

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Austės Juronytės
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Civilinio proceso teisės vienodinimas ir derinimas
Unification and approximation of the law of civil procedure

Vadovas: Doc. dr. Rimantas Simaitis
Recenzentė: Lekt. dr. Vīgita Vėbraitė

Vilnius, 2011

Turinys

Ižanga	2
I. BENDRIEJI CIVILINIO PROCESO TEISĖS VIENODINIMO IR DERINIMO KLAUSIMAI	6
1.1. Civilinio proceso vienodinimo ir derinimo samprata	6
1.2. Civilinio proceso teisės vienodinimo istorija.....	13
1.3. Pagrindiniai šių dienų civilinio proceso vienodinimo bruožai	15
1.4. Civilinio proceso teisės vienodinimo priežastys ir tikslai.....	17
1.5. Civilinio proceso teisės vienodinimo kliūtys	21
II. CIVILINIO PROCESO TEISĖS VIENODINIMAS PASAULINIU MASTU	27
2.1. Pagrindinių civilinių procesinių garantijų įtvirtinimas žmogaus teises ginančiuose teisės aktuose	27
2.2. Hagos konferencija	28
2.2.1. Plačiausiai taikomų Hagos konvencijų reikšmė	29
2.2.2. 2005 m. Hagos konvencija dėl teismo pasirinkimo susitarimų.....	34
2.2.3. Hagos konvencijų veikimas teritorijos atžvilgiu	37
2.2.4. Netiesioginė Hagos konferencijos įtaka	38
2.2.5. Priežastys, kliudančios Hagos konferencijai vienodinti civilinį procesą	39
2.3. ALI/UNIDROIT lygmuo	42
2.3.1. Tarptautinio civilinio proceso principai ir taisyklės.....	43
2.3.2. Projekto mastas, išsamumas ir reglamentuojamų santykių apimtis	45
2.3.3. Turinio kokybės analizė	48
2.3.4. Tarptautinio civilinio proceso principų ir taisyklių pritaikomumas	50
2.3.5. Kitos ALI/UNIDROIT projekto silpnosios pusės	55
Išvados	58
Santrauka	60
Literatūra	61

Ižanga

Vienas šių dienų reiškinių civilinio proceso teisėje – tai jos vienodinimas ir derinimas. Civilinio proceso teisė kaip ir kitos teisės šakos pastaruoju metu yra vienodinama įvairiais lygmenimis. Darbe yra analizuojami civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo teoriniai aspektai bei jo konkretūs rezultatai pasauliniu, arba tarptautiniu, lygmeniu.

Temos aktualumas. Ši tema reikšminga ne tik doktrinai, bet ir praktikai, nes didėjant emigracijai, glaudėjant komerciniam ir kitokiam bendradarbiavimui su kitomis valstybėmis, kilus ginčui, šalims neretai tenka bylinėtis ne tik Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, bet su kitomis pasaulio šalimis. Tad nors Europos Sąjungos lygmeniu civilinio proceso teisė yra intensyviai vienodinama, tarptautinio ginčo atveju iškyla nemažai problemų, susijusių su dokumentų įteikimu, įrodymų paėmimu ar laikinųjų apsaugos priemonių taikymu bei teismų sprendimų pripažinimu ir vykdymu ir pan. Be to, neretai šalims tenka susidurti ir su visiškai kitokia ir joms nepažįstama civilinės bylos nagrinėjimo tvarka ir ypatumais, kurie joms gali trukdyti lygiomis jėgomis spręsti ginčą teisme. Dėl to teisės doktrinoje ir praktikoje yra nuolat ieškoma naujų būdų kaip spręsti šias integracijai ir globalizacijai trukdančias problemas. Vienas šių būdų – tai tarptautinis civilinio proceso teisės vienodinimas ir derinimas. Antra vertus, ši tema aktuali teisės doktrinai ir dėl to, kad tarptautiniai civilinio proceso teisės vienodinimo instrumentai kaip informacijos šaltinis, talpinantis naujausias teises pažiūras ir idėjas, gali padėti patobulinti nacionalinę teisės sistemą ir pasiekti tam tikrų sričių visuomeninių santykių darnų teisinį reguliavimą¹.

Tai, kad teisės vienodinimo ir derinimo tema yra aktuali ir Lietuvai, rodo didėjantis mūsų valstybės doktrinos dėmesys šiai temai. Praktiškai visuose naujausiuose civilinę, šeimos teisę, tarptautinę privatinę bei proceso teisę nagrinėjančiuose leidiniuose vienas iš skyrių yra skiriamas teisės vienodinimo ir derinimo klausimams. Pabrėžtina ir tai, kad nors literatūros civilinio proceso vienodinimo ir derinimo klausimais lietuvių kalba daugėja, tačiau jos yra sąlyginai nedaug. Be to, ji civilinio proceso vienodinimo ir derinimo klausimus dažniausiai aptaria tik kitų klausimų kontekste ir paprastai yra gilinamasi į Europos Sąjungos mastu pasiektus laimėjimus, tuo tarpu tarptautinio pobūdžio vienodinimo ir derinimo tam tikri aspektai yra teisės doktrinoje yra aptariami itin lakoniškai.

¹ MIKELĖNAS, V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and rules of transnational civil procedure and the new code of civil procedure in Lithuania. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-10], p. 982-995. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

Darbo originalumas. Tema prieš tai autorės žiniomis nebuvo plačiau nagrinėta. Artimiausia šiai temai nagrinėta tema buvo 2005 m. magistro darbas, susijęs su Europos Sąjungos civilinio proceso teisės vienodinimu ir derinimu, kuriame jo autorė nuosekliai aptarė Europos Sąjungos civilinio proceso vienodinimo laimėjimus - konvencijas ir reglamentus. Šis darbas nuo prieš tai minėto magistro darbo iš esmės skiriasi savo turiniu, nes šiame darbe yra daugiau analizuojami teoriniai civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo klausimai bei gilinamasi į tarptautinio lygmens vienodinimo pasiekimus.

Tyrimo objektas ir tikslai. Civilinio proceso teisės vienodinimas ir derinimas tarptautiniu mastu yra vienoje iš pradinių stadijų. Atsižvelgiant į tai, šiame darbe nemažai dėmesio skiriama ne tik aptarti tarptautiniu mastu pasiektus laimėjimus, bet ir teoriams civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo aspektams. Pirma, be civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo sampratos, šiame darbe aptariama civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo istorija, siekiant atskleisti pagrindines raidos tendencijas, bruožus bei spartą, kuria iki šiol buvo vienodinama civilinio proceso teisė. Taip pat šiame darbe analizuojami tikslai, kuriais remiantis yra grindžiamas siekis tarptautinį civilinio procesą padaryti kiek labiau harmoningą arba unifikuotą, bei aptariamose pagrindinės kliūtys, trukdančios sėkmingiau vienodinti ir derinti civilinį procesą. Bendrųjų klausimų tikslas – padėti atskleisti civilinio proceso teisės vienodinimo visumą ir kompleksiskumą bei priežastis, kurios trukdo sėkmingiau vienodinti civilinio proceso teisę. Antra šio darbo dalis yra skirta išanalizuoti bei įvertinti konkrečius tarptautinio civilinio proceso vienodinimo rezultatus civilinėse ir komercinėse bylose - tai Hagos konferencijos priimamas konvencijas bei ALI/UNIDROIT tarptautinius civilinio proceso teisės principus ir taisykles. Dėl apimties apribojimo, šiame darbe nebus analizuojamos kitos suvienodintos civilinio proceso teisės sritys – civilinio proceso teisės vienodinimas šeimos teisiniuose santykiuose. Tokį pasirinkimą lėmė tai, kad civilinio proceso teisės vienodinimas ir derinimas šeimos teisės srityje turi daug specifinių bruožų, todėl ją analizuojant kartu, nukentėtų darbo išsamumas, juo labiau, kad tokio pobūdžio tema galėtų būti ir atskiro magistro darbo objektas. Taip pat dėl darbo apimties nebus nagrinėjami civilinio proceso teisės vienodinimo rezultatai banktrotu bylose. Kita vertus, dėl bendrų teismo bylų nagrinėjimo tam tikrų sąlyčio taškų su bylų nagrinėjimu arbitraže, arbitražinis ginčų sprendimas šiame darbe bus analizuojamas tiek, kiek tai padės atskleisti civilinio proceso teisės vienodinimo problematiką, galimas vienodinimo kliūtis ir pan.

Tyrimo metodas. Atsižvelgiant į darbo tematiką bei pobūdį, šiame darbe bus naudojami keli metodai, tai: istorinis, lingvistinis-lyginamasis, lyginamasis-sisteminis ir sisteminis-loginis metodai.

Istorinio metodo pagalba atskleidžiama tarptautinio ir regioninio civilinio proceso teisės raida. Šis metodas padeda geriau atskleisti svarbiausius civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo raidos bruožus, civilinio proceso teisės vienodinimo greitį bei valstybių pasirengimą eiti į kompromisus tarptautinio ir regioninio civilinio proceso teisės srityje, įvertinti dabartinius civilinio proceso teisės laimėjimus.

Lingvistiniu-lyginamuoju metodu bus palyginamos skirtingomis kalbomis vartojamų žodžių reikšmės, taip atskleidžiant šių vienu ar kitu terminu vartojimo trūkumus ar neišsamumą. Pavyzdžiui, šiuo metodu bus įvertinamos užsienio teisės doktrinoje ir Lietuvos teisės doktrinoje egzistuojančios vienodinimo ir derinimo sąvokos, ieškinio padavimui keliami reikalavimai skirtingų teisės tradicijų valstybėse.

Lyginamasis-sisteminis šiame darbe labai svarbus. Remiantis šiuo metodu bus palyginamos skirtingos, o neretai ir priešingos autorių pozicijos bei daromos išvados apie vieno ar kito reiškimo pagrįstumą. Pavyzdžiui, lyginamuoju-sisteminio metodu yra analizuojamos civilinio proceso teisės vienodinimo kliūtys, tikslai, kt.

Sisteminis-loginis metodas bus naudojamas analizuojant Hagos konferencijos pasiektus laimėjimus tarptautinio civilinio proceso teisės vienodinimo srityje siekiant pateikti išvadas palyginus tam tikrus statistinius duomenis,

Šaltiniai. Šiame darbe bus remiamasi įvairiaus pobūdžio teisės šaltiniais. Pirma, viso darbo analizei, o ypač jo teorinei darbo daliai – tikslams, kliūtims, istorijai, išnagrinėti bus naudojamos tokių civilinio proceso teisės specialistų kaip Jr. Geoffrey C. Hasard, Michelle Tarrufo, Konstantinos D. Kerameus, Marcel Storme, Stephen Goldstein ir kitų autorių – teisės teoretikų ir praktikuojančių teisės specialistų straipsniais ir publikacijomis. Taip pat šiame darbe bus remiamasi visų plačiau taikomų Hagos konvencijų civilinėse ir komercinėse bylose nuostatomis bei jas aiškinančiais lydymaisiais Hagos konferencijos raštais. Be to, siekiant pateikti naujausius statistinius duomenis, bus remiamasi ir Hagos konferencijos oficialioje interneto svetainėje pateikiama informacija. Siekiant išnagrinėti ALI/UNIDROIT tarptautinius civilinio proceso principus ir taisykles, bus naudojamos ALI/UNIDROIT principais ir taisyklėmis, išleistomis leidinyje „ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004“ kartu su šiuos principus ir taisykles aiškinančiais komentarais ir kitais paaiškinimais, bei itin vertinga Sidney McAuley publikacija „Achieving the harmonization of transnational civil procedure: Will the ALI/UNIDROIT project

succeed?„ ir kitų autorių darbais. Šiame darbe dėl darbo pobūdžio ir apimties teismų praktika bus nagrinėjama itin minimaliai. Iš Lietuvos teisės doktrinos daugiausiai bus naudojamosi prof. V. Mikelėno publikacijomis.

I. BENDRIEJI CIVILINIO PROCESO TEISĖS VIENODINIMO IR DERINIMO KLAUSIMAI

1.1. Civilinio proceso vienodinimo ir derinimo samprata

Vis labiau didėjantis tarptautinis ekonominis, politinis, socialinis bendradarbiavimas, intensyvesnė migracija ir globalizacija yra vienas esminių šių laikų visuomenę apibūdinančių bruožų. Ne išimtis ir spartėjanti teisės globalizacija, integracija. Šiandien vis dažniau pasitaiko atveju, kai ekonominiai, socialiniai ir kartu teisiniai santykiai susiklosto tarp skirtingose valstybėse esančių ar veikiančių fizinių ar juridinių asmenų – pavyzdžiui, sudaromos įvairios sutartys, investuojama į užsienyje veikiančias įmones, žmonės vis dažniau keliauja į užsienio šalis. Tokio pobūdžio globalizacija padeda atverti akiratį, teigiamai veikia prekybą, ekonomiką, didina prieinamų prekių ir paslaugų įvairovę ir daugeliu kitų aspektų yra teigiamas dalykas. Antra vertus, tarp santykių šalių kilus nesutarimams, neišvengiamai kyla įvairių teisinių problemų, susijusių su bylinėjimusi. Šios problemos gali būti švelninamos mažinant skirtumus tarp skirtingų teisinių reglamentavimų ir kitaip valstybėms glaudžiau bendradarbiaujant teisingumo srityje. Dėl šių priežasčių, prieš maždaug šimtmetį prasidėjęs teisės vienodinimas ir derinimas jau apima visas teisės sritis, tarp jų ir civilinio proceso teisę.

Civilinio proceso teisės vienodinimas ir derinimas – nemažai diskusinių aspektų talpinanti sąvoka, tad prieš pradėdant nagrinėti civilinio proceso teisės vienodinimą ir derinimą kaip reiškinį, svarbu apibrėžti, ką ji reiškia bei kokia yra jos apimtis. Tam išskirtini du svarbūs aspektai, pirma, tai vienodinimo ir derinimo samprata ir antra, tai civilinio proceso teisės apimtis bei jos santykis su kitomis glaudžiai susijusiomis sąvokomis – tarptautiniu civiliniu procesu ir tarptautine private teise. Siekiant kuo didesnio tikslumo ir aiškumo, verta paanalizuoti ir palyginti tiek Lietuvos, tiek užsienio teisės doktrinoje pateikiamas pozicijas.

Pirma, užsienio literatūroje yra nemažai terminų, naudojamų apibrėžti teisės, o kartu ir civilinio proceso teisės vienodinimą ir derinimą, tai: *harmonisation*, *approximation*, *similarization*, *compatibilisation*, *coordination*, *unification*². Dažniausiai vartojamos sąvokos – tai *harmonisation* ir *unification*, o sąvokos *similarisation*, *compatibilisation*, *coordination* yra vartojamos gerokai rečiau (tad vėliau jos nebus plačiau aptariamos).

² GILLES, P. A new perspective in the relationship between ordinary judges and arbitrators in western union legislations. *International conference*. Vilnius: Justitia 2007, p. 35.

Kai kurių autorių nuomone, šios sąvokos nėra tapačios ir reiškia kiek skirtingus dalykus. Pavyzdžiui, ALI/UNIDROIT tarptautinių civilinio proceso principų rengėjai baigiamajame pranešime dėl tarptautinių civilinio proceso teisės principų, sąvokas *harmonisation* ir *approximation* apibūdino kaip „artimus pusbrolius, kurie reiškia skirtumų teisinėse sistemose mažinimą taip, kad visiems dalyviams, nesvarbu iš kur jie kilę, būtų taikomos vienodos žaidimo taisyklės“³. Kyla klausimas, ką kiekviena šių sąvokų reiškia?

Pirma, *unification* yra didžiausią vienodinimo laipsnį talpinanti sąvoka, kuri reiškia bendrų taisyklių tam tikru klausimu priėmimą, nesvarbu ar tai kiltų iš tarptautinės sutarties, Europos Sąjungos direktyvos ar visiškai imituojant⁴. Kiti šią sąvoką apibrėžia kur kas lakoniškiau - kaip teisės normų grynąjį (pažodinį) vienodinimą.

Antra sąvoka – tai *harmonisation*, kuri buvo vartojama ALI/UNIDROIT tarptautinių civilinio proceso principų projekte, ir kuriame buvo konstatuota, kad ši sąvoka paprastai reiškia pastangas sumažinti skirtumus tarp nacionalinių teisės sistemų⁵. Kitų autorių nuomone, sąvoka *hamonisation* reiškia tam tikrą įvairių teisės sistemų suartėjimą ir panaikinimą daugumos, nors ir ne visai visų, skirtumų, kai šie skirtumai sėkmingai egzistuoja šalia jiems identiškų normų⁶.

Trečioji sąvoka, atspindinti švelniausią vienodinimo laipsnį - tai *approximation*. Ja norima pabrėžti, kad skirtingų teisinių sistemų taisyklės turėtų būti reformuojamos ta kryptimi, kad būtų viena su kita derinamos⁷.

Kaip teigia Stephen Goldstein, pagrindinis *unification* ir *harmonisation* sąvokų santykis yra jų vienodinimo laipsnis – unifikuojant teisės normos yra vienodinamos pažodžiui, tuo tarpu harmonizavimas reiškia ne tokį griežtą, funkcionalųjį vienodinimą, arba mini-unifikavimą. Trečiasis terminas *approximation* reiškia dar mažesnę vienodinimo laipsnį nei harmonizavimas⁸. Paminėtina, kad Europoje ši sąvoka vartojama

³ PARKER, J.S: Comparative civil procedure and transnational „harmonisation“: A law-and-economics perspective. *George Mason University Law and Economics Research Paper Series* [interaktyvus]. 2009 m. [žiūrėta 2011-02-24], No. 09-03, p. 3. Prieiga per internetą: <<http://www.law.gmu.edu/pubs/papers/09-03>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁴ KERAMEUS, K.D. Some reflections on procedural harmonisation: Reasons and scope. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 444. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁵ KERAMEUS, K.D. *Supra*, note 4.

⁶ GOLDSTEIN, S. The proposed ALI/UNIDROIT principles and rules of transnational civil procedure: the utility of such harmonization project. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-01], p. 789. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-01].

⁷ KERAMEUS, K.D. *Supra*, note 4. Beje, sąvokos reikšminis atspalvis itin jaučiamas terminą verčiant iš prancūzų kalbos žodžio *rapprochement*, reiškiančio priartinimą, suartinimą negriežta prasme.

⁸ GOLDSTEIN, S. *Supra*, note 6.

ir kiek kita prasme – t.y. sąvoka *approximation* paprastai yra naudojama vietoj termino *harmonisation*⁹.

Lietuvos teisės doktrinoje civilinio proceso teisės vienodinimui ir derinimui aptarti taip pat yra vartojamos įvairios sąvokos: pavyzdžiui, prof. V. Mikelėnas senesnėse publikacijose naudojo harmonizavimo bei unifikavimo sąvokas, naujesniuose darbuose paprastai vartoja tik vienodinimo sąvoką, o derinimo sąvoką mini tik epizodiškai arba iš viso nemini¹⁰, prof. V. Nekrošius, aptardamas civilinio proceso vienodinimą Europos Sąjungos lygmeniu, vartoja tik derinimo sąvoką¹¹, lekt. A. Driukas – unifikavimo, vienodinimo, harmonizavimo ir derinimo sąvokas¹², o dr. L. Gumuliauskienė – unifikavimo, vienodinimo ir harmonizavimo sąvokas¹³.

Lietuvos teisės doktrinoje taip pat yra keletas nuomonių dėl to, ką šie terminai reiškia. Pvz. prof. V. Mikelėnas nurodo, kad teisės vienodinimas ir derinimas tarptautiniu mastu - tai skirtingų valstybių teisinių sistemų tarpusavio palyginimas ir analizė siekiant pašalinti esminius jų skirtumus ar sukurti vienodas taisykles kelioms arba daugeliui valstybių¹⁴. Tuo tarpu lekt. A. Driukas teisės harmonizavimą siūlo laikyti teisės sistemos vidinės darnos užtikrinimu, prieštaravimų tarp atskirų vidinių teisės sistemos dalių (teisės institutų, teisės šakų ir kt.) pašalinimu (pvz. kodifikavimu), o teisės unifikavimą - kaip įvairių tarptautinių dokumentų rengimą ir priėmimą bei nacionalinių įstatymų suderinimą su atitinkamais tarptautiniais dokumentais.

Palyginus užsienio ir Lietuvos teisės doktrinoje pateikiamas vienodinimo ir derinimo sampratas bei jų naudojimą, darytinos kelios išvados. Pirma, iš pateiktų apibrėžimų matyti, kad Lietuvos teisės doktrinoje sąvokos ne visai sutampa su vienodinimo ir derinimo reikšmėmis, vartojamomis užsienio teisės doktrinoje. Pavyzdžiui, lekt. A. Driukas kiek kitaip klasifikuoja šias sampratas, ir tai, kas užsienio literatūroje yra laikoma teisės vienodinimu ir derinimu, jis priskiria teisės vienodinimui, o harmonizavimu laiko tik aspektą, susijusį grynai su vidaus teisės normų tarpusavio darna.

⁹ KERAMEUS, K. D. *Supra*, note 4. Atsižvelgiant į tai, kad nemaža dalis autorių apskritai naudoja visas šias tris sąvokas kaip sinonimus, nedarant tarp jų reikšminio skirtumo, galima teigti, kad Lietuvos teisės doktrinoje vartojama vienodinimo sąvoka atitinka anglišką terminą *unification*, o derinimas – *harmonisation* arba *approximation*.

¹⁰ MIKELĖNAS, V. Privatinės teisės harmonizavimas ir unifikavimas: lietuviškas variantas. *Lietuvos teisės tradicijos*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 166 – 167.

¹¹ NEKROŠIUS, V. Europos Sąjungos civilinio proceso teisė. Pirmoji dalis. Vilnius, Justitia 2009.

¹² DRIUKAS, A; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*: vadovėlis. Teisinės informacijos centras, 2005. I t., p. 147.

¹³ GUMULIAUSKIENĖ, L. *Teismų sprendimų pripažinimas ir vykdymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2008 m. p. 1-218.

¹⁴ MIKELĖNAS, V. *Supra*, note 10; HONDIUS, E. Towards european ius commune: the current situation in other fields of private law. *Perspectives for the unification and harmonisation of family law in Europe*. Editor K. Boele - Woelki. Antwerpen; Oxford; New York: Intersentia, 2003, p. 118 – 134.

Taigi nors lekt. A. Driuko pateikiamos sąvokos tarpusavyje nesikerta, kyla klausimas, ar tikrai reikalinga tokia tik į vidinius procesus orientuota harmonizavimo samprata - tokia samprata tikėtų nebent tais atvejais, kai civilinis procesas yra nesuvienodintas net ir nacionaliniu mastu, tačiau tokių atvejų yra mažuma: JAV, Kanada, juo labiau, kad toks apibrėžimas ne itin dera ir su užsienio teisės doktrinoje pateikiamu sąvokų apibrėžimu.

Antra, akivaizdu tai, kad nors šios sąvokos gali būti vartojami kaip atskirą reikšmę turintys žodžiai, didžioji dalis Lietuvos ir užsienio teisės autorių šias sąvokas naudoja alternatyviai kaip tą pačią reikšmę turinčius žodžius. Pavyzdžiui, prof. V. Mikelėnas net apibrėžime šių sąvokų neskiria kaip atskirą reikšmę turinčių sąvokų¹⁵. Atsižvelgiant į tai, šiame darbe naudojamos vienodinimo ir derinimo (bei unifikavimo ir harmonizavimo) sąvokos bus taip pat vartojamos kaip analogišką reikšmę turintys žodžiai, kurie gali būti apibūdinami kaip reiškiantys *privalomo ir neprivalomo pobūdžio teisės aktų rengimą ir priėmimą siekiant pašalinti esminius skirtingų valstybių civilinių procesų reglamentuojančių teisės normų skirtumus ir sukurti vienodas arba kiek galima panašesnes taisykles kelioms arba daugeliui valstybių.*

Beje, atkreiptinas dėmesys, kad tiek pagal užsienyje, tiek Lietuvos doktrinoje pateikiamas sampratas, civilinio proceso teisės vienodinimas ir derinimas apima tik *teisės aktų* leidimą ir priėmimą, tačiau neapima nei teismų praktikos, nei teisės doktrinos. Jų civilinio proceso teisės vienodinimo klausimus analizuojančiuose darbuose nenagrinėja ir nei vienas užsienio ar Lietuvos teisės civilinio proceso teisės specialistas, o jei mini, tai tik glaudesnio bendradarbiavimo, užtikrinančio didesnę pasitikėjimą užsienio valstybių teismų sistema ir jų priimamais sprendimais, kontekste¹⁶. Ši pozicija pakankamai pagrįsta, kadangi daugelyje valstybių šie teisės šaltiniai yra laikomi antriniais, ir todėl teismų praktika civilinio proceso teisės vienodinimo kontekste galėtų būti vertinama kaip civilinį procesą reglamentuojančių normų aiškinimo, arba interpretavimo priemonė, o ne savarankiškas civilinio proceso teisės vienodinimo ar derinimo šaltinis. Vis tik negalima nuneigti ir to, kad teismų praktika taip pat gali reikšmingai prisidėti prie efektyvaus, veiksmingo ir išbaigto civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo - to puikus pavyzdys – Europos Žmogaus teisingumo teismas, veiksmingai interpretuojantis Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos nuostatas, o tarp jų ir 6

¹⁵ Žr. prieš tai prof. V. Mikelėno pateiktą vienodinimo ir derinimo apibrėžimą.

¹⁶ Pvz. žr. V. Mikelėno, J. Bolt, J. B. Elmer, S. Goldstein, A. Gidi, J. Gilles, K. D. Kerameus, H. Kronke, J.S. Parker, J. J. Spielgeman, M. Storme, O. Tell ir kitų autorių, nurodytų literatūros sąrašė, darbus. Tuo tarpu nei vienas iš literatūros sąrašė nurodytų autorių teismų praktikos, kaip vieno iš civilinio proceso vienodinančių elementų, nenurodo.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pasaugos konvencijos straipsnių, įtvirtinančių keletą fundamentalių civilinio proceso teisės principų.

Be to, pagal vyraujančias Lietuvos ir užsienio teisės doktrinos vienodinimo ir derinimo sampratas (kaip teisės aktų rengimo ir priėmimo veiklą), užsienio valstybių procesinių teisės normų recepavimas ir inkorporavimas į nacionalinius procesinius įstatymus irgi nepatenka į civilinio proceso teisės vienodinimo sritį, tad atvejai, kai valstybės, reformuodamos civilinio proceso reglamentavimą, perkelia kai kurias užsienio civilinio proceso teisės tradicijas į nacionalinius teisės aktus, nebus laikoma civilinio proceso teisės vienodinimu ir derinimu. Kita vertus, tarp dviejų ar daugiau valstybių pasirašomi dvišaliai ar trišaliai susitarimai (pavyzdžiui, Lietuva dabar yra sudariusi 11 dvišalių ir vieną trišalį tarptautinio bendradarbiavimo susitarimą su valstybėmis, kurių dauguma yra ne Europos Sąjungos šalys) į civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo sritį pateks, nes tarp dviejų šalių sudarytas susitarimas, reglamentuojantis civilinio proceso klausimus, sukuria dviems šalims vieningas civilinio proceso taisykles ir gali būti prilyginamas tiems atvejams, kai tarptautinė konvencija galioja tarp dviejų valstybių (nors tuomet tarptautinio vienodinimo tikslai laikomi ne itin pasiekti). Tačiau dvišalis susitarimas nuo konvencijos ar kitų vienodinimo instrumentų skiriasi tuo požiūriu, kad jis negali suvienodinti daugiau nei dviejų ar trijų valstybių santykių, taigi yra labai ribotas. Dar daugiau, dvišaliai susitarimai nors yra naudingi juos pasirašančioms šalims, tačiau globaliu požiūriu yra vertintinas kaip teisinį pliuralizmą ir konfliktus tarp skirtingų vienodinimo instrumentų sukuriantys dokumentai, todėl dvišalių susitarimų plėtojimas nėra civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo tikslas.

Antra, siekiant išgryninti tolesnio darbo objektą, vertėtų išanalizuoti tarptautinio civilinio proceso teisės santykį su civilinio proceso teise bei tarptautine privatine teise. Tai, kad tarptautinio civilinio proceso priskyrimas kuriai nors santykių grupei yra probleminis, rodo ir nuomonių gausa užsienio doktrinoje: vieni autoriai mano, kad tarptautinis civilinis procesas yra savarankiška nacionalinės teisės šaka, antri, kad tai sudedamoji tarptautinės privatinės teisės dalis, treči, kad tarptautinis civilinis procesas yra sudedamoji tarptautinės viešosios teisės dalis¹⁷. Be to, šio klausimo problematika akivaizdi ir analizuojant besikeičiančią poziciją Lietuvos teisės doktrinoje, rodančioje, kad vienareikšmiškai kvalifikuoti šiuos santykius nėra paprasta. Pvz. viename pirmųjų prof. V. Mikelėno darbų, nagrinėjančių tarptautinę privatinę teisę, yra teigiama, kad

¹⁷ Išsamiau apie įvairias teorijas tarptautinio civilinio proceso sampratos klausimais žr. SZASZY, I. *International Civil Procedure. A comparative study*. Leyden: A. W. Sijthoff, 1967. p. 9-34. Cituojama iš LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2005. II t, p. 544.

„tarptautinė privatinė teisė reguliuoja tarptautinio civilinio proceso dalykus – teisminių priklausymą, teismo pranešimų ir šaukimų ėteikimą, sprendimų pripažinimą ir t.t.“¹⁸. Vėliau išleistame kitame prof. V. Mikelėno parengtame vadovėlio skyriuje yra nurodoma, kad „tarptautinis civilinis procesas (Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 780 – 817 str. nustatytos normos) yra pripažįstamas tarptautinės privatinės teisės sudedamąja dalimi“¹⁹. Taigi atrodytų, kad autorius laikosi tarptautinio civilinio proceso kaip privatinės teisės dalies, pozicijos²⁰. Kita vertus, kitame to paties leidinio skyriuje autorius, aptardamas civilinio proceso teisės sistema, nurodo, kad tarptautinio civilinio proceso teisė yra civilinio proceso kodekso ypatingosios dalies sudedamoji dalis²¹ ir taip netiesiogiai patvirtina tarptautinio civilinio proceso priklausomumą civilinio proceso teisei. Paskutiniame savo darbe, analizuojančiame tarptautinio civilinio proceso normas, prof. V. Mikelėnas nedviprasmiškai patvirtina tarptautinio civilinio proceso priklausomumą civilinio proceso teisei, savo nuomonę grįsdamas tuo, kad specifinis yra tik teisinio reguliavimo dalykas – santykiai, susiklostantys nagrinėjant tarptautinio pobūdžio civilinę bylą, o pačios teisės normos, reguliuojančios tarptautinį civilinį procesą, nėra kažkuo ypatingos²². Taigi pagal paskutiniu metu teisės doktrinoje pateiktą nuomonę, tarptautinį civilinį procesą reikėtų laikyti civilinio proceso, taigi ir šio darbo aptarimo, dalimi.

Paminėtina, kad civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo pobūdis ir aktualumas skiriasi priklausomai nuo to, apie kokius civilinius procesinius santykius yra kalbama. Kai procesinis santykis yra nacionalinis, civilinio proceso teisinių santykių reguliavimas yra pačių valstybių vidaus reikalas, kadangi teismai viso proceso metu taiko išimtinai nacionalines civilinio proceso teisės normas. Tokiu atveju problemų dėl to, kad skirtingos valstybės taiko skirtingas civilinio proceso normas savo šalies viduje, nekyla, nes visi tos šalies piliečiai turi teisę į vienodą civilinį procesą. Nenuostabu, kad ir pasiekimai vienodinant „nacionalines“ civilinio proceso normas, yra gerokai kuklesni nei tarptautinio civilinio proceso. Pagrindinis pasiekimas šioje srityje – tai kelių civilinio proceso principų, įtvirtintų 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių

¹⁸ MIKELĖNAS, V. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*: vadovėlis. Vilnius: Justitia 2001, p. 31.

¹⁹ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 67.

²⁰ Beje, dr. L. Gumuliauskienė taip pat teigia, kad tarptautinis civilinis procesas yra tarptautinės privatinės teisės sudedamoji dalis, nors kita vertus kartu pripažįsta ir tai, kad tarptautinis civilinis procesas yra specifinė civilinio proceso dalis. GUMULIAUSKIENĖ, L. *Teismų sprendimų pripažinimas ir vykdymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2008 m., p. 23.

²¹ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 30.

²² Ten pat, p. 544.

apsaugos konvencijos 6 str. ir išplėtotų Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencijos, suvienodinimas. Kita vertus, šiuo lygmeniu civilinio proceso teisė derinama kitais į tradicinę vienodinimo ir derinimo sąvoką neįeinančiais būdais. Labiausiai tai akivaizdu besivystančiose ar civilinio proceso teisę reformuojančiose šalyse. Pavyzdžiui, Lietuva, rengdama 2003 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą išstudijavo Austrijos, Vokietijos, Prancūzijos, Japonijos ir kitus civilinio proceso kodeksus, įvairius tarptautinio pobūdžio instrumentus (pvz. ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso principus ir taisykles). 1890 m. Japonijos civilinio proceso kodeksui taip pat milžinišką įtaką turėjo Vokietijos civilinio proceso kodeksas (kaip teigiama, Vokietijos civilinis procesas į Japonijos civilinio proceso kodeksą buvo perkeltas kone pažodžiui), vėliau jį reformuojant – Amerikos²³. Kaip teisingai pastebėjo prof. V. Mikelėnas, XXI a. jokie nauji įstatymai šiais laikais negali būti parengti be gilios ir visapusiškos tarptautinių instrumentų analizės²⁴. Vis labiau populiarėjanti lyginamoji valstybių teisės analizė šią užduotį pastaruoju metu gerokai palengvina, nepaisant to, kad lyginamieji tyrimai dėl civilinio proceso teisės specifikos – glaudžių civilinio proceso teisės sąsajų su kultūra bei tradicijomis, lieka gerokai komplikuočiau nei materialinės teisės.

Kitokio pobūdžio poreikis vienodinti civilinio proceso teisinius santykius išskyla *tarptautinio* civilinio proceso atveju, t.y. kai procesinis santykis turi užsienio elementą. Tada išskyla nemažai klausimų, kurių nacionalinė teisė viena pati negali išspręsti. Visų pirma tai teismų jurisdikcija, teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo klausimai, kokie dokumentai užsienio valstybės teisme gali būti laikomi įrodymais, kaip jie turi būti renkami ir daugeliu kitų (pavyzdžiui, tarpusavio bendradarbiavimo įteikiant dokumentus, atstovavimo, bylinėjimosi išlaidų klausimai ir t.t.) klausimų. Tai pagrindiniai klausimai, susiję su bylomis su tarptautiniu elementu, tačiau keliami ir toliau siekiantys klausimai. Egzistuojant skirtingoms jurisdikcijos nustatymo taisyklėms, bei neaiškumams, susijusiems su *forum shopping*²⁵ bei *forum non conveniens*²⁶ doktrinomis, neretai nuo grynai formalių priskyrimo taisyklių byla pradama nagrinėti vienos ar kitos valstybės teismo. Tada kyla klausimas kaip užtikrinti tai, kad besibylinėjantys asmenys, kurių byla

²³ TANIGUCHI, Y. The 1996 code of civil procedure of Japan - a procedure for the coming century? *American journal of comparative law* [interaktyvus]. Autumn 1997, [žiūrėta 2011-03-10], Vol. 45, No. 4, p. 767. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

²⁴ MIKELĖNAS, V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and rules of transnational civil procedure and the new code of civil procedure in Lithuania. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-10], p. 982. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

²⁵ Ši sąvoka reiškia šalių galimybę pasirinkti kuriame teisme bus nagrinėjamas ginčas. Šalys neretai šia galimybe naudojami siekiant išvengti imperatyvių tam tikros valstybės teisės normų taikymo ar kitos materialios bei nematerialios naudos. LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2005. II t, p. 576.

²⁶ Ši doktrina, reiškia, kad teismas gali atsisakyti nagrinėti bylą, neturinčią objektyvaus ryšio su teismo vietos valstybe.

yra su užsienio elementu, skirtingose valstybėse turėtų teisę į analogiškas pasekmes sukeltą teismo sprendimą. Vienodinami keliais lygmenimis, skirtingų institucijų ir sulaukę nemažai dėmesio, dauguma šių klausimų bus šio darbo antrosios dalies pagrindas nagrinėjant civilinio proceso teisės vienodinimą ir derinimą.

1.2. Civilinio proceso teisės vienodinimo istorija

Idėja sukurti proceso sistemą, skirtą nagrinėti tarptautinio pobūdžio civilinius ginčus nėra nauja. Jau viduramžiais buvo steigiami neformalūs teismai siekiant nagrinėti pirklių ginčus, susijusius su prekyba ir kitais panašaus pobūdžio komerciniais reikalais, vykusiais visoje Europoje²⁷. Iš to palaipsniui išsivystė speciali paprotinė teisė *lex mercatoria*²⁸, kuri ne atspindėjo vietinius feodalų įstatymus, o buvo specialių būdų, sprendžiančių ginčus tarp pirklių, darinys.

Tačiau civilinio proceso teisės vienodinimas, taip, kaip jis yra suprantamas šiandien, prasidėjo gerokai vėliau. Civilinio proceso teisės, kaip ir materialinės teisės vienodinimo pradžia siejama su XIX a. pabaiga. Šiuo laikotarpiu dauguma šalių pradėjo pasirašyti dvišalius susitarimus, kas patvirtino šalių norą bendradarbiauti (keletas pavyzdžių – tai 1899 m. Prancūzijos ir Belgijos dvišalė sutartis dėl teismų kompetencijos, autoriteto, teismų sprendimų pripažinimo, arbitražo sprendimų ir autentiškų aktų; 1869 m. Prancūzijos susitarimas su Šveicarijos konfederacija dėl teismų kompetencijos ir sprendimo vykdymo civilinėse bylose ir kt.)²⁹. Be to, 1893 m. žymaus olandų teisininko, nobelio prizo laureato T. C. M. Asserio ir italų teisininko P. S. Mancinio iniciatyva buvo sušaukta tarptautinės privatinės teisės vienodinimo organizacija - Hagos konferencija, kuri jau pirmojo susirinkimo metu ėmė svarstyti ir tarptautinio civilinio proceso teisės klausimus. Iš pradžių buvo siekta sukurti konvenciją, reglamentuojančią teismų jurisdikciją, tačiau vėliau dėl laiko stokos apsispręsta apsiriboti konvencija, sukuriančia

²⁷ McAULEY, S. Achieving the harmonization of transnational civil procedure: Will the ALI/UNIDROIT project succeed? *American Review of International Arbitration*, [interaktyvus]. 2004, [žiūrėta 2011-03-07], p. 231. Prieiga per internetą: <<http://www.mcauleyhawach.com.au/2010/12/06/achieving-the-harmonization-of-transnational-civil-procedure-will-the-aliunidroit-project-succeed-part-i-introduction/#more-296>> [žiūrėta 2011-03-07]; OLIVIA, F. ROBINSON, A. et al., *European legal history*, p. 97, 2nd ed., 1994.

²⁸ Teigiama, kad iki didžiųjų konstitucinių kovų XVII a. *lex mercatoria* taip, kaip buvo naudojamas Anglijoje, buvo skirta ne materialinei teisei apibrėžti, o labiau atstovavo teisminei procedūrai sprendžiant prekybinius ginčus. ROSS, C. Theorising transnational commercial law. *Texas International Law Journal*. [interaktyvus] Summer, 2007, [žiūrėta 2011-03-08], p. 4. Prieiga per internetą: <http://findarticles.com/p/articles/mi_7753/is_200707/ai_n32256052/pg_4/> [žiūrėta 2011-03-08].

²⁹ TELL, O. La construction de l'espace unique européen en matière de justice face à l'harmonisation universelle de la procédure civile: propos réalistes d'un acteur Européen. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 453-460. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

taisykles, susijusias su teismo ir vykdymo dokumentų įteikimu bei kai kuriais kitais civilinio proceso aspektais. Taip 1896 m. Hagos konferencija priėmė pirmąjį tarptautinį vienodinimo instrumentą – Hagos konvenciją civilinio proceso teisės klausimais, kuri buvo pasirašyta 14 valstybių, tokių kaip Norvegija, Rusija, Portugalija, Rumunija³⁰. Joje be teismo ir vykdymo dokumentų įteikimo taip pat buvo reglamentuojama teisinė pagalba, užsienio skolininkų fizinis gynimas ir išlaidų pasiskirstymas. Vėliau konvencija buvo 1905 m. kiek pakeista ir ši 1905 m. redakcijos konvencija iki šių dienų yra taikoma tarp valstybių, jei bent viena yra nepasirašiusi 1954 m. analogiškus santykius reglamentuojančios Hagos konvencijos arba kitų vėlesnių analogiškus santykius reglamentuojančių konvencijų (plačiau žr. antroje darbo dalyje)³¹.

Antras civilinio proceso teisės vienodinimo dokumentas taip pat buvo tarptautinis ir priimtas Hagos konferencijos – tai 1961 m. Hagos konvencija dėl užsienyje išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo. Vis tik šio vienodinimo instrumento veikimo sfera, kaip ir kiti tuo metu galioję civilinio proceso vienodinimo dokumentai, nors teoriškai galėjo būti taikomi tarptautiniu lygmeniu, iki antrojo pasaulinio karo pabaigos praktiškai apsiribojo vien tik Europa³².

Beveik pusę amžiaus iki pat antrojo pasaulinio karo pabaigos Hagos konferencija buvo vienintelė tarptautinė organizacija, vienodinanti civilinio proceso teisę, tačiau po antrojo pasaulinio karo civilinio proceso teisė pradėta vienodinti ir regioniniu lygmeniu – visų pirma, tai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kuria be kita ko imta užtikrinti minimalias procesines garantijas, tokias kaip teisė į nešališką, nepriklausomą teismą bei greitą ir viešą teismo sprendimą ir t.t. Po šio regioninio dokumento sekė kitas regioninis civilinį procesą vienodinantis instrumentas – tai 1968 m. Briuselio konvencija dėl teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo priimta Europos Bendrijos lygmeniu tarp šešių ją tuo metu sudariusių valstybių, kuri vėliau dėl jos didelio sėkmingumo išplėsta ir Europos laisvosios prekybos asociacijai (Šveicarijai, Norvegijai Islandijai) pasirašant 1988 m. Lugano konvenciją dėl teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo³³.

³⁰ DROZ, G. A. L. Comment on the role of the Hague conference on private international law. *Law and contemporary problems* [interaktyvus] 1994 m. [žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/1191962> [žiūrėta 2011-03-13].

³¹ Ten pat.

³² Kita vertus, šios konferencijos reikšmė po antrojo pasaulinio karo itin išaugo jai tapus nuolatine tarptautine organizacija. Nuo tada Hagos konferencija yra šaukiama reguliariai kas 4 metus.

³³ TELL, O. La construction de l'espace unique européen en matière de justice face à l'harmonisation universelle de la procédure civile: propos réalistes d'un acteur Européen. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 453-460. Prieiga per internetą: <http://home.heinonline.org/> [žiūrėta 2011-02-24].

Vis tik nepaisant šių kelių tarptautinių ir regioninių dokumentų priėmimo, bendru vertinimu civilinio proceso teisės vienodinimas nebuvo spartus (ypač atsižvelgiant į tai, kad materialinės teisės srityje tuo pat metu plėtojosi nauji tarptautinių pripažinimą įgyjantys vienodimo instrumentai ir buvo steigiamos naujos tarptautinę privatinę ir materialinę teisę vienodinančios organizacijos (pvz. UNICITRAL), bei vis daugiau ne Europos šalių įstodavo į UNIDROIT ar kitas privatinę teisę vienodinančias organizacijas ir pasirašydavo tarptautines konvencijas). M. Storme teigimu, civilinio proceso teisės vienodinimo padėtis po antrojo pasaulinio karo buvo tokia, kad „iki pat 1970 m. civilinio proceso teise domėjosi tik mažas praktikuojančių asmenų ratas, nesugebančių įkvėpti net rimtesnių akademinų tyrimų ir tik 1970 m. galutinai išryškėjo problema, susijusi su tuo, kad užsienio subjektai negalėjo naudotis teise į gynybą teisme, nes teisingumo klausimai būdavo išbraukiami iš tarptautinių sutarčių“³⁴. 1971 m. bandyta priimti Hagos konvenciją dėl teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo, tačiau ji taip ir neišgaliojo dėl nepakankamo skaičiaus ją pasirašiusių valstybių skaičiaus.

1.3. Pagrindiniai šių dienų civilinio proceso vienodinimo bruožai

Šiuo metu civilinio proceso teisė yra vienodinama ne tik tarptautiniu lygmeniu (2011 m. pradžioje Hagos konferencijos narėmis buvo 72 valstybės, tarp jų ir visos Europos Sąjungos valstybės narės³⁵, o nuo 2007 m. balandžio 3 d. Europos Sąjunga prisijungė prie Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos³⁶), bet ir kitais lygmenimis – regioniniu, dvišaliu bei nacionaliniu. Pasauliniu lygmeniu veikia tokios institucijos kaip Hagos konferencija, UNIDROIT, ALI, UNICTRAL³⁷. Tarp regioniniu mastu civilinio proceso vienodiniame dalyvaujančių institucijų galima paminėti šias civilinio proceso teisę vienodinančias organizacijas – Europoje - Europos Sąjunga, Europos Taryba; Amerikoje - Pietų bendroji rinka MERCOSUR, Amerikos valstybių organizacija – OAS. Azijoje ir Okeanijoje vienodina Pietryčių Azijos tautų organizacija ASEAN, Azijos ir ramiojo vandenyno šalių ekonominis bendradarbiavimas APEC, Afrikoje - Afrikos komercinės teisės vienodinimo organizacija OHADA, rytų ir pietų Afrikos bendroji rinka COMESA. Taip pat civilinio proceso teisės vienodiniame dalyvauja nepriklausomų valstybių sandraugos, Britų Tautų sandraugos šalys ir kt. Atskiri regionai įgauna vis didesnę įtaką.

³⁴ STORME, M. Procedural law and the reform of justice: from regional to universal harmonization. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-02-24], p. 764. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

³⁵ Lietuva Hagos konferencijos nare tapo 2001 m.

³⁶ 2010 m. birželio 29 d. Pranešimas dėl Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo įgyvendinimo ir peržiūros (2009/2140(INI)).

³⁷ Pavyzdžiui, UNICITRAL 1977 m. parengė tarptautinį pavyzdinį bankroto įstatymą.

Regioninės organizacijos, o ypač Europos Sąjunga yra ypatingai aktyvios civilinio proceso teisės vienodinime³⁸. Atsižvelgiant į tai, kad kai kurioms iš šių organizacijų yra suteikta išimtinė veikimo teisė tam tikrose civilinio proceso teisės vienodinimo srityse³⁹, kai kurie autoriai darbartinę situaciją lygina su situacija, egzistuojančia federacinėse valstybėse ir pasižyminčia tuo, kad teismų sprendimai tarp skirtingų valstybių yra pripažįstami ir juda taip pat kaip ir toje pačioje valstybėje⁴⁰. Todėl dabartinis etapas laikomas didesnės regioninės integracijos faze⁴¹, Šis etapas lemia tai, kad vis daugiau regionų leidžia įvairius vienodinimo aktus⁴², o tai sukelia konfliktus tarp regioninių ir pasaulinio lygio vienodinimo aktų. Šie konfliktai dar labiau padidėja dėl to, kad anksčiau ar vėliau į regioninis vienodinimas pereina į tarpregioninį lygmenį - pavyzdžiui, reglamento Briuselis I veikimą tarptautinės teisinės sistemos srityje pagal jam pateiktą preliminarų klausimą ne kartą nagrinėjo Europos Teisingumo Teismas, kuris sprendime *Josi*, 412/98 išaiškino, kad reglamento Briuselis I (anksčiau – konvencijos) jurisdikcijos taisyklės taikomos valstybėje narėje gyvenančio atsakovo ir trečiojoje valstybėje gyvenančio ieškovo ginčui⁴³.

³⁸ Europos Sąjungos pirmavimas tarp kitų regionų pasižymi daugeliu aspektų. Vienas jų - tai vienodinimo instrumentai, kurie kol kas egzistuoja tik Europos Sąjungos lygmeniu, pavyzdžiui, 2004 m. reglamentas (EB) Nr. 805/2004 dėl neginčytinų reikalavimų Europos vykdomojo rašto, 2006 m. reglamentas (EB) Nr. 1896/2006, nustatantis Europos mokėjimo įsakymo procedūrą, 2007 m. reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą. Europos Sąjunga pirmąją ir vienodinimo instrumentų veiksmingumą – pavyzdžiui, nei Pietų Amerikos sąjungoje MERCOSUR, nei Šiaurės Amerikoje civilinio proceso teisė nėra vienodinama privalomą galią ir tiesiogiai taikomais teisės aktais – reglamentais (pavyzdžiui, MERCOSUR sąjungoje civilinio proceso teisė yra vienodinama protokolais, kurie savo pobūdžiu yra visiškai analogiški konvencijoms).

³⁹ Pavyzdžiui, Europos Sąjunga dabar turi išimtinę veikimo teisę tokiose srityse kaip a) teisminių ir neteisminių dokumentų įteikimo kitoje valstybėje, bendradarbiavimo renkant įrodymus, sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose, taip pat nesusijusių su teismo bylomis sprendimų pripažinimo ir vykdymo sistemos tobulinimą ir supaprastinimą; b) valstybėse narėse įstatymų ir jurisdikcijos kolizijai taikomų taisyklių suderinamumo skatinimą; c) geros civilinės teisenos kliūčių šalinimą, prireikus skatinant valstybėse narėse taikomų civilinio proceso taisyklių suderinamumą. (EB sutarties 61 straipsnio c punktas ir 65 straipsniai arba sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 81 str. a) – f) punktai, kurie reglamentuoja tokios pačios apimties kompetenciją).

⁴⁰ Kalbama apie egzekvatūros panaikinimą; pastaroji užsienio valstybių teismų sprendimų pripažinimo forma kol kas žinoma tik tam tikroms valstybių sandraugos formoms: Europos Sąjungai, Nepriklausomų valstybių sandraugai, tačiau nors tai kol kas ekstraordinarinė teismų sprendimų pripažinimo forma (Europos vykdomojo rašto, Europos mokėjimo įsakymo, Europos nedidelių sumų reikalavimų procedūros atveju), Europos Sąjunga svarsto *exequatur* atsisakymą platesniu mastu. 2010 m. gruodžio 14 d. Europos komisijos tarnybų darbinis dokumentas poveikio vertinimo santrauka pridėjama prie pasiūlymo Europos parlamento ir tarybos reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija). SEK(2010) 1548 galutinis.

⁴¹ FARIA, J. A. E. Future Directions of Legal Harmonisation and Law Reform: Stormy Seas or Prosperous Voyage? *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2009 m. [žiūrėta 2011-02-24], p. 7. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/publications/review/main.htm>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁴² Šiais laikais yra žinoma gerokai daugiau civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo instrument nei anksčiau – tai ir reglamentai, direktyvos, protokolai, dvišalės ir trišalės sutartys, pavyzdiniai įstatymai, pavyzdiniai kodeksai, principų rinkiniai, rekomendacijos ir kt.

⁴³ Komisijos ataskaita Europos Parlamentui, Tarybai ir Europos Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetui. Briuselis, 21.4.2009 COM(2009) 174 galutinis, p. 4.

1.4. Civilinio proceso teisės vienodinimo priežastys ir tikslai

Civilinio proceso teisės vienodinimo kaip tikslas pats savaime, nesiekiant jokios praktiniame gyvenime apčiuopiamos naudos būtų beprasmiškas išteklių švaistymas. Kaip teigia Sidney McAuley, pagrindimas, paaiškinantis civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo priežastis, yra esminis elementas siekiant į derinimo procesą įtraukti kuo daugiau šalių, todėl būtina aiškiai suformuluoti ir pagrįsti kodėl civilinio proceso teisė turi būti vienodinama ir derinama ir kokių tuo siekima tikslų⁴⁴. Literatūroje yra įvairių nuomonių, dėl to, kokios yra civilinio proceso teisės vienodinimo priežastys ir tikslai. Viena jų – tai, kad civilinio proceso teisės vienodinimu ir derinimu yra siekiama geresnės teisės normų kokybės – ši teorija gindžiama prielaida, kad palyginus kelias normas, iš jų galima išrinkti geresnę ir taip pagerinti teisinį reglamentavimą⁴⁵. Vis tik siekiant, kad civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo idėjos išplistų už akademinio lygmens ribų, teisės normų, o kartu ir civilinio proceso kokybė turi būti įvertinama pagal jos atnešamą naudą – tai yra visuomeniniuose santykiuose apčiuopiamus rezultatus. Tad ko yra siekiama civilinio proceso teisės vienodinimu ir kokių teigiamų rezultatų tai gali atnešti?

Pirma, tai ekonominiai motyvai (arba kriterijus). Visuotinai pripažįstama, kad pagrindinės šių dienų civilinio proceso teisės problemos yra susijusios su patiriamais dideliais kaštais bei ilga bylinėjimosi trukme. Tarptautinio ginčo atveju dėl atsiradusių papildomų išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų vertimu, įrodymu rinkimu, atstovavimu, kelionėmis, teismo sprendimo pripažinimu bei kitais civilinio proceso aspektais, bylinėjimosi kaštai dar labiau išauga. Tarptautinis bylinėjimasis irgi pailgina bylinėjimosi laiką (sugaištama persiunčiant ir įteikiant teisminius ir kitus procesinius dokumentus, išreikalaujant ir paimant įrodymus), o tai taip pat neigiamai veikia besibylinėjančių šalių kaštus. Ši problema ypač aktuali komercinėse bylose, ne veltui J.J. Spielgerman vaizdingai teigia, kad „nors dauguma bylinėjimūsi yra susiję su pyrago dalinimusi, bylinėjimasis komerciniuose ginčiuose reiškia, kad pyragas bus mažesnis“.⁴⁶

Antra, vienu iš civilinio proceso teisės vienodinimo tikslų būtų galima įvardyti didesnę teisinį aiškumą ir nuspėjamumą, teisinių rizikų minimizavimą išitraukiant į verslą

⁴⁴ McAULEY, S. *Supra*, note 27, p. 235.

⁴⁵ KERAMEUS, K. D. *Supra*, note 4.

⁴⁶ SPIELGEMAN, J. J. Transaction costs and international litigation. 16th inter-pacific bar association conference [interaktyvus] Sydney 2, May 2006. [žiūrėta 2011-03-12]. Prieiga per internetą: <http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/pages/SCO_spielgelman020506> [žiūrėta 2011-03-12].

užsienio šalyse⁴⁷. Pagrindinėmis rizikomis, susijusiomis su bylos nagrinėjimu galima įvardyti riziką, kylančią dėl to, kad bylinėjamosi pagal nežinomą teisinę sistemą, taip pat riziką, susijusią su žemesnės kokybės teisiniu atstovavimu bei riziką dėl nežinomo teismo sprendimo, netikrumą dėl galėjimo įgyvendinti teismo sprendimą užsienio valstybėje ir pan⁴⁸.

Trečia, dabar egzistuojantis *forum shopping* principas suteikia gana plačią laisvę pasirinkti šalims į kokią teismą kreiptis. Paprastai šalys gali pasirinkti tarp bent dviejų, o neretai ir tarp daugiau teisminių institucijų, galinčių nagrinėti jų ginčą. Naudodamosi šia situacija, šalys daro taktinius sprendimus ir renkasi ne tos valstybės teismą, kuris yra labiausiai susijęs su byla, o teismą, kuriame šaliai yra palankiausios teismo išlaidų, sprendimų apskundimo, įrodinėjimo ir panašios taisyklės (tai, kad ginčai dėl jurisdikcijos nustatymo yra dažni ir intesyvūs, įrodo, kad šalys skiria didelę reikšmę tam, kur bus nagrinėjama byla)⁴⁹. Pavyzdžiui, teisės doktrinoje JAV yra minima kaip populiari vieta pateikti deliktinį ieškinį, nes teismas, nustatydamas žalos dydį, atsižvelgia į prisiekusiųjų nuomonę ir pagal šią teisinę sistemą paprastai yra priteisiami ypač didelis žalos atlyginimas – vadinamieji baudiniai nuostoliai (angl. *punitive damages*), taip pat egzistuoja lanksčios nuostatos dėl bylų sujungimo ir kt.⁵⁰ Laikoma, kad civilinio proceso teisės vienodinimas padėtų sumažinti šį reiškinį, nes esant panašiam civilinio proceso reglamentavimui, šalys būtų mažiau suinteresuotos kreiptis į su bylos nagrinėjimu nesusijusį teismą⁵¹.

Ketvirta, civilinio proceso vienodinimu yra siekiama sudaryti didesnę lygybę bylos šalims. Tai apima keletą aspektų. Pirma, laikoma iš esmės neteisinga, kad viena šalis daug geriau išmano vietos proceso ypatybes nei kita⁵². Dar daugiau, yra net nuomonių

⁴⁷ FARIA, J. A. E. Future directions of legal harmonisation and law reform: stormy seas or prosperous voyage? *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2009 m. [žiūrėta 2011-02-24], p. 5. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/publications/review/main.htm>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁴⁸ SPIELGEMAN, J. J. Cross border issues for commercial courts: an overview of second judicial seminar on commercial litigation [interaktyvus]. Honk Kong, 13 January 2010 [žiūrėta 2011-03-12], p. 6. Prieiga per internetą: [http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/vwFiles/Spigelman130110.pdf/\\$file/Spigelman130110.pdf](http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/vwFiles/Spigelman130110.pdf/$file/Spigelman130110.pdf) [žiūrėta 2011-03-12].

⁴⁹ SPIELGEMAN, J. J. *Supra*, note 45.

⁵⁰ McAULEY, S. *Supra*, note 27, p. 242; Australian law reform commission, report paper No. 80, Legal risk in international transactions, Chapter II, at 9 (1996).

⁵¹ Paminėtina, kad tarptautinėje praktikoje kai kurios valstybės naudoja originalius būdus, siekdamos sumažinti iškraipymus, sukeltus *forum shopping* - tai bandymas griežtai įvertinti tai, kas yra laikoma civilinio proceso teisės normomis ir iki minimalios apimties susiaurinti procesinių normų taikymą tiek, kiek jų taikymą galima pakeisti materialinių teisės normų taikymu (toki praktika šiuo metu yra taikoma Kanadoje). WALKER, J. The utility of the ALI/UNIDROIT project on Principles and rules of transnational civil procedure. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 812-813. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491309> [žiūrėta 2011-02-24].

⁵² McAULEY, S. *Supra*, note 27, p. 240.

apie tai, kad civilinio proceso normos tarptautinių ginčų praktikoje neretai veikia taip, kad, specialiai ar ne, sudaro palankesnes sąlygas vietai (nacionalinei) bylos šaliai. Ir galiausiai, kai kurie autoriai taip pat kelia klausimą dėl to, kad teismų priimami sprendimai dėl dabar egzistuojančio civilinio proceso pliuralizmo gali skirtis priklausomai tik nuo to, kurios valstybės teisme buvo sprendžiamas ginčas (ir nepaisant to, kad yra taikomos tapačios materialinės teisės normos)⁵³.

Penkta, kai kurie autoriai vertina civilinio proceso teisės vienodinimo poveikį kitų teisės šakų atžvilgiu ir užsimena, kad civilinio proceso teisės vienodinimas galėtų apsaugoti priešakyje esantį materialinės teisės harmonizavimą⁵⁴.

Taigi akivaizdu, kad yra iš tiesų nemažai aspektų, kurie galimai pagerėtų vienodinant civilinio proceso teisę. Vis tik galima aptikti nuomonių, kritikuojančių civilinio proceso vienodinimo tikslingumą. Pvz. UNIDROIT generalinis sekretorius José A. E. Faria teigia, kad civilinio proceso teisės vienodinimas ir derinimas yra teorinis uždavinys bei praktinės reikšmės stokojantis dalykas, skatinamas iš esmės tik pačių akademikų ir biurokratų. Jis taip itin taikliai pastebėjo, kad niekas iki šiol nėra atlikęs jokių empirinių tyrimų ar pateikęs kitų skaičiavimų, kurie pagrįstų tai, kad civilinio proceso vienodinimas atneštų kokią nors ekonominę naudą⁵⁵. Jo nuomonei reikėtų pritarti, nes iš tiesų absoliučiai didžioji dalis šią temą analizuojančių autorių niekaip nepagrindžia civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo sukeliama teigiamo ekonominio poveikio, o civilinio proceso vienodinimo nauda vargu ar turėtų būti laikoma aksioma. Kaip tik kai kurie ekonomistai (pvz. prof. Geoffrey Miller) pasisako, kad civilinio proceso teisės vienodinimas ir derinimas jokiū būdu neturėtų būti suprantamas kaip absoliutus gėris, kadangi harmonizavimas gali padidinti permokymo pagal naują sistemą išlaidas, sumažinti įvairovę ir eksperimentavimą ir taip neigiamai paveikti šalis, kurios pradės derinti savo teisę⁵⁶. Vienintelis šaltinis, kuriame pateikiama šiek tiek informacijos, susijusios su tam tikrų civilinio proceso vienodinimo klausimais, o

⁵³ WALKER, J. *Supra*, note 31, p. 85.

⁵⁴ RHEE, C. H., VERKERK, R. Civil procedure. In J.M. Smits (ed.), *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*, Cheltenham etc., 2006, p. 7.; t.p. KERAMEUS, K. D. Some reflections on procedural harmonisation: Reasons and scope. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 444. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁵⁵ FARIA, J. A. E. *Supra*, note 47. Beje, analogišką mintį iškėlė ir P. Glenn, kuris teigia, kad nėra jokių patikimų duomenų apie civilinio proceso teisės vienodinimo kaštus ir naudą, kurią tai gali atnešti. Priešingai, Amerikoje dėl daugelio priežasčių vyrauja suvokimas, kad patiriami kaštai yra didesni nei atnešama nauda. Plačiau žr. GLENN, H. Patric. Prospects of transnational civil procedure in Americas. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-03-01], p. 487-488. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-01].

⁵⁶ MILLER, G. P. The Legal-economic analysis of comparative civil procedure. *The American Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. Vol. 45, No. 4. Autumn, 1997 [žiūrėta 2011-03-07], p. 917-918. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/841025?seq=1>> [žiūrėta 2011-03-07].

konkrečiai - reglamento Briuselis I - teikiama ekonominę naudą, pateikia Europos Sąjungos komisija, kuri apskaičiavus, kad panaikinus egzekvatūrą, ES bendrovės ir piliečiai galėtų išvengti didžiosios dalies dabar patiriamų sąnaudų (beveik 48 mln. EUR per metus). Be to, panaikinus egzekvatūrą Europos Sąjungos lygmeniu, į vidaus rinką būtų pritraukta 1,4 mln. mažų-vidutinių įmonių. Vis tik šiuo tyrimu nebuvo vertinamos išlaidos, susijusios su teisinės tvarkos pakeitimu suvienodinus teisinį reglamentavimą⁵⁷. Be to, Europos komisijos ataskaitoje, vertinančioje reglamento Briuselis I taikymą, galima rasti statistinių duomenų, bylojančių ir tarptautinio civilinio proceso teisės vienodinimo nenaudai, pats iškalbingiausias – tai duomenys, atskleidžiantys, kad didžioji dalis tarptautinio pobūdžio ginčų vyksta pasienyje tarp dviejų valstybių, o ne platesniu mastu (nustatyta, kad jurisdikcijos taisyklės paprastai taikomos palyginti nedaugelyje bylų: nuo mažiau negu 1 % visų civilinių bylų iki 16 % pasienio regionuose, o teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo taisyklės taikomos dažniau <..>, o daugiausia taip pat pasienio regionuose)⁵⁸. Šie duomenys rodo, kad aktualiausias yra bylinėjimasis tarp kaimyninių valstybių, tuo tarpu *tarptautinis* civilinio proceso teisės vienodinimas galimai nepaliečia didelio besibylinėjančių subjektų skaičiaus, tad iš tiesų kyla klausimas, pirma, kiek yra reikšmingas civilinio proceso teisės vienodinimas tarptautiniu mastu, o antra, tai ar iš tiesų civilinio proceso teisės vienodinimas yra ekonomiškai naudingas atsižvelgiant į tai, kiek reikia sąnaudų vienodinant civilinio proceso teisę ir kiek iš to bus patiriama naudos.

Apibendrinant galima teigti, kad, nors dauguma nurodytų tikslų atrodo daugiau ar mažiau reikšmingi, o kai kurie Europos Sąjungos lygmeniu pateikti ekonominės analizės duomenys rodo, kad bent jau Europos Sąjungos lygmeniu vienodinant tam tikrus civilinio proceso elementus būtų pasiekama tam tikra ekonominė nauda, galima teigti, kad ne Europos Sąjungos lygmeniu pasigendama išsamesnių ir tiksliais skaičiavimais pagrįstų motyvų. Esant tokio laipsnio pagrindimui, koks yra dabar, nenuostabu, kad valstybės ne visada ir ne itin noriai jungiasi prie vienodinimo ar derinimo projektų. Pagal susiklosčiusią praktiką, kai valstybės prisijungia prie konvencijų ir kitų vienodinimo dokumentų tik tada, kai jas pasirašo nemažai kitų šalių, darytina išvada, kad tik aktyvus kitų valstybių dalyvavimas labiausiai įtikina valstybes prisijungti prie vienodinimo ir

⁵⁷ 2010 m. gruodžio 14 d Europos komisijos tarnybų darbinis dokumentas poveikio vertinimo santrauka pridedama prie pasiūlymo Europos parlamento ir tarybos reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija). SEK (2010) 1548 galutinis, p. 1-2.

⁵⁸ 2009 m. balandžio 21 d. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui, Tarybai ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui dėl Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo taikymo (COM (2009) 174 galutinis).

derinimo pasiekimų. Atsižvelgiant į tai, civilinio proceso teisės vienodinimu užsiimančios organizacijos, siekiančios didesnio susidomėjimo jų siūlomais projektais, galėtų ne tik pasiūlyti vienokius ar kitokius derinimo būdus, bet ir daugiau dėmesio skirti argumentuojant, kam reikalingas vienas ar kitas civilinio proceso teisės vienodinimo instrumentas bei pats civilinio proceso teisės vienodinimas.

1.5. Civilinio proceso teisės vienodinimo kliūtys

Įvairios teisės šakos yra vienodinamos skirtingais tempais. Pavyzdžiui, materialinės teisės vienodinimas, prasidėjęs tuo pačiu metu kaip ir civilinio proceso teisės vienodinimas, šiuo metu yra pasiekęs reikšmingų rezultatų - ypač sėkmingai yra vienodinama sutarčių teisė, tačiau taip pat sėkmingai yra vienodinama transporto teisė, tarptautinė privatinė teisė, darbo teisė, intelektinės nuosavybės teisė ir kt. Civilinio proceso teisės vienodinimui taip pat yra skiriama nemažai dėmesio ir pastangų (pvz. nuo 1950 m. buvo surengta dvylika tarptautinio civilinio proceso teisės pasaulinių kongresų, kurie aptarė visus esminius civilinio proceso teisės aspektus ir problemas⁵⁹, jau nekalbant apie daugybę regioninių tarptautinių konferencijų, seminarų ir pan.), tačiau civilinio proceso teisės vienodinimas palyginus su kitomis teisės šakomis yra kur kas lėtesnis ir daugelio autorių vertinimu yra pradinėje stadijoje. Šį faktą pagrindžia ir tai, kad kai kuriose šalyse civilinio proceso teisė nėra suvienodinta net ir nacionaliniu mastu. Pvz. Šveicarija iki šių metų (t.y. 2011 m.) pradžios turėjo 26 atskiras civilinio proceso taisykles, varijuojančias nuo civilinės teisės sistemai iki bendrosios teisės sistemai būdingų bruožų ir tik po daugelio bevaisių bandymų pagaliau pradeda naują vieningo, taikomo visai šaliai, civilinio proceso kodekso etapą⁶⁰. Vieningo civilinio proceso neturi ir JAV, kurioje tik maždaug apie pusę valstijų yra suderinusios savo procedūras pagal federalines civilinio proceso taisykles, taip pat Kanada. Ne visiškai suvienodintas buvo ir Tarybų Sąjungos civilinio proceso kodeksas⁶¹.

Lėtesnis civilinio proceso teisės vienodinimas nėra tik šių dienų reiškinys – jau XIX a. prancūzų teisės daktaras Raymond Bordeaux civilinio proceso teisę apibūdino

⁵⁹ GOTTWALD, P. Comparative civil procedure. *Ritsumeikan Law Review* [interaktyvus]. No. 22, 2005, [žiūrėta 2011-03-20], p. 24. Prieiga per internetą: <<http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr22/GOTTWALD23-35.pdf>> [žiūrėta 2011-03-20].

⁶⁰ BAUGARTNER, S. P. *Civil procedure reform in Switzerland and the role of legal transplants*. University of Acron School of Law. Legal Studies Research Paper Series [interaktyvus]. No. 10-13 [Žiūrėta 2011-02-24]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1677478> [žiūrėta: 2011-02-24].

⁶¹ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004. I t, p. 126.

kaip labiausiai nacionalinę teisės šaką⁶², o ir vėliau jis visada atsiliko nuo didžiosios dalies kitų teisės šakų. Priežastys, kodėl civilinio proceso teisė yra vienodinama lėčiau nei kitos teisės šakos, analizuojamos tiek Lietuvos, tiek užsienio teisės doktrinoje. Apibendrinant įvairių autorių pozicijas, galima išskirti keletą labiausiai vyraujančių nuostatų, susijusių su civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo kliūtimis:

Pirma, lėtesnį civilinio proceso teisės vienodinimą lemia tai, kad civilinio proceso teisė yra labai teritorinė dėl galiojančio bendro principo *lex fori*, reiškiančio, kad procesą lemia bylos nagrinėjimo vieta. Todėl teigiama, kad užsienio civilinio proceso teisę išmanyti nėra taip jau svarbu, nes tiek nacionalinį, tiek tarptautinį ginčą teismas sprendžia remdamasis nacionalinėmis civilinio proceso teisės normomis⁶³. Su šia nuomone būtų galima sutikti, tačiau dėl tikslumo reikėtų pridurti, kad civilinio proceso teisinių santykių reguliavimas yra pačių valstybių vidaus reikalas tik kai procesinis santykis yra grynai nacionalinis. Tuo tarpu kai teisinis santykis, kuriam turi būti taikomos procesinės normos, turi užsienio elementą, valstybei neužtenka vien tik nurodyti nacionaliniame civiliniame kodekse ar kitame teisės akte normas, susijusias su tokiais elementais kaip įrodymų užsienio valstybėje rinkimas, teismo sprendimų pripažinimas ir vykdymas ir kt. – tam yra reikalingas kelių valstybių teisinių sistemų kooperavimasis, neretai numatant abipusius įsipareigojimus (vadinamasis abipusiškumo principas, kuriuo neretai yra grindžiamas valstybių teisinis bendradarbiavimas), o kartu ir vieningą arba harmoningą procesinį reglamentavimą.

Antra, kartais kaip viena iš kliūčių teisės dotrinoje yra išskiriama tarp bendrosios ir kontinentinės teisės sistemų egzistuojantys dideli skirtumai, kurie lemia tai, kad Europos, o ypač pasauliniu lygiu suvienodinti civilinio proceso teisė yra praktiškai neįmanoma. Be to, yra teigiama, kad yra ir valstybių nenoras atsisakyti šių per šimtmečius susiformavusių bylų nagrinėjimo tvarkos formalumų bei kitų elementų, itin giliai įsišaknijusių į vietos istoriją ir tradicijas⁶⁴. Su šia nuomone reikėtų sutikti, bet tik iš dalies. Ne tik kultūrinių skirtumų nykimas yra paminimas ne vieno autoriaus⁶⁵, bet ir autorių, teigiančių, kad kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų skirtumai yra mažėjantys ir kelia vis mažiau

⁶² BORDEAUX, R. *Philosophie de la procédure civile - mémoire sur la réformation de la justice*. Imprimerie d'Auguste Hérissey, 1857. p. 36- 37.

⁶³ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004. I t, p. 126; LUBINSKI K. Unifying trends in the Progress of the Law of Civil Procedure// *Comparative Law Review*. 1998, vol. 8, p. 94.

⁶⁴ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004. I t, p. 126.

⁶⁵ P.vz..žr. *Cultural issues in litigation in the Asia Pacific region: myth or reality?* IBA annual conference Conference 2010: Report on the joint session of the liba litigation committee and the Asia Pacific forum [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-03]. Prieiga per internetą: <[http://www.lalive.ch/data/publications/2011-SGI+IAR-IBA-Cultural issues in litigation in the Asia Pacific Region.pdf](http://www.lalive.ch/data/publications/2011-SGI+IAR-IBA-Cultural%20issues%20in%20litigation%20in%20the%20Asia%20Pacific%20Region.pdf)> [žiūrėta 2011-03-03].

problemų, yra tiek pat daug kaip ir pabrėžiančių skirtingų teisės tradicijų nesuderinamumą. Pvz. prof. V. Mikelėno nuomone, dideli kontinentinės ir bendrosios teisės sistemos skirtumai yra daugiau mitas, o Lietuvoje šie skirtumai yra apskritai gerokai perdedami⁶⁶. Profesoriaus nuomone, paskutinių dešimtmečių bendrosios teisės sistemų valstybių plėtra bei visų Europos valstybių problemos, susijusios su ilgu teismo nagrinėjimo procesu bei dideliais bylinėjimosi kaštais, lėmė dviejų teisės sistemų – bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijos civiliniame procese supanašėjimą, tad dabar galima rasti daug pavyzdžių, kai bendrosios teisės sistemos valstybėse kai kurie anksčiau tik kontinentinei teisės sistemai būdingi elementai pasireiškia dar ryškiau nei pačiose kontinentinės teisės sistemos valstybėse (pvz. kai kuriose bendrosios teisės sistemos valstybėse teisėjai yra net aktyvesni nei civilinės teisės sistemoje)⁶⁷. Kuri nuomonė yra pagrįstesnė puikiai atskleidžia ALI/UNIDROIT tarptautinių civilinio proceso principų rengimo metu prof. Rolf Sturner atlikta lyginamoji valstybių civilinių procesų analizė, kurios metu buvo analizuojami ir išskirti pagrindiniai pasaulio valstybių civilinių procesų panašumai ir skirtumai. Apibendrinant tyrimo medžiagą, analizės metu buvo nustatyta, kad tarp valstybių egzistuoja tokie civilinių bylų nagrinėjimo panašumai kaip: a) skirtumai, susiję su teismo aktyvumu, tiriant įrodymus ir sujungiant į bendrą visumą teisinės koncepcijas (civilinės teisės sistemoje teisėjo vaidmuo yra aktyvesnis, tačiau teisėjo atsakomybės prisiėmimo laipsnis ir pobūdis gerokai skiriasi ir tarp pačių civilinės teisės tradicijos valstybių); b) bylos nagrinėjimo tvarka (civilinės teisės sistemos valstybėms yra būdingas bylos nagrinėjimas naudojantis trumpomis klausymo sesijomis, kartais trumpesnėse nei valanda laiko, kuriose siekiama gauti įrodymus. Juos gavus, įrodymai yra pridami prie bylos medžiagos lieka ten iki paskutinės bylos stadijos, kai yra svarstoma dėl sprendimo priėmimo. Tuo tarpu bendrosios teisės sistemos valstybėms yra būdinga preliminarinė arba „ikiteisminė“ stadija arba stadijos ir tik po to teisminis nagrinėjimas, kai visi įrodymai yra gauti); c) sprendimų apskundimo dažnumas (civilinės teisės tradicijos valstybėse pirmos instancijos teismų sprendimai yra dažniau apskundžiami nei bendrosios teisės sistemos valstybėse. Be to, bendrosios teisės sistemos valstybėse teismo sprendimo peržiūrejimas galimas remiantis ir faktiniais pagrindais); d) skirtumai, susiję su teisėjų patirtimi ir žiniomis (civilinės teisės sistemoje teisėjai paprastai jais dirba visą profesinės karjeros laikotarpį, todėl jiems neretai trūksta

⁶⁶ MIKELĖNAS, V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and rules of transnational civil procedure and the new code of civil procedure in Lithuania. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-10], p. 982-995. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

⁶⁷ Ten pat.

advokatams ar kitos srities teisės specialistams būdingų žinių. Tuo tarpu bendrosios teisės sistemos teisėjai paprastai atrenkami iš advokatūros gretų.)⁶⁸.

Be to, tyrimo metu buvo išskirti ir skirtumai, būdingi išimtinai JAV. Pavyzdžiui, tik Amerika naudoja prisiekusiųjų institutą civilinėse bylose; bylos nagrinėjimo tyrimo taisyklės suteikia teisėjui plačius įgaliojimus tirti galimai su byla susijusią informaciją ir įrodymus, įskaitant liudijimus žodžiu ir su priesaika. Skiriasi ir advokatų laisvė pristatant ieškinį, kuri JAV yra itin plati. Taip pat yra skirtumas, susijęs su bylinėjimosi išlaidų paskirstymu⁶⁹ ir pan.

Vertinant šią informaciją, reikėtų sutikti su tyrimo metu prieita išvada, kad viena vertus skirtumai tarp bendrosios ir kontinentinės teisės sistemos valstybių nėra tokie dideli kaip neretai yra deklaruojama. Kita vertus, tyrimo metu buvo nustatyta, kad skirtumai, egzistuojantys tarp bendrosios teisės sistemos valstybių ir JAV yra ne kiek ne mažesni nei skirtumai, egzistuojantys tarp bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijos. Tai tin svarbu dėl to, kad JAV būdingi ypatumai nėra lengvai pašalinami dėl glaudžios tarpusavio sąsajos – praktiškai visi specifiniai elementai išplaukia iš to, kad Amerikoje sprendimai priimami naudojantis ir prisiekusiųjų pagalba (pavyzdžiui, plati advokato diskrecijos laisvė sakant kalbą yra neatsiejamai susijusi su prisiekusiųjų institutu, nes ne profesionalius teisės specialistus yra daug lengviau įtikinti įtikinančia iškalba nei teisiniais argumentais). Tad nors tyrimo metu buvo nustatyta nemažai bendrų elementų, būdingų visoms teisės sistemoms⁷⁰, galima teigti, kad šiuo metu Amerikos civilinio proceso teisės specifiskumas ir šios valstybės nenoras atsisakyti tik jai būdingų ir kitose valstybėse nepriimtinių elementų⁷¹, yra viena pagrindinių kliūčių, stabdančių civilinio proceso teisės vienodinimą tarptautiniu lygmeniu.

Trečia, kaip vieną iš kliūčių galima paminėti civilinio proceso teisės glaudžias sąsajas su teismų sistema. Pavyzdžiui, vienokia ar kitokia teismų sistemos organizacija

⁶⁸ ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004, p. 5-6.

⁶⁹ Laimėjusi šalis turi pati apmokėti bylinėjimosi išlaidas. ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004, p. 6-7.

⁷⁰ Tyrimo metu nustatyti tokie pagrindiniai panašumai tarp skirtingų valstybių civilinių procesų: 1) taisyklės, reglamentuojančios asmens ar dalyko jurisdikcijos nustatymą; 2) nešališko teismo nuostatos; 3) pranešimo atsakovui įteikimo procedūra; 4) ieškinio formulavimo taisyklės. Tyrimo metu nustatyta, kad daugumoje šalių yra reikalaujama pakankamo faktinio išsamumo nurodant vietą, laiką, aplinkybes. Vienintelė išsiskirianti šalis – tai Amerika, kurioje taikant 1938 m. Federacines civilinio proceso taisykles yra taikoma mažesni ieškinio reikalavimai (vadinamasis *notice pleading*), kurie reiškia, kad ieškovui pakanka tik bendrai nurodyti sutartį ar kitą dokumentą, kuriuos remiamasi; 5) išaiškinimai dėl materialinės teisės taikymo; 6) faktų nustatymas įrodymų pagalba; 7) nuostatos dėl eksperto parodymų; 8) taisyklės, susijusios su teisiniu svarstymu, sprendimo priėmimu ir apeliaciniu peržiūrėjimu; 9) sprendimų užbaigimo taisyklės; 10) abipusio sprendimų pripažinimo koncepcija. ALI/UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004, p. 6-7.

⁷¹ Amerika praktiškai niekada nėra recepavusi jokių užsienio civilinio proceso teisės elementų nuo tada, kai pirmą ir vienintelį kartą recepavo bendrosios teisės sistemos valstybių civilinį procesą.

gali turėti tiesioginį ir netiesioginį poveikį tokiems civilinio proceso institutams kaip apeliacija ir pan. Tuo tarpu teismų sistemos vienodinimas būtų be galo sudėtingas dėl to, kad teismų sistema yra viena iš trijų valstybės valdžios sudedamųjų dalių, todėl bet koks kišimasis į teismų sistemą galėtų būti traktuojamas kaip valstybių suvereniteto pažeidimas.

Dar daugiau, neretai civilinio proceso tam tikri klausimai būna susiję ne tik su teismų sistema, bet ir pasižymi stipriomis sąsajomis ir su politine struktūra ar sistema ir (kaip teigiama, jau nuo civilizacijos kūrimosi pradžios teisingumo vykdymas yra valstybės veiklos dalis⁷²). Pavyzdžiui, JAV teisėjai į pareigas gali būti išrinkti daugeliu būdų, kuriame politinė įtaka, o ne profesiniai pasiekimai, vaidina svarbų vaidmenį⁷³, Tarybų Sąjungoje buvo skiriamas „socialistinis civilinis procesas“ su jam būdingu inkviziciniu procesu ir dėl to visiškai besiskiriančiu nuo vakarų Europos civilinio proceso⁷⁴.

Ketvirta, teigiama, kad civilinio proceso teisė yra mišri teisės šaka, todėl turi tiek privatinės, tiek viešosios teisės elementų. Būtent viešosios teisės elementas lemia, kad į civilinio proceso vienodinimą neretai žiūrima kaip į pavojų valstybių suverenitetui ar net identitetui. Kita vertus, yra ir duomenų apie tai, kad viešasis elementas nebuvo kliūtis vienodinant civilinio proceso teisės principus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁷⁵, o ir šiaip daug kur pripažįstama, kad minėti suvereniteto apribojimai nyksta⁷⁶.

Penkta, kai kurių autorių nuomone dėl tarptautiniuose verslo santykiuose vis didesnio populiarumo sulaukiančio alternatyvaus ginčų nagrinėjimo būdo – komercinio arbitražo, verta daugiau dėmesio skirti tarptautinio arbitražo taisyklių vienodinimui, taip sumenkinant civilinio proceso teisės vienodinimo reikšmę ir aktualumą. Manytina, kad šis argumentas nėra visiškai teisingas. Nors yra įrodymų, pagrindžiančių arbitražo reikšmės didėjimą⁷⁷, dabartine arbitražo instituto reikšme galima sudvejoti panagrinėjus kelių žinomesnių arbitražo institucijų statistiką. Pavyzdžiui, pasaulyje pirmaujančios alternatyvios komercinių ir civilinių ginčų sprendimo institucijos - Tarptautinių prekybos

⁷² KERAMEUS, K. D. *supra*, note 4, p. 449.

⁷³ ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004, p. 6-7.

⁷⁴ STORME, M. Procedural law and the reform of justice: from regional to universal harmonization. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-02-24], p. 764. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁷⁵ KERAMEUS, K. D. *Supra*, note 4, p. 448.

⁷⁶ Pvz. žr. DUCA, L. F. Developing global transnational harmonisation procedures for the twenty first century: the accelerating pace of common and civil law convergence. *Texas International Law Journal* [interaktyvus]. Vol. 42, Number 3, (Summer 2007) [žiūrėta 2011-03-03], p. 625-660. Prieiga per internetą: <<http://www.tilj.org/journal/42/del-duca/>> [žiūrėta 2011-03-03].

⁷⁷ McAULEY, S., *Supra*, note 27, p. 240.

rūmų (ICC) tarptautinis arbitražo teismas 2010 m. priėmė 479 sprendimus⁷⁸, kita viena pirmaujančių arbitražinių institucijų - Londono tarptautinio arbitražo teismas 2009 m. priėmė 272 sprendimus⁷⁹. Jeigu neatsižvelgtume į tai, kad daugumos kito pobūdžio ginčų (pvz. darbo, šeimos) didžioji dalis arbitražo teismų iš viso nenagrinėja, civiliniai ir komerciniai ginčai tarptautiniams ginčams spręsti turi neblogą alternatyvą. Vis tik manytina, kad nepaisant šio būdo populiarėjimo, arbitražas kol kas negali pakeisti įprastinio teismo bylinėjimosi taisyklių komercinėse ir civilinėse bylose, juo labiau, kad bylos nagrinėjimas arbitraže turi trūkumų, dėl kurių ne visus ginčus galima spręsti šiuo būdu (pavyzdžiui, arbitraže gali būti sprendžiami tik tam tikri riboto pobūdžio ginčai, be to yra ir kitų liudytojų dalyvavimo, priverstinio įrodymų pateikimo, ieškinio užtikrinimo ir kitų arbitražinio nagrinėjimo trūkumų). Tai ypač aktualu Lietuvoje, kur arbitražinis ginčų nagrinėjimas nepaisant pastangų jį populiarinti per metus išsprendžia tik menką dalį ginčų⁸⁰.

Apibendrinant pateiktus argumentus, galima teigti, kad yra nemažai kliūčių civilinio proceso teisės vienodinimui ir derinimui. Vis tik ne visos teisės doktrinoje įvardijamos kliūtys šiais laikais yra tokios pat aktualios kaip anksčiau ir nemažai skirtumų, egzistuojančių tarp skirtingų teisės sistemos valstybių, pamažu nyksta. Dar daugiau, nepaisant to, kad yra nemažai kliūčių civilinio proceso teisės vienodinimui, tarptautinė integracija ir poreikis glaudžiau bendradarbiauti bei kiti civilinio proceso vienodinimą skatinantys veiksniai ir iš to kylantys pragmatiniai argumentai verčia šalis jei ne vienais, tai kitais priimtinesniais būdais siekti bendro kompromiso, o kartu ir vienodinti civilinio proceso teisę, tad manytina, kad dauguma šių civilinio proceso vienodinimo kliūčių, išplaukiančių iš valstybių suvereniteto, politinių aspektų, bei kitų su valstybės valdžia susijusių elementų pamažu tik nyks. Lieka tik atviras klausimas, ar tai kliūčių mažėjimas labiau paveiks tarptautinį ar siauresnio masto civilinio proceso vienodinimą ir harmonizavimą.

⁷⁸ ICC arbitražas pasiekia naujus horizontus. ICC arbitražo faktai ir skaičiai - 2010 statistinė ataskaita. [interaktyvus]. 2011 January, [žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.iccwbo.org/court/arbitration/index.html?id=41190>> [žiūrėta 2011-03-04].

⁷⁹ Londono tarptautinis komercinis arbitražas. Generalinio direktoriaus ataskaita. [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą: <http://www.lcia.org/LCIA/Casework_Report.aspx> [žiūrėta 2011-03-04].

⁸⁰ Pvz. 2006 m. Vilniaus komerciniame arbitraže buvo spęstos 20 bylų, kai teismuose kasmet yra išnagrinėjama apie 100 000 ginčų. Vilniaus komercinio arbitražo nagrinėtų bylų statistika: skaičiai ir tendencijos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www.arbitrazas.lt/VKAT_statistika_iki_2007.pdf> [žiūrėta 2011-03-10].

II. CIVILINIO PROCESO TEISĖS VIENODINIMAS PASAULINIU MASTU

2.1. Pagrindinių civilinių procesinių garantijų įtvirtinimas žmogaus teises ginančiuose teisės aktuose

Nors tiek 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, tiek kitos regioninės organizacijos, ginančios žmogaus teises, nėra tarptautinio pobūdžio organizacijos ir jų leidžiami civilinio proceso teisės harmonizavimo instrumentai kiekvienas atskirai nėra taikomi viso pasaulio mastu, teigtina, kad šiandien negalima kalbėti apie tarptautinį civilinį procesą neturint galvoje ir žmogaus teises ir pagrindines laisves ginančių teisės aktų bei juos lydintios teismų praktikos. Ši pozicija yra grindžiama tuo, kad ne tik Europoje tam tikri civilinio proceso pamatai yra sukurti remiantis žmogaus teises ginančiais regioninio pobūdžio teisės aktu, bet ir kituose žemynuose (tik Azija ir Okeanija nėra susisaičiusios bendrais žmogaus teisių dokumentais⁸¹). Pavyzdžiui, Europoje galiojanti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, nors ir nėra visų pirma skirta civiliniam procesui, o yra skirta pagrindinėms žmogaus laisvėms, nemažai dėmesio skiriant baudžiamųjų suvaržymų ir žmogaus teisių apimties išaiškinimui, ji padarė ištis didelę įtaką civilinio proceso teisės plėtojimui ir teismų praktikai. Ši įtaka yra siejama su tokiomis konvencijos 6 str. numatytoms ir Europos žmogaus teisių teismo išplėtotomis procesinėmis teisėmis kaip teisė į teisminę gynybą, taip pat teisę į nepriklausomą, nešališką, įstatymais nustatytą, ir teisingą teismą (ši sąvoka apima ir procesinę šalių lygybę bei teisę į sprendimo peržiūrėjimą⁸²), viešą teismo procesą⁸³, teisę, kad byla būtų išnagrinėta greitai⁸⁴, bei kitas procesines garantijas. Daugelyje konvenciją pasirašiusių valstybių ši konvencija yra taikoma tiesiogiai, o teismo sprendimai, kylantys iš šios konvencijos nuostatų aiškinimo, yra privalomi visiems valstybių narių nacionaliniams teismams.

⁸¹ FERRAND, F. La procédure civile internationale et la procédure civile transnationale: l'incidence de l'intégration de l'économie régionale. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 398. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁸² Ten pat.

⁸³ Šis principas reiškia, kad „Spaudai ir publikai gali būti neleidžiama dalyvauti visame teisiniame nagrinėjime ar jo dalyje tiek, kiek to reikalauja visuomenės moralės, viešosios tvarkos ar valstybės saugumo interesai demokratinėje visuomenėje arba nepilnamečių ir bylos šalių privataus gyvenimo interesai, ar tada, kai, teismo nuomone, tai yra būtina dėl ypatingų aplinkybių, dėl kurių viešumas pažeistų teisingumo interesus. Tačiau teismo sprendimas visada turi būti skelbiamas viešai. LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 165.

⁸⁴ Pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių teismas jau ne vienoje byloje yra pareiškęs, kad visapusiškas, bet per ilgas bylos nagrinėjimas visada reiškia žmogaus teisių pažeidimą, taigi toks procesas negali būti laikomas tinkamu. LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 204.

Žmogaus teisių ir laisvių pagrindu procesinė teisė kituose kontinentuose yra vienodinamos taip pat panašiu būdu. Pavyzdžiui, 1969 m. Amerikoje buvo priimta Amerikos žmogaus teisių konvencija, kuri 1978 m. įsigaliojo Amerikos valstybių organizacijos⁸⁵ narėms. Nors JAV šio dokumento nėra ratifikavusi, jis buvo ratifikuotas kitų 26 Pietų ir Centrinės Amerikos valstybių⁸⁶. Analogiškai Europos atveju, šiam dokumentui įgyventi yra įkurtas Žmogaus teisių teismas bei komisija, taip pat sudaryta galimybė ir pavieniams asmenims ginti pažeistas teises. Afrikos žemyne 1981 m. buvo taip pat buvo priimta Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija, įsigaliojusi 1978 m., o 1998 m. šioms teisėms ginti buvo įkurtas Afrikos žmogaus ir tautų teisių teismas. Taigi galima daryti išvadą, kad pagrindiniai civilinio proceso teisės principai yra tapę bendrais tarptautiniais standartais ir yra visuotinai pripažįstami, tad nors jie ir nėra vienodinami tarptautinių pobūdį vienodinančiais dokumentais, tarptautinio pobūdžio civilinio proceso teisės vienodinimo dokumentų negalima vertinti neatsižvelgiant ir į žmogaus teises ginančiais aktais nustatytas procesines garantijas.

2.2. Hagos konferencija

Pasauliniu arba globaliu mastu civilinio proceso teisę efektyviausiai vienodina Hagos konferencija. Ši tarpvyriausybė organizacija iki šiol yra parengusi 38 tarptautines konvencijas, susijusias su įvairiais tarptautinės privatinės ir civilinio proceso teisės klausimais, iš jų apie 20 jau galioja.

Pagrindinės civilinio proceso sritys, kuriose ji priima konvencijas – tai šeimos teisės aspektai civiliniame procese (santuoka, skyrybos, išlaikymo prievolės, tarptautinio vaikų grobimo ir įvaikinimo aspektai, kt.), kai kurie civilinių ir komercinių⁸⁷ bylų procesiniai aspektai (procesinių teismo dokumentų įteikimas, įrodymų rinkimas užsienyje, kt.) įstatymų kolizinės normos, susijusios su testamentinėmis nuostatomis. Išimtinai civilinėms ir komercinėms byloms yra reikšmingos šios Hagos konvencijos:

- 1) 1905 m. Hagos konvencija dėl civilinio proceso;
- 2) 1954 m. Hagos konvencija civilinio proceso klausimais (47 valstybės narės; per paskutinius 10 metų yra prisijungusios 6 naujos valstybės);

⁸⁵ Tai seniausia pasaulyje 1951 m. įkurta regioninė organizacija, kurią sudaro 35 Amerikos žemyno valstybės ir kurios tikslas – įgyvendinti demokratiją, žmogaus teises, saugumą ir vystymąsi.

⁸⁶ FERRAND, F. La procédure civile internationale et la procédure civile transnationale: l'incidence de l'intégration de l'économie régionale. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 398. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24];

⁸⁷ Civilinių ir komercinių bylų, kaip atskirų kategorijų, skyrimas grindžiamas tuo, kad kai kuriose valstybėse civiliniai ir komerciniai ginčai reiškia visiškai skirtingas ginčų kategorijas. Taip pat paminėtina, kad keletas valstybių, pvz. Amerika, kai kurias konvencijas yra taikiusios ne tik civiliniams teisiniams santykiams, bet ir administraciniams ar mokestiniams teisiniams santykiams reglamentuoti.

- 3) 1961 m. Hagos konvencija dėl užsienyje išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo (99 valstybės narės, tarp jų ir Amerika bei Europos Sąjunga; per pastaruosius 10 metų valstybių narių skaičius išaugo 36 valstybėmis);
- 4) 1965 m. Hagos konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse ir komercinėse bylose įteikimo užsienyje (63 valstybės, tarp jų JAV, Kinija, Turkija, Rusija; per paskutinius 10 metų prisijungė 23 naujos narės);
- 5) 1965 m. Hagos konvencija dėl sutartinės jurisdikcijos (neįsigaliojusi, nes nepasirašyta nei vienos valstybės);
- 6) 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų civilinėse ir komercinėse bylose rinkimo užsienyje (pasirašyta 53 valstybių, tarp jų Kinijos, Rusijos, Turkijos, JAV; per pastaruosius 10 metų atsirado 23 naujos valstybės narės);
- 7) 1971 m. Hagos konvencija dėl užsienio teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (3 valstybės ratifikavusios, 2 pasirašiusios; per pastaruosius 10 metų pasirašė dvi naujos valstybės);
- 8) 1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą (pasirašyta 25 valstybių narių, per 10 metų prisijungė 7 valstybės; kita vertus, prie konvencijos neprisijungusios nei Rusija, nei Kinija, nei JAV);
- 9) 2005 m. Hagos konvencija dėl teismo pasirinkimo susitarimų⁸⁸.

Paanalizuokime šių konvencijų reikšmę vienodinant civilinio proceso teisę.

2.2.1. Plačiausiai taikomų Hagos konvencijų reikšmė

Hagos konferencijos reikšmę galima analizuoti trimis aspektais - pirma, vertinant jos priimamų vienodinimo dokumentų turinį, antra vertinant konvencijų taikymo mastą ir trečia, jos kitokio pobūdžio įtaką civilinio proceso vienodinimui. Šiame skirsnyje paanalizuokime Hagos konvencijų turinį.

Visų pirma, vertinant Hagos konvencijų turinį, reikia paminėti, kad šiuo metu plačiau yra taikomos keturios Hagos konvencijos, susijusios su civilinio proceso teise civilinėse ir komercinėse bylose. Tai 1) 1961 m. Hagos konvencija dėl užsienyje išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo; 2) 1965 m. Hagos konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse ir komercinėse bylose įteikimo užsienyje; 3) 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų civilinėse ir komercinėse bylose rinkimo užsienyje; 4)

⁸⁸ Visų Hagos konvencijas pasirašiusių valstybių duomenys pateikiami pagal Hagos konferencijos oficialaus puslapio paskutinius pateikiamus duomenis. Prieiga per internetą: <http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.listing> [žiūrėta 2011-03-09]. 10 metų laikotarpio duomenys surinkti pagal Hagos konferencijos oficialaus puslapio pateikiamą informaciją. Prieiga per internetą: <http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.listing> [žiūrėta 2011-03-09]. (Kiekvienos konvencijos duomenys yra pateikiami atskirai prie atitinkamos konvencijos “status table”).

1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą⁸⁹. Likusios konvencijos arba neįsigaliojo dėl nepakankamo jas pasirašiusių valstybių skaičiaus⁹⁰, arba buvo pakeistos analogiškus santykius reglamentuojančiosmis vėlesnėmis Hagos konvencijomis⁹¹, arba nors ir yra įsigaliojusios, tačiau dėl savo naujumo kol kas yra pasirašytos tik nedaugelio Hagos konferencijos narių (tai 2005 m. Hagos konvencija dėl teismo pasirinkimo susitarimų, kuri bus aptariama atskirai).

Šių keturių Hagos konvencijų reikšmę galima palyginti su Guinchard, Douchy, Bandrac, Lagarde ir Hakim Boularbah pasiūlymu civilinio proceso teisės vienodinimo pasiekimus vertinti, ir kartu daryti skirtumą tarp 1) procesinės teisės, susijusios su bendradarbiavimo instrumentais; 2) tarptautinio civilinio proceso ir 3) bendrų procesinių normų⁹². Pirmai kategorijai jie priskiria santykius, kuriais yra siekiama užtvirtinti griežtą ir organizuotą karkasą, skirtą palengvinti ir sustiprinti teisminių kooperavimąsi tarp teismų ir kitų institucijų (ir teismų tarpusavyje) bei sureguliuoti tokias praktines detales kaip kalbų vartojimą procese, teismo išlaidas ir pan., tačiau nei kiek neprisidedančius prie pačių civilinio proceso taisyklių vienodinimo, juo labiau, kad įgyvendinant bendradarbiavimo priemones yra taikoma nemažai nacionalinio civilinio proceso normų⁹³. Kita vertus, normas, reglamentuojančias įrodymų rinkimą, įteikiant užsienyje procesinius dokumentus arba pripažįstant teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą, M. Storme ir kiti prieš tai minėti autoriai priskiria antrajai grupei ir vertina jas kaip civilinio proceso „kūno“ atsiradimą⁹⁴ (tuo tarpu nors trečioji grupė nebuvo detalizuota, manytina, kad jai priklauso nacionaliniams, o kartu ir tarptautiniams, ginčams nagrinėti skirtos nacionaliniuose kodeksuose įtvirtintos bendros civilinio proceso teisės normos). Akivaizdu, kad nei viena plačiau taikoma Hagos konvencija nepatenka į pirmąją ar trečiąją išskirtų santykių grupę, tad manytina, kad visas plačiau taikomas, tarp jų ir 2005 m. Hagos konvenciją dėl teismų susitarimų pasirinkimo, būtų galima priskirti antrai

⁸⁹ Lietuva yra visų šių konvencijų narė.

⁹⁰ 1965 m. Hagos konvencija dėl sutartinės jurisdikcijos ir 1971 m. Hagos konvencija dėl užsienio teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo.

⁹¹ 1905 m. Hagos konvencija dėl civilinio proceso buvo pakeista 1954 m. Hagos konvencija civilinio proceso klausimais, o pastaroji – trimis analogiškus santykius reglamentuojančiomis vėlesnėmis konvencijomis: 1965 m. Hagos konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse ir komercinėse bylose įteikimo užsienyje, 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų civilinėse ir komercinėse bylose rinkimo užsienyje ir 1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą. 1905 m. ir 1954 m. konvencijos civilinio proceso klausimais yra taikomos valstybėms, kai bent viena nėra pasirašiusi vėlesnės analogiškus santykius reguliuojančios konvencijos.

⁹² STORME, M. A single civil procedure in Europe: a cathedral builders dream? *Ritsumeikan Law Review* [interaktyvus]. No. 22, 2005 [žiūrėta 2011-02-24], p. 89. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ M. Storme santykius analizuoja per Europos Sąjungos prizmę, ir vertina tai kaip atrandantį Europos Sąjungos civilinio proceso „kūną“. Ten pat.

kategorijai. Tačiau vien tik priskyrimas šiai grupei dar neatskleidžia ar šis tarptautinio civilinio proceso teisės „kūnas“ yra stiprus ar ne. Tai atsiskleidžia panagrinėjus šių konvencijų turinį.

Visų pirma, seniausia iš plačiau taikomų Hagos konvencijų – tai 1961 m. Hagos konvencija dėl užsienyje išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo. Ja yra siekiama supaprastinti sudėtingą ir neretai brangų viešų dokumentų (valstybinių institucijų arba prokuroro, teismo ir kitų pareigūnų išduodamų dokumentų, administracinių dokumentų (pavyzdžiui, gimimo liudijimų, įmonių registracijos pažymų) bei notarinių aktų) cirkuliavimą tarp skirtingų valstybių konvencijos narių, nes vietoj dokumentų *dvigubo* legalizavimo tiek dokumentą išduodančioje valstybėje, tiek ją priimančioje, valstybės Hagos konvencijos narės dokumentus *vieną kartą* patvirtina pažyma – *Apostille* (dokumentą patvirtina išduodanti valstybė)⁹⁵. Dar daugiau, siekiant dar labiau supaprastinti formalumus, Hagos konferencija inicijavo elektroninės apostilės programą (e-APP), kuria yra siekiama dar labiau supaprastinti formalumus ir apostilės išdavimo kaštus⁹⁶. Hagos konferencijos pateikiamais duomenimis, tarp visų Hagos konvencijų, ši konvencija yra pasirašyta didžiausio valstybių skaičiaus ir yra taikoma virš milijono kartų per metus⁹⁷, vis tik, kai kuriais aspektais ši konvencija yra kritikuotina. Visų pirma, remiantis konvencija, patvirtinant dokumentą apostilę, dokumento turinys nėra tikrinamas (patvirtinamas tik parašo tikrumas, dokumentą pasirašiusiojo asmens pareigos ir dokumente esančio antspaudo arba ženklų tapatumas (konvencijos 3 str.)), taigi papildomas saugumas nėra sukuriamas, tačiau notariniai dokumentai, kurių tapatumu neturėtų būti abejojama, apostilę turi būti tvirtinami dar kartą⁹⁸, o tai reikalauja nemažai laiko ir sąnaudų. Dar daugiau, nors apostilę yra palengvinamas dokumentų legalizavimas, tai bet kokiame atveju gerokai komplikuočiau ir reikalaujanti daugiau lėšų ir laiko procedūra, kurios būtų galima išvengti jos atsisakius. Nenuostabu, kad Lietuva nemažoje dalyje dvišalių teisinės pagalbos sutarčių yra iš viso numačiusi atleidimą nuo bet kokio

⁹⁵ *Apostille* (liet. apostilė) (patvirtinimo patvirtinimas). Lietuvoje ją uždeda LR užsienio reikalų ministerijos konsulinis departamentas.

⁹⁶ Iki 2009 m. šia galimybe pasinaudojo 10 valstybių. 1961 m. Hagos konvencijos dėl užsienio valstybėse išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo - apybraiža [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24], p. 1-2. Prieiga per internetą: <<http://www.hcch.net/upload/outline12e.pdf>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁹⁷ 1961 m. Hagos konvencijos dėl užsienio valstybėse išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo - apybraiža [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24], p. 1. Prieiga per internetą: <<http://www.hcch.net/upload/outline12e.pdf>> [žiūrėta 2011-02-24].

⁹⁸ Lietuvoje apskritai išduotų dokumentų nuorašai legalizuojami ar tvirtinami pažyma (*Apostille*) tik tada, kai jų tikrumas yra paliudytas notariškai.

dokumentų legalizavimo (pvz. Lietuvos Respublikos dvišalės sutartys su Baltarusija, Estija, Moldova, Ukraina)⁹⁹.

Antra konvencija - tai 1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą. Kaip teigiama konvencijos aiškinamajame rašte, šios konvencijos tikslas yra ne harmonizuoti nacionalinius civilinius procesus, bet užtikrinti, kad vien tik užsieniečio statusas arba nuolatinės gyvenamosios vienos neturėjimas ginčo nagrinėjimo valstybėje nebūtų kliūtis siekiant teisės į teisminę gynybą ir kad šie asmenys gautų teisinę pagalbą tokiais pačiomis sąlygomis, lyg jie būtų tos valstybės piliečiais ir nuolat joje gyventų. Be to, šioje konvencijoje reglamentuojami ir kiti dalykai, tokie kaip galimybė gauti viešųjų registrų įrašų ir sprendimų, susijusių su civilinėmis arba komercinėmis bylomis, nuorašus arba išrašus, apsaugos nuo fizinio kalinimo bei saugaus atvykimo teikti parodymus, nuostatos, bei teismo išlaidų apmokėjimo užtikrinimo ir nutarčių dėl teismo išlaidų vykdymo nuostatos. Vertinant šią konvenciją, galima padaryti keletą pastebėjimų. Pirma, didžioji dalis konvencijos nuostatų menkai reglamentuoja (kaip, beje, ir pirmoji nagrinėta konvencija) tiesiogiai su civiliniu procesu susijusius klausimus (pavyzdžiui, asmens teisė gauti įrašus bei nuorašus), tuo tarpu kitos nuostatos yra daugiau nediskriminavimo principo apibūdinimas, nors ir svarbus civilinio proceso teisei, tačiau yra tik vienas iš daugelio principų, kuriuos būtų galima užtikrinti.

Trečia, viena iš dviejų sėkmingiausiomis ir svarbiausiomis laikomų Hagos konvencijų - 1965 m. Hagos konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų įteikimo civilinėse ir komercinėse bylose reglamentuoja teisminių ir neteisminių dokumentų įteikimą asmeniui, gyvenančiam kitoje valstybėje, ir numato kelis alternatyvius būdus, kuriais tai galima daryti¹⁰⁰. Taip pat ji numato ir galimybę susitariančioms valstybėms daryti išlygas bei kai kurių įteikimo būdų nepripažinti. Šia teise yra pasinaudojusios praktiškai visos valstybės, kurios numatė vienokius ar kitokius apribojimus. Dar daugiau, absoliučiai didžioji dauguma valstybių, numačiusių apribojimus, leidžia dokumentus įteikti tik per centrinę įstaigą¹⁰¹, o tai reiškia, kad daugumoje šią konvenciją pasirašiusių valstybių, veikia sudėtingas dokumentų įteikimo aparatas (pvz. Lietuvoje dokumentus

⁹⁹ LR užsienio reikalų ministerijos internetinis tinklalapis. Dokumentų legalizavimas ir tvirtinimas pažyma (Apostille). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt/index.php?678370596>> [žiūrėta 2011-03-04].

¹⁰⁰ Per užsienio valstybės Centrinę įstaigą (konvencijos 2-7 str.), per savo valstybės diplomatinės ir konsulinės įstaigas, esančias užsienio valstybėje (konvencijos 8-9 str.), tiesiogiai siunčiant juos adresatui (konvencijos 10 str. a p.); teismo pareigūnams ir kitiems kompetentingiems valstybės asmenims (konvencijos 10 b), suinteresuotiems byla asmenims tiesiogiai juos įteikiant per paskirties valstybės teismo pareigūnus ar kitus kompetentigus asmenis (konvencijos 10 str. c p.).

¹⁰¹ Tik 9 valstybės iš 63 yra nepasinaudojusios galimybe numatyti tam tikrus apribojimus. Plačiau apie valstybių numatyta išlygas šiai Hagos konvencijai: Hagos konvencijos oficilais puslapis [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=17> [žiūrėta 2011-03-15].

teismas įteikia juos siųsdamas centrinei įstaigai – LR teisingumo ministerijai, kuri juos siunčia kitos valstybės centrinei įstaigai, kuri vėliau dokumentus persiunčia savo šalies teismui).

Vertinant šią konvenciją, kyla keli klausimai - pirma, kiek gali būti laikomas vienodas reglamentavimas, jeigu visos valstybės gali numatyti skirtingus reglamentavimo būdus tam tikram klausimui, o antra, kiek yra efektyvus ir operatyvus toks dokumentų įteikimo būdas, ir trečia kiek ji yra veiksminga, jeigu joje numatyta, kad ji yra taikoma tik tais atvejais, kai yra žinomas kitos šalies adresas? Hagos konferencijos pateikiamais 2009 m. duomenimis, daugiau kaip 66 % pagal šią konvenciją įteikiamų dokumentų yra įteikiami greičiau nei per du mėnesius¹⁰². Atsižvelginat į tai, kad, kaip jau minėta darbo pirmojoje dalyje, pagrindinės šių dienų civilinių bylų nagrinėjimo problemų yra susiję su dideliais kaštais bei per ilga bylų nagrinėjimo trukme, bei atsižvelgiant į tai, kad šiais laikais yra naujausios technologijos pajėgia užtikrinti gerokai spartesnius bendradarbiavimo būdus, manytina, kad tokio pobūdžio konvencija yra vertintina tik kaip minimalius poreikius užtikrinanti priemonė bendradarbiaujant su asmenimis, esančiais kitoje valstybėje. Nenuostabu, kad prof. Rolf Sturner teigia, kad valstybėse yra jaučiama itin stipri tendencija dokumentus įteikti valstybės viduje taip išvengiant dokumentų įteikimo užsienyje¹⁰³. Šios konvencijos perteklinį biurokratinį pobūdį dėl jos nepaslankaus veikimo kritikuoja ir kitas autorius - J. J. Spielgerman, kuris tai vertina kaip tam tikrą nacionalinių interesų gynimą¹⁰⁴.

Ketvirtoji bei sėkmingiausia laikoma iš Hagos konvencijų – 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų rinkimo užsienyje civilinėse ir komercinėse bylose, reglamentuoja bendradarbiavimo metodus, kuriais remiantis valstybės bendradarbiauja renkant įrodymus užsienio šalyse. Ši konvencija taip pat nors Hagos konferencijos pateikiamais duomenimis, jau ne kartą įrodė savo praktinį pritaikomumą¹⁰⁵, daugelio autorių yra kritikuojama kaip nepateikianti vienodų įrodymų rinkimo taisyklių. Tas lemia

¹⁰² Prieiga per internetą: <<http://www.hcch.net/upload/outline14e.pdf>> [žiūrėta 2011-03-15]

¹⁰³ STURNER, R. *Transnational rules of civil procedure*. Feasibility study. UNIDROIT [interaktyvus]. Rome, February 1999 [žiūrėta 2011-03-16], p. 6. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/documents/1999/study76/s-76-01-e.pdf>> [žiūrėta 2011-03-16].

¹⁰⁴ Autorius Hagos konvenciją palygina su UNICITRAL pavyzdiniu įstatymu dėl bankroto bylų ir daro išvadą, kad jis yra daug labiau pažengęs dėl to, kad remiantis šiuo teisės aktu nemokumo bylose asmuo, kuris pripažintas „užsienio atstovu“ asmeniu, administruojančiu užsienio valstybėje esantį turtą, gali tiesiogiai kreiptis į teismą taip išvengdamas biurokratinio režimo, susijusio su centrinėmis įstaigomis. SPIELGEMAN, J.J. *Transaction costs and international litigation*. 16th inter-pacific bar association conference [interaktyvus] Sydney 2, May 2006. [žiūrėta 2011-03-12]. Prieiga per internetą: <http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/pages/SCO_spielman020506> [žiūrėta 2011-03-12].

¹⁰⁵ 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų užsienio valstybėse rinkimo civilinėse ir komercinėse bylose - apybraiža [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.hcch.net/upload/outline20e.pdf>> [žiūrėta 2011-02-24].

situacija, kad dauguma valstybių Hagos konvencijos narių bando įrodymus surinkti remdamosi nacionaliais įstatymais ir kiek įmanoma dažniau siekia išvengti prašymų siuntimo į užsienį remiantis šia Hagos konvencija¹⁰⁶. Be to, vis dar yra smarkiai diskutuojama dėl to, kur baigiasi nacionalinių normų veikimo galia ir prasideda užsienio valstybių suvereniteto pažeidimas (pvz. medicinė ekspertizė užsienio teritorijoje ir pan.) ir dėl to dabar apimtis, kiek viena valstybė gali imti įrodymus kitoje valstybėje Hagos konvencijos narėje, yra plačiai diskutinis objektas¹⁰⁷.

Apskritai vertinant Hagos konvencijomis reglamentuojamų santykių apimtį, galima pastebėti, kad iki šiol priimtos Hagos konvencijos reglamentuoja tik specifinius, pakankamai smulkius ir ne visada reikšmingus nacionalinio civilinio proceso aspektus. Visų Hagos konvencijų turinys reguliuoja tik dokumentų legalizavimą, įrodymų paėmimą užsienio valstybėje, dokumentų įteikimą kai yra žinomas šalies, kuriai reikia įteikti dokumentus, adresas, nediskriminavimo pagrindus gaunant teisinę pagalbą, bei dar keletą smulkių dalykų. Tuo tarpu nei viena Hagos konvencija nereglamentuoja nei laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, nei bylinėjimosi išlaidų paskirstymo, jau nekalbant apie giliau siekiantį civilinio proceso teisės vienodinimą. Nenuostabu, kad Vokietijos teisės profesorius, UNIDROIT generalinis sekretorius Herbert Kronke teigia, kad „vargu ar kas nors bent kiek geriau susipažinęs su situacija, būtų toks aklas, kad galėtų prognozuoti Hagos konferencijos sėkmę kuriant iš tiesų vieningą civilinio proceso režimą“. Kadangi Hagos konferencija taip pat neseniai yra priėmusi ir pakankamai reikšmingus – jurisdikcijos ir teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo klausimus reglamentuojančią konvenciją, verta ją panagrinėti plačiau.

2.2.2. 2005 m. Hagos konvencija dėl teismo pasirinkimo susitarimų

2005 m. Hagos konvencija dėl teismo pasirinkimo susitarimų - tai jau antras bandymas suvienodinti teismų jurisdikciją ir teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą pasauliniu mastu. 1971 m. priimta Hagos konvencija dėl užsienio teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo didelės sėkmės nesusilaukė ir per 40 metų laikotarpį buvo ratifikuota tik trijose valstybėse - Kipre, Nyderlanduose ir Portugalijoje, o dar dvi valstybės (Albanija ir Kuveitas) šią konvenciją buvo pasirašiusios¹⁰⁸ (manoma, kad konvencija nesulaukė sėkmės dėl to, kad kitos valstybės itin priešinosi JAV teismų sprendimų pripažinimui). Tad šiai konvencijai iš esmės neveikiant, teismų

¹⁰⁶ STURNER, R. *Supra*, note 102, p. 7.

¹⁰⁷ STURNER, R. *Supra*, note 102, p. 7.

¹⁰⁸ Pasirašydama valstybė pareiškia, kad ji ketina prisijungti prie atitinkamos konvencijos.

sprendimų pripažinimas ir vykdymas buvo efektyvus tik regioniniu mastu – pvz. Europos Sąjungoje, Amerikos valstybių organizacijoje¹⁰⁹, t.p. dvišaliu lygmeniu šalims sudarant dvišalius susitarimus.

Atsižvelgdama į tai, Hagos konferencija 1992 m. Amerikos iniciatyva pradėjo projektą, susijusį su tarptautiniu teismų sprendimų pripažinimu ir vykdymu. JAV iniciatyva parengti tokio pobūdžio konvenciją buvo iš tiesų paaiškinama, kadangi Amerika iki tol nebuvo pasirašiusi nei vienos dvišalės ar daugiašalės sutarties, reglamentuojančios teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą. Dar daugiau, susiklostė nelygi situacija, kad Amerikos teismai buvo laikomi labiausiai atviri užsienio teismų sprendimų pripažinimui ir vykdymui¹¹⁰, o tuo tarpu šalys, sprendžiančios ginčus Amerikoje, negalėdavo būti tikros, kad teismo priimtas sprendimas bus tikrai pripažįstamas ir vykdomas kitose valstybėse ir pakartotinis bylinėjimasis buvo tapęs beveik įprastu dalyku¹¹¹.

Kita vertus, šios konvencijos reikšmė ir svarba taip pat ne mažesnė ir kalbant apie kitas šalis, nes teismų sprendimų pripažinimas ir vykdymas kitoje jurisdikcijoje visada buvo laikomas esminiu integruotos rinkos reikalavimu, todėl valstybės pakankamai anksti pradėjo šiai sričiai skirti nemažai dėmesio. Pavyzdžiui, nuo pat Amerikos įkūrimo pradžios teismų sprendimų pripažinimo principas tarp skirtingų valstijų buvo įtvirtintas Amerikos konstitucijoje¹¹², o Europos Sąjungos pirmoji pasirašyta konvencija – 1968 m. Briuselio konvencija taip pat buvo skirta jurisdikcijai bei teismų sprendimui pripažinimui ir vykdymui reglamentuoti¹¹³. Vis tik tarptautiniu, o ne regioniniu mastu iki pat šios 2005 m. Hagos konvencijos dėl teismų susitarimo pasirinkimų, nebuvo nei vieno galiojančio instrumento, reglamentuojančio civilinių ir komercinių teisinių ginčų teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą.

¹⁰⁹ Pvz. Europos Sąjungoje Briuselis I, ELPA valstybėse – Lugano konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo; taip pat 1979 m. Amerikos šalių konvencija dėl teismo ir arbitražų eksteritorinio galiojimo užsienyje, galiojanti Amerikos valstybių organizacijoje (OAS) bei 1985 m. Amerikos šalių konvencija dėl jurisdikcijos tarptautinėje sferoje užsienio teismų sprendimų eksteritoriam galiojimui. Žr. ALONZO, L., SERRAN, E., JOHNSON, M. H. US and Mexico Sign Choice of Court Treaty [interaktyvus]. June, 2009 [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.latinarbitrationlaw.com/us-and-mexico-sign-choice-of-court-treaty/>> [žiūrėta 2011-03-07].

¹¹⁰ KOVAR, J. D. *Negotiations at the Hague Conference for a Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Foreign Civil Judgments* [interaktyvus] June 29, 2000 [žiūrėta 2011-03-11] <www.state.gov/documents/organization/6846.doc> [žiūrėta 2011-03-11].

¹¹¹ NANDA, V. P. Landmark 2005 Hague Convention on Choice of Court Agreements, *The Texas International Law Journal* [interaktyvus]. Summer 2007, [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://findarticles.com/p/search/?qa=Nanda.%20Ved%20P&tag=content:coll>> [žiūrėta 2011-03-07].

¹¹² Vadinamoji „full faith and credit clause“.

¹¹³ WALKER, J. The utility of the ALI/UNIDROIT project on Principles and rules of transnational civil procedure. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 803-807. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491309> [žiūrėta 2011-02-24].

Konvencija iš esmės yra siekiama suderinti nacionalines kolizines taisykles dėl teisingumo pasirinkimo ir užtikrinti, kad byla galėtų būti išnagrinėta to teismo, kurį šalis pasirinko savo susitarimu, ir šio teismo priimtas sprendimas būtų sėkmingai pripažįstamas užsienio valstybėse (iki konvencijos priėmimo šalys negalėdavo būti tikros, kad jų pasirinktas teismas neatmes jų ieškinio nepaisydamas šalių valios ginčą spręsti konkrečioje valstybėje). Pagal tai, kad remiantis statistika, bent jau Europos Sąjungos mastu didžioji dauguma tarptautine prekyba užsiimančių įmonių sudaro susitarimus dėl teisingumo (beveik 70 proc. visų bendrovių ir 90 proc. didelių bendrovių)¹¹⁴, nuostatos, numatančios tokią šalių laisvę savo susitarimu nuspręsti, kuriame teisme turi būti nagrinėjamas ginčas, yra vertintinos itin teigiamai, ypač komerciniuose santykiuose. Paminėtina, kad nors tokio pobūdžio sąlygos, suteikiančios šalims plačią diskrecijos laisvę pasirinkti teismą, nagrinėsiantį jų ginčą, jau taikomas arbitražiniuose ginčiuose¹¹⁵, teismo bylinėjimosi praktikoje tai naujovė. Teigiamai vertintina ir tai, kad jeigu ši konvencija veiktų platesniu mastu, ji taip pat galėtų užtikrinti didesnę saugumą šalims, nes išspręstų problemas tais atvejais, kai įmonės, siekdamos pakeisti bylos teisingumą, reiškia prevencinius ieškinius į joms palankų teismą, nes konvencijoje numatyta išimtinė teisė nagrinėti bylą pasirinktam teismui, net jei jis nebuvo pirmasis, į kurį kreiptasi.

Hagos konvencija dėl teismų susitarimų pasirinkimo buvo priimta 2005 m., (t.y. praėjus 12 metų nuo jos rengimo pradžios). Šiuo metu prie konvencijos yra prisijungusios trys Hagos konferencijos narės. Pirmoji prisijungė Meksika (2007 m. rugsėjo 26 d.). Prie jos 2009 m. sausio 19 d. prisijungus Amerikai, konvencija įsigaliojo, o vėliau – 2009 m. balandžio 1 d. - prisijungė ir Europos Sąjunga. Nors kol kas tai kuklūs pasiekimai, tačiau reikia įvertinti tai, kad Europos Sąjungos prisijungimas prie konvencijos daro įtaką daugelio Europos Sąjungos valstybių narių¹¹⁶ santykiams bei teisiniam reglamentavimui su trečiosiomis šalimis. Be to, konvenciją pasirašius Amerikai ir Europos Sąjungai, ji turėtų tapti gerokai patrauklesnė kitoms valstybėms. Vis tik šiuo metu vertinant šios konvencijos reikšmę tarptautinio civilinio proceso teisės vienodinimo požiūriu, ji kol kas nedaug kuo skiriasi nuo regioninių vienodinimo instrumentų, nes valstybių skaičius, kurioms yra taikoma ši konvencija yra pakankamai nedidelis. Kai kurie autoriai pabrėžia,

¹¹⁴ 2010 m. gruodžio 14 d. Komisijos tarnybų darbinis dokumentas poveikio vertinimo santrauka pridedama prie pasiūlymo Europos parlamento ir tarybos reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija). SEK(2010) 1548 galutinis, [žiūrėta 2011-03-09], p. 1-9.

¹¹⁵ 1958 m. Niujorko konvencijoje dėl arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo 2 str. 1 d. nurodyta, kad kiekviena susitariančioji valstybė pripažįsta rašytinį susitarimą, pagal kurį pusės pasižada perduoti arbitražui visus ar tam tikrus ginčus, kilusius arba galinčius kilti tarp jų dėl kurių nors konkrečių sutartinių ar kitokių teisinių santykių, galinčių būti arbitražo nagrinėjimo dalyku.

¹¹⁶ Nes Europos Sąjungos kaip narės prisijungtos konvencijos nedaro įtakos Danijai, Anglijai ir Airijai.

kad labai svarbu, kad konvencija būtų pasirašyta paties didžiausio įmanomo šalių skaičiaus¹¹⁷, tad galima pasvarstyti ar ši konvencija turi potencialą būti plačiau taikoma. Nuomonių yra įvairių. Pvz. J. J. Spielgeman teigia, kad tokios konvencijos sėkmė būtų abejotina net tokiose koncentruotose valstybių grupėse kaip ASEAN, tad jos pritaikomumas tarptautiniu mastu yra itin abejotinas¹¹⁸. Kita vertus, kiti autoriai teigia, kad ši konvencija daugeliu nuostatų yra labai panaši į itin sėkmingą 1958 m. Niujorko konvenciją dėl teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo, kurią yra pasirašiusios 130 valstybių, tad yra tikimybės, kad ir ši konvencija pasiteisins. Vertinti kuri nuomonė teisingesnė, yra pakankamai sunku. Vis tik yra pakankamai tikėtina, kad šiai konvencijai sunkiai seksis pasiekti pripažinimą dėl to, kad daugelis kliūčių, galimai susijusių su 1971 m. konvencijos nesėkme bandant sureguliuoti teismų jurisdikciją ir teismų sprendimų pripažinimą, nėra išnykusios¹¹⁹.

2.2.3. Hagos konvencijų veikimas teritorijos atžvilgiu

Vertinant visų plačiau taikomų Hagos konvencijų reikšmę teritorijos atžvilgiu, galima teigti, kad konvencijos pagal jas pasirašiusių valstybių skaičių, yra gana sėkmingos (žr. darbo 28-29 psl. nurodytus duomenis). Taip pat pastebėtina ir tai, kad per pastaruosius dešimt metų valstybių, pasirašiusių konvencijas, skaičius stipriai išaugo. Iš to galima daryti išvadą, kad konvencijos nepraranda savo aktualumo ir nepaisant to, kad šiuo metu kalbama apie Hagos konferencijos reikšmės sumažėjimą, ir tolesnis prisijungimas prie konvencijų rodo, kad yra būtinas ir tarptautinio lygmens civilinio proceso teisės vienodinimas.

Vis tik nepaisant to, kad konvencijas pasirašiusių valstybių skaičius stipriai išaugo, reikėtų atsižvelgti į tai, kad Europos Sąjungos narių tarpusavio ginčams šios konvencijos nebetaikomos, nes beveik visose Hagos konvencijų reglamentuojamose srityse yra priimti viršesnę galią turintys Europos Sąjungos vienodinimo instrumentai (konvencijos, direktyvos, reglamentai, kt.), taigi Hagos konvencijų veikimas yra stipriai apribotas, ypač atsižvelgiant į tai, kad visos Europos Sąjungos narės yra Hagos konferencijos narės ir didžiosios dalies Hagos konvencijų dalyvės.

¹¹⁷ WALKER, J. The utility of the ALI/UNIDROIT project on Principles and rules of transnational civil procedure. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 806. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491309> [žiūrėta 2011-02-24].

¹¹⁸ SPIELGEMAN, J.J. Transaction costs and international litigation. 16th inter-pacific bar association conference [interaktyvus] Sydney 2, May 2006. [Žiūrėta 2011-03-12]. Prieiga per internetą: <http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/pages/SCO_spielman020506> [žiūrėta 2011-03-12].

¹¹⁹ Kalbama apie tai, viena priežasčių, lėmusių 1971 m. Hagos konvencija dėl užsienio teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo nesėkmę buvo Amerikos civiliniam procesui būdingi dvigubi baidiniai bei kiti specifiniai civilinio proceso elementai, kurie nėra pasikeitę ir šiuo metu.

Hagos konvencija taip pat neturi itin didelės reikšmės ir kituose regionuose, kuriuose yra didesnio integracijos laipsnio poreikis. Pavyzdžiui, kadangi Hagos konvencijos paprastai yra taikomos tuo atveju, kai abi valstybės yra konvencijos narės, kokia situacija susiklosto tuo atveju, jeigu dalis valstybių yra ją pasirašiusios (ratifikavusios), o dalis ne, bei kaip tai susiaurina jos taikymo apimtį, atskleidžia Pietų Amerikos MERCOSUR sąjungos pavyzdys. Tarptautinės privatinės teisės profesorė iš Brazilijos Claudia Lima Marques 2003 m. pateikė duomenis, pagal kuriuos tarp MERCOSUR sąjungos valstybių narių nei viena Hagos konvencija, reglamentuojanti civilinį procesą, nėra veikianti visoje sąjungoje ir tik dvi Hagos konvencijos yra taikomos tarp keleto valstybių narių (tokia situacija susiklosto dėl to, kad Paragvajus nėra prisijungęs nei prie vienos konvencijos, o Brazilija 2002 m. buvo prisijungusi tik prie keturių konvencijų)¹²⁰. Tad nors remiantis Hagos konferencijos pateikiamais duomenimis, 2006 m. lapkričio 10 d. buvo pasirašyta deklaracija, kuria buvo nutarta skatinti MERCOSUR nares ir asocijuotąsias valstybes patvirtinti keturias konvencijas, susijusias su teisine pagalba, bei priimti priemones, skirtas efektyviam šių konvencijų įgyvendinimui¹²¹, galima teigti, kad regionuose, kuriuose yra didesnės integracijos poreikis, minėtos Hagos konvencijos nepajėgia užtikrinti didelio jos reglamentuojamų santykių veiksmingumo ir veikia tik fragmentiškai, tad tikėtina, kad atskiri regionai ieškos veiksmingesnių būdų pasiekti civilinio proceso teisės vienodinimą ir derinimą regioniniu mastu, o kol kas Hagos konvencijų reikšmė yra didžiausia reglamentuojant santykius tarp skirtinguose regionuose esančių valstybių, nes bent jau kol kas atskirų regionų vienodinimo instrumentai išorinės kompetencijos neturi (išskyrus reglamento Briuselis I tam tikras prieš tai minėtas nuostatas). Hagos konferencijos galimumas užtikrinti tam tikrus bendradarbiavimo santykius tarp skirtingų regionų matyt ir yra pagrindinė priežastis, kodėl šalys nepaisant šių instrumentų netobulumo vis dar prisijungia prie šių konvencijų.

2.2.4. Netiesioginė Hagos konferencijos įtaka

Aptariant Hagos konvencijų netiesioginę įtaką, Hagos konferencijos reikšmė yra neabejotina. Yra daug pavyzdžių, kai Hagos konferencijos priimtose konvencijose yra įkvėpimo šaltinis kitiems teisėms aktams kurti. Pavyzdžiui, 1968 m. Briuselio konvencija

¹²⁰ MARQUES, C. L. Procédure civile internationale et MERCOSUR: pour un dialogue des règles universelles et régionales. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2, [žiūrėta 2011-02-28], p. 465-484. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-28].

¹²¹ News from the Hague conference on private international law (be autoriaus). *Uniform law review* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-03-10], p. 156 - 178. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo civilinėse ir komercinėse bylose buvo įkvėpta Hagos konvencijos dėl užsienio teismų sprendimo pripažinimo ir įgyvendinimo civilinėse ir komercinėse bylose¹²². Nors vėliau šis vienodinimo dokumentas nebuvo sėkmingas, tačiau 1968 m. Briuselio konvencija visuotinai laikoma vienu sėkmingiausių vienodinimo dokumentų. 2005 m. Hagos konvencija taip pat jau įkvėpė kitas šalis sudaryti dvišalius susitarimus, reglamentuojančius teismo sprendimų pripažinimą, (pvz. abipusio pripažinimo įsakymas civilinėse ir komercinėse bylose tarp Honkongo ir Kinijos). Profesorė Claudia Lima Marques taip pat išskiria Hagos konferencijos netiesioginės įtakos svarbą Pietinei Lotynų Amerikos daliai. Jos teigimu, „nors visos tarptautinių civilinių procesų vienodinančios organizacijos buvo vienodai reikšmingos Lotynų Amerikos teisės formavimuisi, tačiau Hagos konferencija padarė išskirtinę reikšmę pasitarnaudama kaip teisės modelis, kaip įkvėpimo šaltinis saviems teisės aktams kurti“¹²³.

2.2.5. Priežastys, kliudančios Hagos konferencijai vienodinti civilinį procesą

Nors darbo bendrojoje dalyje buvo išsamiai aptartos civilinio proceso teisės vienodinimo kliūtys, galima išskirti keletą specifinių kliūčių, kurios galimai trukdo Hagos konferencijai pasiekti sėkmingesnių rezultatų.

Pirma, manytina, kad Hagos konferencijai civilinio proceso teisę vienodinti kliudo tai, kad Hagos konvencija vienodinimo rezultatus iki pat šių dienų įtvirtina konvencijomis ir tai vienintelis jos naudojamas civilinio proceso teisės vienodinimo instrumentas. Be abejo, konvencija kaip vienodinimo būdas turi tam tikrų privalumų, svarbiausias jų yra tai, kad tinkamai taikomos ir aiškinamos konvencijos nuostatos susitariančioms šalims gali užtikrinti jų teisinių santykių reglamentavimo vienodumą ir nuspėjamumą, kadangi konvencijos tekstas yra taikomas visa apimtimi (nebent konvencija numatyta kitaip). Vis tik konvencijos, kaip vienodinimo instrumentai, turi ir nemažai trūkumų. Pirma, susitariančios valstybės konvencijos griežtą nuoseklaus turinio laikymąsi neretai kompensuoja numatydamos tam tikrus apribojimus ar išlygas¹²⁴. Be to,

¹²² TELL, O. La construction de l'espace unique européen en matière de justice face à l'harmonisation universelle de la procédure civile: propos réalistes d'un acteur Européen. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 454. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

¹²³ MARQUES, C. L. *Supra*, note 119.

¹²⁴ Pavyzdžiui, 1965 m. Hagos konvencija, numatydama dokumentų įteikimą užsienyje yra liberali, todėl numatė galimybę valstybėms pasinaudoti išlygos teise numatant įteikimo būdus. Tuo remdamasi Lietuva pasinaudojo išlygos teise ir numatė, kad iš penkių galimų būdų ji pripažįsta tik vieną – dokumentų įteikimą per centrinę įstaigą. Lietuva taip pat padarė labai daug išlygų ir 1970 m. konvencijai dėl įrodymų rinkimo.

kadangi konvencijos gali būti priimamos tik ratifikavimo ar kitu analogišku būdu, dažnai pasirašančioje valstybėje tai lemia ilgą, neretai iki kelių metų trunkantį procesą, reikalaujantį daugybės formalumų bei įvairių valdžios institucijų dalyvavimo. Tas lemia ilgą pereinamąjį laikotarpį nuo tarptautinių konvencijų priėmimo iki jų įsigaliojimo bei įgyvendinimo. Trečia, jeigu konvenciją pasirašiusi valstybė nori ją pakeisti, pakeitimo procedūra yra ne mažiau sunki ir ilga nei konvencijos ratifikavimas, jau nepaisant to, kad vienos valstybės pasirašo protokolus, o kitos ne, ir todėl pasirašančių valstybių atsekimas pasidaro iš tiesų komplikuotas. Ketvirta, konvencijos nelankstus pobūdis nepasiūlo išeičių tais atvejais, kai šalių nuomonė yra visiškai nesuderinama (tada lieka vienintelė išeitis – konvencijos nepasirašyti). Dėl šių priežasčių dabar vis dažniau atsakoma griežto ir nepaslankaus konvencijos reglamentavimo ir ieškoma lankstesnių būdų vienodinti teisę. Apskritai, nepaisant to, kad ilgą laiką tai buvo pagrindinis vienodinimo būdas, panašu, kad dauguma jau įvertina šio vienodinimo būdo ydingumą. Kaip teigia Janet Walker, „iš visų pamokų, kurias valstybės išmoko per šį dešimtmetį priimant įvairius harmonizavimo projektus, turbūt viena ir svarbiausia pamoka yra ta, kad tvirtų rėmų harmonizavimo taisyklėms nustatymas nėra nei pats svarbiausias, nei siekiamiausias tikslas“¹²⁵. Akivaizdu, kad tai įvertino ir Europos Sąjunga, kuri, keisdama 1968 m. Briuselio konvencijos nuostatas, patobulintą dokumentą priėmė jau ne konvencijos, o reglamento pavidalu.

Antra priežastis yra susijusi su tuo, kad regioniniu lygmeniu yra priimami konvencijas pakeičiantys dokumentai. Pavyzdžiui, Europos Sąjunga per dešimtmetį priėmė daug naujų Europos civilinį procesą reglamentuojančių teisės aktų (paprastai reglamentų), kurie buvo neretai buvo paremti ir Hagos konvencijomis, pasirašytomis valstybių narių: 1) 2000 m. reglamentas Nr. 1348/2000 dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse (atitinka 1965 m. Hagos konvenciją dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo užsienyje); 2) 2001 m. reglamentas (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse, ar komercinėse bylose; 3) 2003 m. direktyva 2002/8/EC numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles taip pat beveik niekuo nesiskiria nuo 1980 m. Hagos

LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2005. II t., p. 597, p. 606 – 607.

¹²⁵ WALKER, J. The utility of the ALI/UNIDROIT project on principles and rules of transnational civil procedure. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 817. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491309> [žiūrėta 2011-02-24].

konvencijos dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą. Šiuo požiūriu labai panaši situacija yra ir kituose regionuose, pvz. MERCOSUR sąjungoje. Be to, būtų galima išskirti ir daugiau šios priežasties aspektų tokių kaip autoriteto nykimas regioninėms organizacijoms priimant gerokai kokybiškesnius tuos pačius santykius reguliuojančius teisės aktus ir pan.

Trečia, įvairių autorių darbuose galima rasti ir daugiau nuomonių apie tai, kodėl Hagos konferencijos lygmeniu civilinio proceso teisės vienodinimas vyksta pakankamai vangiai. Pavyzdžiui, yra teigiama, kad Hagos konvencija yra iš esmės nepriklausoma nuo bet kokių ekonominės integracijos procesų ir tai mažina valstybių suinteresuotumą šios organizacijos reglamentuojamais santykiais ir pan., todėl tikisi, kad Europos Sąjungai įstojus į Hagos konferenciją, Hagos konferencijos reikšmė sustiprės. Kiti tuo tarpu kaip vieną iš priežasčių mini privalomo teismo organo, užtikrinančio konvencijų veikimą, nebuvimą, o dar kiti kaip atskirą tarptautiniu vienodinimo mastu reikšmingą kliūtį, išskiria pernelyg skirtingus valstybių interesus ir teigia, kad ši kliūtis labai gerai atsiskleidžia įvertinant regioniniu ar dar siauresniu lygmeniu pasiektus laimėjimus, kurie rodo, kad tarp kelių panašių valstybių yra įmanoma pasiekti daug toliau toliau siekiančius kompromisų nei tarptautiniu lygmeniu.

Apibendrinant tai, kas aptarta, paminėtina, kad Hagos konferencija – tai praktiškai vienintelė organizacija, tarptautiniu mastu vienodinanti civilinio proceso teisę civilinėse ir komercinėse bylose ir kurios pasiekti laimėjimai yra pritaikomi praktiškai. Vis tik vertinant Hagos konvencijas, reikia pastebėti, kad jos ne visada tinkamai ir veiksmingai įsigaliodavo ir yra nemažas skaičius neįsigaliojusių konvencijų¹²⁶. Be to, vertinant Hagos konvencijų turinį, galima pastebėti, kad šiomis konvencijomis yra reglamentuojamas tik labai siauras santykių ratas, kuris, nors ir padeda bendradarbiauti teismams renkant įrodymus, siunčiant teismo šaukimus ir pan., tačiau ne visada prisideda prie tikslų, kuriais remiantis yra siekiama civilinio proceso teisės vienodinimo – proceso greitumo ir operatyvumo ir kt. Nenuostabu, kad Sidney McAuley, išnagrinėjęs Hagos konvencijų reguliuojamų santykių sritį, taip pat daro išvadą, kad nėra jokio tarptautinio dokumento, kuris reglamentuotų visą civilinį procesą¹²⁷.

¹²⁶ Ir pati Hagos konferencija pripažįsta, kad jos darbai ne visada lydi atinkamo teisinio santykio suvienodinimą, dėl pernelyg skirtingų valstybių interesų ir iš to išplaukiančio vangaus civilinio proceso teisės vienodinimo. CERQUEIRA, G.V. da Costa. La conference de la Haye de droit international privé : Une nouvelle voie pour le développement du droit international privé des organisations régionales d'intégration économique. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-03-10], p. 769. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

¹²⁷ McAULEY, S. Achieving the harmonization of transnational civil procedure: Will the ALI/UNIDROIT project succeed? *American Review of International Arbitration*, [interaktyvus]. 2004, [žiūrėta 2011-03-07], p. 234. Prieiga per internetą: <<http://www.mcauleyhawach.com.au/2010/12/06/achieving-the->

Beje, vertinant Hagos konferencijos reikšmę civilinio proceso teisės vienodinimo požiūriu, galima teigti, kad Hagos konvencijos yra vieninteliai teisiniai instrumentai, kurie reguliuoja santykius tarp skirtingų regionų, pavyzdžiui, Europos ir Azijos, Europos ir Pietų Amerikos, taigi ji užpildo tarpus, kurių trūksta reglamentuojant santykius tarp skirtingų regionų. Be abejo, regioniniams vienodinimo instrumentams pradendant reglamentuoti ne tik vidinius, bet ir santykius su trečiosiomis valstybėmis, Hagos konferencijos reikšmė gali kiek sumažėti.

Kita vertus, nenuneigtina, kad Hagos konferencijos netiesioginė įtaka yra didžiulė – pagrindinės regioninės sąjungos – Europos Sąjunga ir MERCOSUR praktiškai sekdamos Hagos konferencijos darbais, priėmė didžiąja dalimi analogiškus santykius reglamentuojančius teisės aktus. Taigi galima teigti, kad Hagos konferencija iki šiol buvo „kalve“ regioniniams vienodinimo dokumentams priimti. Dar daugiau, Hagos konferencijos netiesioginę įtaką, nord ir kiek kitu aspektu atskleidžia tai, kad remiantis ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso teisės principų ir taisyklių rengimo metu atlikta lyginamąja skirtingų valstybių civilinių procesų panašumų ir skirtumų analize, nustatyta, kad nemaža dalis skirtingų valstybių civilinio proceso teisės panašumų yra būtent tose srityse, kuriose egzistuoja tarptautiniai vienodinimo dokumentai, pvz. jurisdikcijos nustatymo taisyklės, pranešimo atsakovui įteikimo tvarka ir pan.¹²⁸.

2.3. ALI/UNIDROIT lygmuo

UNIDROIT - tai 1926 m. Romoje įkurtas nepriklausoma tarpvyriausybė organizacija - tarptautinis privatinės teisės vienodinimo institutas UNIDROIT (angl. - *International Institute for the Unification of Private Law*). Nuo 1940 m. organizacija atkurta remiantis daugiašaliais susitarimais priėmus UNIDROIT statutą ir nuo tada organizacijos narėmis yra valstybės, pasirašiusios UNIDROIT statutą. 2009 m. UNIDROIT narėmis buvo 63 valstybės iš penkių kontinentų¹²⁹. Kaip nurodoma UNIDROIT statuto 2 str., organizacijos tikslas yra tirti valstybių (ar jų grupių) privatinės, ir ypač komercinės, teisės modernizavimo, harmonizavimo ir koordinavimo poreikius, priemones bei būdus, taip pat rengti teisės principus, taisykles, įstatymų projektus, kuriuos vėliau galėtų pasiūlyti valstybių narių vyriausybėms

[harmonization-of-transnational-civil-procedure-will-the-aliunidroit-project-succeed-part-i-introduction/#more-296](#) > [žiūrėta 2011-03-07].

¹²⁸ ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004.

¹²⁹ Sąrašą valstybių, esančių UNIDROIT narėmis galima rasti UNIDROIT oficialame internetiniame tinklalapyje [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-05]. Prieiga per internetą: < <http://www.unidroit.org/english/members/main.htm> > [žiūrėta 2011-03-05]. Lietuva UNIDROIT statutą ratifikavo 2006 m. spalio 3 d., kuris įsigaliojo 2007 m. pradžioje.

UNIDROIT per 85 metų veiklos laikotarpį yra parengusi apie 70 mokslinių darbų ir projektų, susijusių su privatine teise, iš kurių nemažai yra itin reikšmingi¹³⁰. Tačiau nors UNIDROIT reikšmė privatinei teisei yra tikrai didelė, civilinio proceso atžvilgiu UNIDROIT yra pionierė – pirmasis jos darbas šioje srityje – jungtinis projektas su ALI rengiant tarptautinio civilinio proceso principus ir taisykles.

ALI (angl – *American Law Institute*) - tai Amerikoje pirmaujanti teisės vienodinimo organizacija, vienijanti apie 4000 pasižymėjusių advokatų, teisėjų ir teisės profesorių ir itin vertinama dėl jos nepriklausomumo bei narių įvairovės, apimančios tiek praktikus, tiek akademinį sluoksnį. Šis institutas buvo įkurtas 1923 m. siekiant supaprastinti Amerikos teisę ir tobulinti įstatymus adaptuojant juos prie socialinės aplinkos, tačiau pastaruoju metu vis didesnę dalį jos veiklos užima tarptautinio pobūdžio projektai. Šiam institutui, kaip ir UNIDROIT, civilinio proceso teisę vienodinantys instrumentai yra naujovė - ALI/UNIDROIT tarptautiniai civilinio proceso principai ir taisyklės yra pirmas šios organizacijos projektas, susijęs su civilinio proceso teise.

2.3.1. Tarptautinio civilinio proceso principai ir taisyklės

Tarptautinio civilinio proceso principai ir taisyklės yra pirmasis bandymas pasauliniu lygmeniu sukurti bendras visoms valstybėms taikytinas civilinio proceso normas ir principus, nuosekliai reglamentuojančius praktiškai visą civilinio proceso eigą. Iki tol panašiausi į šį projektą buvo įgyvendinti tik regioniniu lygmeniu – tai Lotynų Amerika, kurioje 1980 m. buvo sukurtas Lotynų Amerikos pavyzdinis kodeksas¹³¹, bei Europa (arba tiksliau sakant Europos Bendrija), kurioje belgų profesorius M. Storme 1993 m. parengė ir pristatė pasiūlymą 127 straipsnių direktyvai vieningam civiliniam procesui Europos Bendrijos mastu įgyvendinti¹³². Šie ankstesnio vienodinimo pavyzdžiai leido

¹³⁰ Laimėjimais laikytini tokie dokumentai kaip 1964 m. UNIDROIT Hagos konvencija dėl tipinio įstatymo, reguliuojančio tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių sudarymą; 1983 m. UNIDROIT Ženevos konvencija dėl atstovavimo sudarant tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutartis; 1994 m. UNIDROIT tarptautinių sutarčių principai, 1998 m. UNIDROIT tarptautinių frančizės sutarčių vadovas; 2001 m, Niujorko konvencija dėl piniginio reikalavimo teisės perleidimo tarptautinėje prekyboje ir kt. Plačiau žr. MIKELĖNAS, V. in *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis (moksl. red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 135- 142.

¹³¹ MARQUES, C. L. Procédure civile international et MERCOSUR: pour un dialogue des règles universelles et régionales. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2, [žiūrėta 2011-02-28], p. 465-484. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-28].

¹³² 1990 metų Europos Komisijos prašymu darbo grupė, vadovaujama M. Storme, parengė Europos civilinio proceso kodekso pavyzdį, arba tiksliau, 127 straipsnių rinkinį, lydimą išsamių komentarų ir paaiškinimų bei apimančių 16 civilinio proceso sričių. BOLT, J. Review essay – Procedural laws in Europe: towards harmonisation (Marcel Storme ed. 2003). *German law journal* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-01] Vol. 06 No. 04. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10]. T.p. RHEE, C. H., VERKERK, R. Civil procedure. In J.M. Smits (ed.), *Elgar encyclopedia of comparative law*

manyti, kad skirtumai tarp valstybių civilinio proceso teisės nėra tokie dideli kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio - Lotynų Amerikos pavyzdinis civilinio proceso kodeksas buvo ne tik priimtas Urugvajuje, bet kai kurios kitos šalys taip pat jį priėmė arba ketina priimti tam tikras jo nuostatas¹³³; M. Storme darbo grupės rezultatai nors tiesiogiai niekada nebuvo tiesiogiai pritaikyti, tačiau parodė, kad vienodinimas galimas ir tokiose srityse kaip ieškinio formulavimas, įrodymų plėtojimas ir sprendimų priėmimo procedūra¹³⁴ ir po šio projekto Europoje pradėta intensyviai diskutuoti dėl civilinio proceso teisės vienodinimo apimties bei priemonių. Be šių dviejų projektų, principų ir taisyklių įkvėpimo šaltiniu taip pat buvo ALI projektas dėl tarptautinio bankroto kuris parodė, kad civilinio proceso teisės derinimas įmanomas ir tokioje iš pirmo žvilgsnio komplikuojuose srityje kaip bankrotas.¹³⁵, bei prieš pusę amžiaus įvykdytas sėkmingas JAV bandymas suvienyti daug įvairių jurisdikcijų pagal vienas federacinės civilinio proceso taisykles¹³⁶.

Tarptautinio civilinio proceso principų idėja kilo teisės profesoriui, iškiliam visuotinio pripažinimo sulaukusiam civilinio proceso teisės specialistui, amerikiečiui Geoffrey Hasard, kuris vėliau pasiūlė kolegai - italui Michele Taruffo dirbti kartu. Pačių principų kūrimo pradžia prasidėjo 1997 m. Amerikos teisės institute ALI. 1999 m. prie projekto kūrimo prisijungus ir kitai vienodinimo organizacijai UNIDROIT, vizija sukurti tarptautines civilinio proceso taisykles kito - nutarta parengti ne taisykles, o lankstesnę praktinę pritaikomumą turinčius principus. Principų rengimas buvo paremtas prof. Rolf Sturner atlikta lyginamąja valstybių civilinių procesų analize, kurios metu buvo identifikuoti pagrindiniai panašumai bei skirtumai, egzistuojantys tarp skirtingų valstybių civilinių procesų, bei kurios metu buvo nustatyta, kad projektas iš tiesų yra įgyvendinamas¹³⁷. Projekto rengimas iš viso truko 6 metus. Kuriant principus ir taisykles buvo pasitelktos nemažos ALI ir UNIDROIT jungtinės pajėgos, projekto rengimo metu jie buvo pristatinėjami visuomenei, teisės praktikams ir teoretikams, rengiamos konferencijos, seminarai, siekiant kuo labiau jo teikiamomis galimybėmis supažindinti su visuomene bei gauti kuo įvairiapusiškesnę kritiką.

[interaktyvus]. Cheltenham etc., 2006 [žiūrėta 2011-03-08], p. 8. Prieiga per internetą: <<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=4846>> [žiūrėta 2011-03-08].

¹³³HASARD, G. Preliminary draft of the ALI transnational rules of civil procedure. *Texas International Law Journal*. [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2011-03-01], p. 490. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

¹³⁴ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004., p. 3; Marcel Storme, ed., *Approximation of Judiciary Law in the European Union* (Amsterdam, the Netherlands: Kluwer, 1994).

¹³⁵ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004., p. 3

¹³⁶Ten pat.

¹³⁷STURNER, R. *Transnational rules of civil procedure*. Feasibility study. UNIDROIT [interaktyvus]. Rome, February 1999 [žiūrėta 2011-03-16], p. 1-19. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/documents/1999/study76/s-76-01-e.pdf>> [žiūrėta 2011-03-16].

UNIDROIT principų ir taisyklių projektas jo rengimo metu buvo vertinamas labai įvairiai. Vieni autorių jis buvo kritikuojamas, pavyzdžiui, buvo teigiama, kad civilinio proceso vieningumo nereikia, nes jis nėra reikšmingas kitų teisės šakų kontekste, o reikšmingi yra tik civilinės, o ypač komercinės, teisės vienodinimas; taip buvo nuomonių, teigiančių, kad valstybės yra patenkintos esama civilinio proceso sistema ir kad tarptautinius ginčus taip pat galima spręsti ir arbitraže ir kt.¹³⁸. Kiti autoriai baiminosi, kad šie principai ir taisyklės yra kuriami tam, kad Amerika, turėdama itin specifinį civilinį procesą bei nepaslankias pažiūras, susijusias su proceso derinimu pagal užsienio valstybėse esančius civilinio proceso modelius, galėtų šiuos principus eksportuoti į užsienio šalis¹³⁹. Vis tik nemaža dalis autorių projektą vertino palankiai. Pavyzdžiui, prof. Antonio Gidi projektą įvertino kaip „jaudinanti atradimą kuriant vieningumą tarptautinio civilinio proceso ginčiuose“¹⁴⁰, prof. V. Mikelėnas kaip „modernių idėjų ir tendencijų, būdingų daugeliui valstybių, nepaisant jų kilmės ar priklausomumo kuriai nors teisės sistemai, rinkinį“¹⁴¹. Taigi esant tokioms skirtingoms nuomonėms, siekiant tinkamai įvertinti šio projekto reikšmę, verta apžvelgti kai kuriuos svarbiausius teigiamus ir neigiamus ALI/UNIDROIT principų ir taisyklių aspektus.

2.3.2. Projekto mastas, išsamumas ir reglamentuojamų santykių apimtis

Vertinant šio projekto mastą, t.y. geografinį plotą, kuriame jis gali būti taikomas, ALI/UNIDROIT principai yra pirmasis tokio pobūdžio civilinio proceso vienodinimo instrumentas, kuriuo būtų įmanoma suvienodinti visų pasaulio valstybių civilinio proceso teisę. Kitas panašaus pobūdžio civilinio proceso teisės vienodinimo instrumentas – M. Storme parengta Europos Sąjungos valstybių civilinio proceso teisės vienodinimo perspektyvų, būdų ir sričių ataskaita buvo sukonstruota tik dvylikos tuo metu Europos

¹³⁸ HASARD, G. Preliminary draft of the ALI transnational rules of civil procedure. *Texas International Law Journal*. [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2011-03-01], p. 489-497. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-01].

¹³⁹ Šie nuogaštavimai buvo visai pagrįsti, kadangi 1990 m. Amerika taip pat bandė savo federacijų civilinio proceso taisyklės plėsti į užsienio šalis, deja, nelabai sėkmingai DEGUCHI, M., STORME, M. *The reception and transmission of civil procedural law in the global society: legislative and legal educational assistance to other countries in procedural law*. Antwerpen- Apeldoorn. Maklu, 2008, p. 332 - 336.

¹⁴⁰ GIDI, A. Notes on criticizing the proposed ALI/UNIDROIT principles and rules on transnational civil procedure. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. [žiūrėta 2011-02-24], p. 819. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

¹⁴¹ MIKELĖNAS, V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and rules of transnational civil procedure and the new code of civil procedure in Lithuania. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-10], p. 982. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

Bendrijai priklausiusių valstybių narių civiliniam procesui vienodinti, o Lotynų Amerikos pavyzdinis civilinio proceso kodeksas - Lotynų Amerikos regionui¹⁴².

Be to, projektas yra reikšmingas ir tuo aspektu, kad tai *pirmasis* tarptautinis civilinio proceso teisės vienodinimo instrumentas, taip išsamiai reglamentuojantis civilinį procesą. Iš viso galutinis ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso principų ir taisyklių projektas yra sudarytos iš 31 principo ir 36 taisyklių (lydimų komentaro ir kitų paaiškinimų), reglamentuojančių bylos nagrinėjimą pradedant teisingumu ir ieškinio padavimu, ir baigiant teismo sprendimo priėmimu ar apeliacijos klausimais nuosekliai aptariant teisėjo vaidmenį procese, įrodymų rinkimą bei visas pagrindines civilinio proceso sudedamąsias dalis¹⁴³. Principai ir taisyklės gali būti taikomi tiek kartu, tiek atskirai, tačiau vis tik projekto rengėjai didesnę pritaikomumą numatė ALI/UNIDROIT principams, o taisyklėmis buvo siekiama parodyti, kaip principai gali būti įgyvendinami nacionaliniuose įstatymuose¹⁴⁴. Kita vertus, ALI/UNIDROIT principai civilinį procesą reglamentuoja ne iki galo, o tik pagrindinius jo aspektus, todėl šį projektą galima laikyti labiau grupe normų, parinktų pagal jų svarbą tarptautiniam bylinėjimuisi, o ne išsamiu ir visapusišku civilinio procesą reglamentuojančiu teisės šaltiniu. Ne veltui pačiuose projekte lydinčiuose paaiškinimuose yra nurodyta, kad santykiams, kurie yra nereglamentuojami šiais principais ir taisyklėmis, taikomos nacionalinės valstybių civilinio proceso teisės normos¹⁴⁵.

Kita vertus, nors projektas ir gali būti taikomas beveik visose valstybėse bei išsamiai reguliuoja visą civilinio proceso eigą, projekto reglamentuojamų santykių apimtis kelia tam tikrų abejonių. Kaip rašoma projekto aiškinamuosiuose raštuose, šie

¹⁴² RHEE, C.H., VERKERK, R. Civil procedure. In J.M. Smits (ed.), *Elgar Encyclopedia of Comparative Law* [interaktyvus]. Cheltenham etc., 2006 [žiūrėta 2011-03-08], p. 8. Prieiga per internetą: <<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=4846>> [žiūrėta 2011-03-08].

¹⁴³ ALI/UNIDROIT principai ir taisyklės reglamentuoja ir įtvirtina teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo principą, bylos teisingumo nustatymą, šalių procesinę lygybę, šalies teisę pasirinkti advokatą, tinkamą pranešimą apie bylos nagrinėjimą ir teisę būti išklausytam, procese vartojamą kalbą, greitą teismo sprendimo priėmimą, laikinųjų apsaugos priemonių taikymą, bylos nagrinėjimo struktūrą (susidedančią iš ieškinio padavimo fazės, tarpinės stadijos ir galutinės stadijos), šalies iniciatyvą pateikti ieškinį bei ieškinio apimtį, šalių ir joms atstovaujančių asmenų pareigas, šalių pakeitimą bei galimybę keliems asmenims pateikti ieškinį, *amicus curiae* pateikimą (reiškiantį, kad ir tretiesji asmenys gali pateikti įrodymus, susijusius su bylos nagrinėjimu), teismo pareigą vesti procesą, teisėjo nušalinimą nuo bylos nagrinėjimo, įrodymų ir informacijos gavimą, galimas sankcijas, įrodomąsias privilegijas ir imunitetus, žodinį ir rašytinį nagrinėjimą, teismo proceso viešumą, įrodinėjimo pareigą, teismo pareigą apsvarstyti visus įrodymus bei taikytinos teisės normas, teismo sprendimo motyvuotumą, taikos sutarties sudarymą, bylinėjimosi išlaidų pasiskirstymą, teismo sprendimo įsigaliojimą sprendimo priėmimo dieną, apeliaciją, *lis pendens* ir *res judicata* principus, efektyvų teismo sprendimo įgyvendinimą, teismo sprendimo pripažinimą bei tarptautinį teisinį bendradarbiavimą.

¹⁴⁴ FERRAND, F. Harmonisation mondiale du droit privé et intégration économique regional. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-03-20], p. 427. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-20].

¹⁴⁵ ALI/UNIDROIT *Principles of transnational civil procedure*. Drafters reflexions. Cambridge University press. 2004, p. xlvi.

principai buvo kuriami ir pirmiausiai turėtų būti taikomi tarptautiniams civiliniams ir komerciniams ginčams spręsti. Tokia darbo apimtis pasirinkta dėl to, kad esant tokiam dideliams skaičiui valstybių bet kokių specifiškesnių teisinių santykių įtraukimas galėjo baigtis viso projekto nesėkme. Tuo tarpu civiliniai ir komerciniai ginčai yra lengviausiai pasiduodantys vienodinimo ir harmonizavimo procesams, yra mažiau įsišakniję į vietos kultūrą ir tradicijas, lengviau pasiduodantys naujoviškų normų taikymui. Be to, išskirti tokią sritį nutarta ir dėl to, kad ir nacionaliniuose kodeksuose yra paprastai skiriamos specialios normos, susijusios su šeimos, darbo, bankroto ir kitais specifiniais teisiniais santykiais, tad autorių nuomone, toks civilinių ir komercinių ginčų išskyrimas yra visai organiškasis¹⁴⁶. Nors šie argumentai yra suprantami, nemažai civilinio proceso teisės specialistų kelia klausimą, ar tokios siauros srities išskyrimas nemažina šio dokumento reikšmės, juo labiau, kad pagal tai, kaip darbo autoriai apibrėžia civilinių ir komercinių bylų sampratą (civiliniais ir komerciniais ginčais laikomi pardavimo, nuomos, paskolos, investavimo, bankų, draudimo, nuosavybės, įskaitant intelektinę nuosavybę, teisiniai santykiai ir kito pobūdžio *verslo ar finansiniai*¹⁴⁷ sandoriai, ir neapima ginčų dėl asmens sužalojimo ar neteisėtų mirties atvejų, ir nebūtinai turi apimti ieškinius, susijusius su vartotojų apsauga (principų komentaras, B p.), galima teigti, kad šie principai ir taisyklės yra skirti vien tik *komercinio* pobūdžio tarptautiniams ginčams reguliuoti.

Be to, ALI/UNIDROIT principai taip pat buvo kuriami tik *tarptautinio* pobūdžio ginčams spręsti (principų A p.) ir šiuo požiūriu projektą lyginant, pavyzdžiui, su M. Storme darbo grupės rezultatais, projekto taikymo apimtis yra siauresnė, nes Europos Bendrijos projektas buvo skirtas ne tik tarptautiniam civiliniam procesui, bet ir grynai nacionaliniams, t.y. užsienio elemento neturintiems, ginčams reglamentuoti. Tad nors pripažįstama, kad šie principai galėtų būti taikomi ir nacionaliniams ginčams nagrinėti (taikant juos tiesiogiai, o ne implementuojant į nacionalinius civilinio proceso kodeksus), nenuostabu, kad toks siauras reglamentuojamų santykių ratas yra kritikuojamas teigiant, kad valstybės dėl šios priežasties gali neturėti didelio suinteresuotumo taikyti principų ir taisyklių, juo labiau, kad ir patys projekto autoriai pripažįsta, kad į šio projekto reguliuojamų santykių sritį patenka tikrai maža dalis tarptautinio pobūdžio ginčų¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Ten pat.

¹⁴⁷ Pabraukta darbo autorės.

¹⁴⁸ ALI/UNIDROIT *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press 2004, p. xlvii.

2.3.3. Turinio kokybės analizė

Kaip nurodo autoriai, šių principų tikslas yra pasiūlyti bylos šalims sąžiningą teisinių ginčų, kylančių iš tarptautinių komercinių sandorių, procedūrą¹⁴⁹. Principais ir taisyklėmis siekta sujungti geriausias rungimosi procedūros elementus iš bendrosios teisės sistemos su geriausiaisiais į teisėją orientuotais elementais kontinentinės teisės valstybėse. Be to, ALI/UNIDROIT principais ir taisyklėmis siekta suderinti skirtingus bendrosios, kontinentinės ir amerikietiškosios civilinio proceso tradicijos elementus taip, kad būtų išlaikytas šių sistemų balansas. Ar šie ALI/UNIDROIT principų ir taisyklių tikslai buvo įgyvendinti, atskleidžia projekto svarbiausių nuostatų turinio analizė.

Visų pirma, galima paanalizuoti kaip buvo suderintas amerikietiškas civilinio proceso teisės modelis su kitų valstybių civiliniu procesu ir ar buvo išlaikyta daug tik Amerikai būdingų elementų. Pavyzdžiui, vienas iš skirtumų, egzistuojančių tarp Amerikos ir kitų valstybių – tai reikalavimų apimtis ieškinio pagrįstumui – Amerikoje ieškiniui yra keliami minimalūs pagrįstumo reikalavimai, (vadinamasis pareiškimo pranešimas (angl. *notice pleading*)), tad ieškovui užtenka pateikti tik tiek faktinių aplinkybių, kad teismui pakaktų nutarti, kad ieškinio pagrįstumas yra galimai tikėtinas. Tuo tarpu bendrosios teisės sistemos valstybėse reikalaujama, kad ieškinys būtų pakankamai konkretus ir jame turi būti detalizuojamos konkrečios faktinės aplinkybės, šių aplinkybių seka, konkretūs su byla susiję asmenys, vieta, laikas ir pan.¹⁵⁰ ALI/UNIDROIT principuose buvo pasirinktas bendrajai teisės sistemai būdingas modelis ir, kaip nurodyta principų 11.3 p., ieškovas turi pateikti protingo detalumo faktus ir pakankamai detalai apibūdintus įrodymus, pagrindžiančius ieškinio teiginius.

Antra, vienas pagrindinių Amerikos civilinio proceso ypatumų, besiskiriančių nuo praktiškai visų likusių pasaulio valstybių (išskyrus Japoniją ir Kiniją) yra tai, kad kiekviena šalis, nepaisant palankios ar nepalankios teismo proceso baigties, turi pati apmokėti patirtas bylinėjimosi išlaidas (angl. - *cost rule*)¹⁵¹. ALI/UNIDROIT projekte bylinėjimosi išlaidų institutu buvo pasirinktas didžiojoje daugumoje valstybių egzistuojantis reglamentavimas ir laimėjusiai šaliai yra numatyta galimybė atlyginti jai bylinėjimosi metu patirtus nuostolius, nors ir išlaidų atlyginimo suma gali būti apribojama protinga suma (laimėjusiai šaliai turėtų būti atlyginamos visos arba bent jau reikšminga dalis jos pagrįstai patirtų išlaidų (principų 25.1 p.)).

¹⁴⁹ ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004, p. 11.

¹⁵⁰ Ten pat. p. 7.

¹⁵¹ Ten pat, p. 7.

Trečias skirtumas tarp Amerikos ir kitų pasaulio valstybių – tai prisiekusių institutas federalinių ir valstijų teismų civilinėse bylose, kuris reguliariai nenaudojamas daugiau jokioje pasaulio valstybėje¹⁵². ALI/UNIDROIT principuose šis institutas taip pat neįtvirtinamas. Atsisakoma ir itin didelės laisvės ieškant ir tiriant įrodymus, itin būdingos Amerikai ir reiškiančios, kad šalys gali rinkti labai įvairią potencialiai susijusią medžiagą savo pozicijos įrodinėjimui (angl. *fishing expedition*).

Taigi akivaizdu, kad ALI/UNIDROIT principais yra atsisakoma praktiškai visų tik Amerikai būdingų civilinio proceso teisės elementų, tad iš tiesų galima sutikti su nuomone, kad nors buvo bijoma, kad šis projektas gali būti labiau linkęs panašėti į Amerikos civilinio proceso teisės modelį (juo labiau, kad projekto pagrindinis autorius Geoffrey K. Hassard taip pat amerikietis), ALI/UNIDROIT projektu buvo sugebėta išlaikyti pakankamą neutralumą amerikietiškosios teisės tradicijos atžvilgiu.

Antra, vertinant bendrosios ir kontinentinės teisės sistemos skirtumus ir pasirinktą ALI/UNIDROIT reglamentavimo modelį, galima pastebėti tiek vienai, tiek kitai teisės sistemai būdingų bruožų. Pavyzdžiui, yra įtvirtinamas *amicus curiae* institutas, žinomas daugiau bendrosios teisės valstybėse, ir reiškiantis, kad tretieji asmenys gali teismui pateikti tam tikrus bylos sprendimą galinčius lemti duomenis, informaciją. Taip pat įtvirtinama ir galimybė šalims būti liudytojais bei koncentruoti teismo posėdžiai (angl. *concentrated hearing*) – elementai, būdingi bendrosios teisės sistemos valstybėms. Kita vertus taip pat įtvirtinamas ir aktyvus teisėjo modelis (principų 9 p., 11 p., 19 p.), būdingas kontinentinės teisės sistemos valstybėms (tačiau teisėjo teisė vadovauti procesui yra įtvirtinama kartu su pareiga proceso metu konsultuotis su šalimis) ir kiti kontinentinei teisės sistemai būdingi elementai.

Be to, kai kurios nuostatos yra labai lanksčios ir dėl to priimtinos tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybėms. Pavyzdžiui, galimybė pateikti klausimus šalims kontinentinės ir bendrosios teisės sistemos valstybėse skiriasi – kontinentinės teisės sistemos valstybėse teismas apklausia liudytojus, o šalių teisė pateikti klausimus yra ribotesnė, tuo tarpu bendrosios teisės sistemos valstybėse bylos nagrinėjimo šalys ir advokatai užima dominuojančią poziciją apklausiant. Atsižvelgiant į tai, principuose nustatyta, kad valstybė gali laikytis jai įprastos šalių apklausos tvarkos, išskyrus tai, kad šalims visais atvejais turi būti sudaryta galimybė tiesiogiai pateikti klausimus (principų komentaro 19C p.),

Dar daugiau, šiais principais ir taisyklėmis taip pat yra įtvirtinama ir kitų modernaus pobūdžio nuostatų, pavyzdžiui, liudytojų parodymų teikimą raštu (arba parodymų teikimą

¹⁵² Ten pat, p. 6.

raštu juos kartu derinant ir žodiniiais paaiškinimais) (principų komentaro 194 p.), taip pat reikalavimas, kad bylos nagrinėjimas ir teismo sprendimas būtų viešas (tai šiuo metu nėra įtvirtinta visose valstybėse), arba bent jau prieinamas suinteresuotiems asmenims (principų 20.1. p.).

Apibendrinant galima teigti, kad nors kai kurie autoriai randa tam tikrų aspektų, kurie leidžia manyti, kad siūlomas civilinio proceso modelis šiek tiek šališkesnis kuriai nors teisės sistemai (pvz. Sidney McAuley tam tikrą šališkumą išvelgia principų 11.3 p., kuris numato šalių pareigą pateikti susijusius faktus, jų teisinį pagrindimą ar juos pateisinančius įrodymus, ir kuris reiškia, kad šalys turi būti aktyvios renkant įrodymus, juos plėtojant bei aiškinant teisinės sąvokas, o tai šiuo metu yra būdinga bendrosios teisės sistemos valstybėms)¹⁵³, vis tik galimasutikti su nuomone, kad „kiekvienas principas ir taisyklė atspindi puikią kompleksinę pusiausvyrą tarp skirtingų teisės sistemų“¹⁵⁴. Kita vertus, reikia pripažinti ir tai, kad ši siekiant šios pusiausvyros buvo atsisakyta labai daug tik Amerikai būdingų civilinio proceso teisės elementų, nors pateisinama žinant, koks yra specifinis Amerikos civilinis procesas, bei kaip visos likusios valstybės būtų atmetę tokį Amerikos elementų turintį tarptautinių civilinio proceso principų ir taisyklių rinkinį

2.3.4. Tarptautinio civilinio proceso principų ir taisyklių pritaikomumas

Dėl originalaus teisės vienodinimo instrumentų – principų ir taisyklių – derinio, jų neprivalomumo, šie principai ir taisyklės gali būti įvairiai pritaikomi. Galima skirti šiuos pagrindinius būdus, kuriais remiantis galima pritaikyti ALI/UNIDROIT projektą: pirma, šie principai galėtų būti taikomi bylos nagrinėjimui teisme tam tikrai valstybei pasirašius konvenciją arba tiesiogiai inkorporavus principų ir/ar taisyklių rinkinį į nacionalinius kodeksus. Antra, principai gali būti taikomi netiesiogiai, t.y. kaip pavyzdinis modelis, valstybėms priimant *tam tikrą dalį* principuose ir taisyklėse esančių nuostatų. Trečia, principai gali būti taikomi ir alternatyviam ginčų nagrinėjimui – arbitražui bei, ketvirta, kitais netiesioginiais būdais. Panagrinėkime kiekvieną šių galimybių atskirai.

Pirma, taikant ALI/UNIDROIT principus ir taisykles tiesiogiai kurios nors valstybės teisme, projektą vertinančių autorių teigimu, yra galimos labai įvairios projekto taikymo alternatyvos – pavyzdžiui, šie principai galėtų būti taikomi visais atvejais, esant tarptautinio pobūdžio komerciniam ginčui. Be to, taip pat susitariančios šalys galėtų šių principų taikymą numatyti tarptautinio kontrakto išlygoje, nepažeidžiant nacionalinių

¹⁵³ McAuley S. *Supra*, note 27, p. 250.

¹⁵⁴ GIDI, A. Notes on criticizing the proposed ALI/UNIDROIT principles and rules on transnational civil procedure. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 823. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

civilinio proceso teisės normų ir viešosios tvarkos, ir trečia, šie principai ir taisyklės galėtų būti taip pat taikomi ir nacionaliniams ginčams spręsti, pavyzdžiui, jei dvi verslo šalys nutartų taikyti ALI/UNIDROIT principus sprendžiant nacionalinio pobūdžio ginčą taip siekdamas sumažinti bylinėjimo kaštus ir trukmę (nors ir pats autorius pripažįsta, kad tokio įgyvendinimo galimybė mažai tikėtina artimiausioje ateityje)¹⁵⁵.

Projekto autoriai šių principų ir taisyklių įžangoje nurodė ir alternatyvius būdus, kuriais, jų nuomone, šie principai galėtų būti inkorporuojami į nacionalinių teismų sistemą: jie gali būti pritaikomi bendros kompetencijos pirmosios instancijos teisme, taip pat specializuotame teisme, ar teismo padalinyje, turinčiame kompetenciją spręsti komercinius ginčus¹⁵⁶.

Vis tik nepaisant to, kad yra labai plačios galimybės įvairiapusiškai taikyti ALI/UNIDROIT projektą, reikėtų sutikti su tų autorių pozicija, kurie dar principų rengimo metu abejojo tokio tiesioginio taikymo galimybe. Pagrindinis tokio požiūrio argumentas yra tai, kad tiesioginis principų taikymas teisme reikalautų didelių reformų nacionalinėse teismų sistemose – tai ne tik pareikalautų papildomų kaštų administruojant naujai sukurta sistemą, tačiau apskritai nacionaliniai teismai gali nenorėti taikyti dviejų skirtingų civilinio proceso teisės normų priklausomai nuo to, ar ginčas yra su užsienio elementu, ypač atsižvelgiant į tai, kad ALI/UNIDROIT principai ir taisyklės gali būti taikomi tik siauram ginčų ratui¹⁵⁷. Tai visai suprantama, atsižvelgiant į tai, kad, kaip jau minėta prieš tai, projektas gali būti taikomas tik siaurai reglamentuojamų santykių sričiai. Atrodo šiuos argumentus palaiko ne tik teisės teoretikai, bet ir pačios valstybės, nes *per septynerių metų laikotarpį nuo jų pabaigimo, ALI/UNIDROIT principai iki pat šiol nebuvo tiesiogiai pritaikyti nei vienos pasaulio valstybės teisme*.¹⁵⁸

Antra ALI/UNIDROIT principų pritaikymo galimybė – tai jų, kaip pavyzdinio modelio, taikymas. Lietuva yra viena iš šalių, kuri labai anksti pasinaudojo šia galimybe ALI/UNIDROIT principus pritaikyti kaip modelį formuojant savą civilinį procesą. 2002 m. Lietuva priėmė naują civilinio proceso kodeksą, kurio ne tik struktūra ir išdėstymas labai panašus ALI/UNIDROIT principų ir taisyklių projektą, bet ir atspindima

¹⁵⁵ GLENN, H. P. Prospects of transnational civil procedure in America. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-03-01], p. 490-491. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-01].

¹⁵⁶ ALI/UNIDROIT *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004, p. 11.

¹⁵⁷ Nors teisės doktrinoje yra minimos kelios valstybės, kurių nacionaliniai teismai yra jau įpratę turėti specialius teismus ir kuriuose procesinės taisyklės skiriasi nuo bendrų civilinio proceso teisės normų. - pvz. Anglijos komercinis teismas turi išplėtotą ir moderizuotą procesinę sistemą sudėtingiausiems verslo ginčams spręsti. McAULEY, S. *Supra*, note 27, p. 247; Russell J. Weintraub, Critique of the Hazard-Taruffo transnational rules of civil procedure, 33.

¹⁵⁸ CHASE O. G et al. Civil litigation in comparative context. 574–75 (2007) See: Dodson: the challenge of comparative civil procedure.

daug tarptautinio civilinio proceso principų ir taisyklių nuostatų. Pirma, ALI/UNIDROIT projektas ir civilinio proceso kodeksas panašūs tuo, kad abiejų dokumentų pradžioje yra įtvirtinti pagrindiniai civilinio proceso principai ir dauguma jų yra praktiškai identiški (pvz. žodiškumo, proceso koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos, rungimosi, teisėjų ir teismų nepriklausomumo ir nešališkumo bei kiti principai¹⁵⁹). Antra, ši principų ir taisyklių projektą civilinio proceso kodeksas panašus ir savo struktūra (kodeksas prasideda bendrosiomis nuostatomis, ieškinio pateikimu, vėliau seka pasirengimas nagrinėti bylą ir bylos nagrinėjimas teisme, apeliacija, kasacija ir kodeksas baigiamas civilinio proceso atnaujinimu bei vykdymo procesu – lygiai taip kaip ir ALI/UNIDROIT projektas)¹⁶⁰. Trečia, labai panašios nuostatos, kurios numato reikalavimus kreipiantis į teismą, įtvirtina parengiamosios stadijos svarbą, aktyvų teisėjo modelį ir kitą proceso eigą¹⁶¹. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad dabartinis Lietuvos civilinio proceso kodekso modelis įtvirtina bruožus, būdingus tiek kontinentinei, tiek bendrosios teisės sistemoms, tad nenuostabu, kad kai kurių autorių Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas yra pristatomas kaip modernus ir šiuolaikiškas¹⁶². Vis tik ne visose valstybėse yra panašus požiūris kaip Lietuvoje ir ne visos valstybės yra suinteresuotos pasinaudoti šia galimybe. Nors konkrečių duomenų apie atskiras valstybes bei jose įgyvendintus civilinio proceso principus iš tiesų trūksta, bent šiek tiek situaciją apibūdina tai, kad Stephen McAuley analizuodamas ALI/UNIDROIT projekto įtaką konkrečioms valstybėms, nagrinėjo Australijos, Irako, Kinijos ir Lietuvos pavyzdžius ir Lietuva šiame kontekste minėjo kaip vienintelę valstybę, recepavusią nemažai ALI/UNIDROIT projekto nuostatų, tuo tarpu Kinija ir Australija minimos kaip valstybės, kurios dėl skirtingų interesų vargu ar pasinaudos ALI/UNIDROIT principais ir taisyklėmis¹⁶³.

Kaip atskirą pavyzdį būtų galima panagrinėti ir Ameriką, nes jeigu ši šalis atsižvelgtų į šiuos principus, tai padėtų priartinti Amerikos teisę prie kitų teisės sistemų ir sumažintų daugumą civilinio proceso teisės vienodinimo kliūčių, kylančių būtent dėl jos specifiškumo. Vienas iš argumentų, kodėl Amerika turėtų bent jau neabejoti šių principų ir taisyklių kokybe yra tai, kad šie ALI/UNIDROIT principai ir taisyklės buvo rengti

¹⁵⁹ MIKELĖNAS, V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and rules of transnational civil procedure and the new code of civil procedure in Lithuania. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-10], p. 981, 993. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

¹⁶⁰ Vienintelis skirtumas yra tai, kad Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas numato ypatingą teisena, atskirų bylų nagrinėjimo ypatumus ir kitus ypatumus atskiroms bylų kategorijoms, o ALI/UNIDROIT principai – ne. Ten pat, p. 984.

¹⁶¹ Ten pat, p. 981, 993.

¹⁶² McAULEY, S., *Supra*, note 27, p. 245. Lietuvos tokį entuziastingą kitose valstybėse svetimkūniui vadinamą civilinio proceso reglamentavimą galimai lėmė tai, kad principų rengimo metu Lietuvoje buvo rengiamas naujas civilinio proceso kodeksas, be to, Lietuva neturėjo tokių išsėknyusių tradicijų bei nostalgijos buvusiems civilinio proceso kodekso ypatumams, lemiantiems Sovietų Sąjungos.

¹⁶³ McAULEY, S. *Supra*, note 27, p. 243.

vadovaujant Amerikoje visuotinio pripažinimo sulaukusio civilinio proceso teisės specialisto Geoffrey Hasard. Kita vertus, nemažai autorių pabrėžia, kad labai daug ALI/UNIDROIT principuose ir taisyklėse įtvirtintų nuostatų yra iš tiesų visiškai skirtingos, naujos, ir galima sakyti svetimos Amerikai. Kaip vaizdingai teigia profesorius Loic Cadiet, nemaža dalis Amerikos teisininkų į kai kuriuos projekto aspektus žiūri „giliai (siaubingai) pasipiktinę“¹⁶⁴ Pavyzdžiui, amerikiečiai santūriai vertina tokias projekto nuostatas kaip didesnė teisėjo kontrolė bylos nagrinėjimo metu, detalaus ieškinio reikalavimus, liudytojų apklausimo taisyklės, sprendimo už akių taisyklės, apribojimus tiriant įrodymus, prisiekusiųjų instituto nebuvimą, bylinėjimosi išlaidų pasiskirstymą ir pan.¹⁶⁵ Vieninteliu įrodymu, kad Amerika bent minimaliai atsižvelgia į šiuos principus, būtų galima laikyti naujausią JAV aukščiausiojo teismo praktiką, susijusią su reikalavimais, taikomais ieškinio pagrįstumui (kaip jau minėta, anksčiau JAV teismuose paduodant ieškinį, ieškovui buvo taikomi vadinamieji minimalūs arba supaprastinti ieškinio standartai, kuriais remiantis ieškovui užtekdavo nurodyti tiek faktų, kuriais remiantis teismas galėdavo nutarti, kad ieškinio pagrįstumas yra tikėtinas). Neseniai JAV aukščiausiasis teismas iš eilės priėmė keletą sprendimų, kuriuos vainikuoja 2009 m. gegužės mėn. sprendimas byloje *Ashcroft v. Iqba*, kuriuo teismas iš esmės padidino reikalavimus, taikomus ieškinio pagrįstumui. Pagal naujausią teismo išaiškinimą, tam, kad ieškinys būtų priimtas, ieškovas turi pateikti *pakankamai* faktų, kurie pagrįstų, kad ieškinys yra pagrįstas. Toks teismo naujas posūkis rodo, kad JAV teismų praktika žengė žingsnį artyn link ALI/UNIDROIT įtvirtintų principų ir kartu kitų civilinio proceso teisės sistemų¹⁶⁶. Vis tik šis JAV aukščiausiojo teismo posūkis – tai vienas iš labai daugelio elementų, kurie Ameriką skiria nuo kitų valstybių, tad ir tokio pobūdžio posūkių Amerikos teismų praktikoje reikėtų vertinti teigiamai, bet santūriai.

Trečia, nors tarptautinio civilinio proceso buvo kuriami civilinių ir komercinių ginčų nagrinėjimui teisme, ALI/UNIDROIT principų komentaro *P-E* punkte yra nurodyta, kad jie gali būti vienodai taikomi ir tarptautiniam arbitražui, išskyrus kai principų nuostatos yra nesuderinamos su arbitražiniu procesu, pavyzdžiui, tiek, kiek tai susiję su jurisdikcija, viešu nagrinėjimu ar apeliacija. Vis tik nors teisės šaltiniuose galima rasti nuomonių, pasisakančių už gana tikėtiną šių principų ir taisyklių pritaikomumą

¹⁶⁴ GIDI, A. Notes on criticizing the proposed ALI/UNIDROIT principles and rules on transnational civil procedure.. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 819-826. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

¹⁶⁵ Ten pat.

¹⁶⁶ BONTA, S. D. Recent developments in US case law on pleading requirements in civil proceedings. *Civil procedure review* [interaktyvus]. v.1, n.3: 75-94, sep./dec., 2010 [žiūrėta 2011-03-06], p. 75-94. Prieiga per internetą: <http://www.civilprocedurereview.com/busca/baixa_arquivo.php?id=25&embedded=true> [žiūrėta 2011-03-06].

komercinių ginčų nagrinėjimui arbitraže, manytina, kad pagrįstesnė skeptikų pozija, teigianti, kad šiuo metu arbitraže jau nusistovėjo pakankamai gerai išplėtota arbitražinių ginčų nagrinėjimo sistema su tokiais principais kaip šalių autonomija, arbitražų nepriklausomumas ir nešališkumas, teismų posėdžių slaptumas bei arbitražo sprendimo privalomumas¹⁶⁷. Be to, arbitražiniai nagrinėjimai paprastai yra pagrįsti tokiais visuotinio pripažinimo sulaukusiais alternatyvių ginčų vienodinimo instrumentais kaip 1958 m. UNICITRAL pavyzdinis įstatymas komerciniams arbitražams (kuris yra tinkamas praktiškai kiekvienai arbitražo institucijai ir arbitražiniam nagrinėjimui¹⁶⁸), 1958 m. Jungtinių tautų Niujorko konvencija dėl arbitražinių sprendimų pripažinimo ir vykdymo¹⁶⁹, bei kitais arbitražams taikomiems teisės aktais.

Taigi atsižvelgiant į tai, kad dabartiniai arbitražo principai iš esmės nesiskiria nuo tų, kurie yra įtvirtinti ALI/UNIDROIT principuose ir taisyklėse, bei tai, kad šiuo metu arbitražiniams ginčams taikomi vienodinimo dokumentai yra iš esmės pakankami ir nėra keliamas jų ydingumo klausimas, taip pat tai, kad principai iš esmės nepateikia efektyvesnio ginčų sprendimo būdo (o kaip tik ne visai atitinka arbitražo procesui būdingus bruožus), ir tai, kad naujas ginčų reguliavimo instrumentas neleidžia prognozuoti jų taikymo rezultato¹⁷⁰, mažai tikėtina, kad ALI/UNIDROIT principai būtų taikomi arbitražui.

Kita vertus, kadangi tiek ALI/UNIDROIT principų, tiek arbitražų nagrinėjimo objektas yra tas pats – t.y. tarptautiniai komerciniai ginčai, manytina, kad alternatyvaus ginčų nagrinėjimo galimybė mažina ALI/UNIDROIT principų reikšmę¹⁷¹.

Ketvirta, būtina įvertinti ir kito pobūdžio netiesioginę įtaką civiliam procesui. Rengiant šiuos principus buvo atlikta daug lyginamosios teisės tyrimų, tad sukaupta ir labai aiškiai susisteminta medžiaga prisidės prie tolesnių darbų ir vėlesnėms civilinio proceso teisės vienodinimo iniciatyvoms. Dar daugiau, projekto netiesioginė reikšmė pasireiškia ir kitu aspektu: kadangi šie principai yra tam tikras neutralaus teismo proceso modelis, ALI/UNIDROIT tarptautiniai civilinio proceso teisės principai ir taisyklės gali būti pavyzdys, kuriuo remiantis būtų interpretuojamos nacionalinio pobūdžio civilinio

¹⁶⁷ McAULEY, S. *Supra*, note 27, p. 250.

¹⁶⁸ Lietuva yra viena iš 35 valstybių, kuri sėkmingai įgyvendino UNICITRAL tekstą į savo nacionalinius įstatymus. MIKELĖNAS, V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and rules of transnational civil procedure and the new code of civil procedure in Lithuania. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-10], p. 982-995. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

¹⁶⁹ 1958 m. Niujorko konvencija arbitražinių sprendimų pripažinimo ir vykdymo yra ratifikuota daugiau nei 130 valstybių

¹⁷⁰ McAULEY, S. *Supra*, note 27, p. 250.

¹⁷¹ MIKELĖNAS, V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and rules of transnational civil procedure and the new code of civil procedure in Lithuania. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-10], p. 988. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].

procesu normos. Kaip teigia prof. V. Mikelėnas, Lietuvos teismų praktikoje yra buvę keletas atvejų, kai teismai, nagrinėdami nacionalinius teisės aktus ieškojo argumentų ne tik tokiuose tarptautinio pobūdžio dokumentuose kaip Europos žmogaus teisių konvencija ir ją aiškinanti Europos žmogaus teisių teismo praktika, bet ir tokiuose neįpareigojančio pobūdžio instrumentuose kaip Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacijose.¹⁷² Manytina, kad analogiškai Lietuvos atvejui, užsienio teismai taip pat galėtų pasinaudoti ALI/UNIDROIT principais ieškodami atsakymo į tam tikrus civilinio proceso probleminius klausimus.

Apibendrinant galima teigti, kad nors teoriškai ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso teisės principai ir taisyklės gali būti pritaikomi labai įvairiai, nemažai pritaikymo galimybių vargu ar artimiausiu metu yra tikėtinos. Realiausias šių principų ir taisyklių pritaikymo būdas artimiausioje ateityje – tai jų kaip pavyzdinio principų rinkinio naudojimas ar naudojimas kitu netiesioginiu būdu.

2.3.5. Kitos ALI/UNIDROIT projekto silpnosios pusės

Be prieš tai paminėtų pagrindinių projekto silpnųjų pusių – reglamentuojamų santykių neišsamumo, bei kol kas riboto tiesioginio pritaikomumo, galima išskirti ir daugiau aspektų, kuri kelia abejonių dėl ALI/UNIDROIT principų reikšmės. Išskirtinos tokios kitos projekto silpnosios pusės kaip netinkamas taisyklių priėmimo laikotarpis, užsienio teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo užtikrinimo nebuvimas bei ALI/UNIDROIT principų ir taisyklių interpretavimo problemos. Panagrinėkime kiekvieną jų.

Pirma, nors kai kurie autoriai teigia, kad ALI/UNIDROIT principai ir taisyklės gali veikti kaip įkvėpimo šaltinis ir priverčiant valstybes peržiūrėti savus civilinio proceso teisės pagrindus paskatinti civilinio proceso teisės harmonizavimą ir unifikavimą¹⁷³, vargu ar valstybės artimiausiu metu skubės reformuoti civilinio proceso teisę – ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso teisės principai buvo priimti 2003 m., t.y. maždaug dešimtmetis po to, kai buvo reformuoti daugelio valstybių civiliniai procesai¹⁷⁴. Manytina, kad dėl to šie principai praranda dalį reikšmės.

Be to, siekiant tikrojo tarptautinio civilinio proceso teisės harmonizavimo yra būtinas kuo paprastesnis ir lengvesnis užsienio teismų sprendimų pripažinimas ir

¹⁷² Ten pat, p. 984.

¹⁷³ SCIRICA, A. Wise man of the law. Tribute. *University of Pennsylvania of Law Review* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-06], Vol. 158. p. 1301-1306. Prieiga per internetą: <<http://www.pennumbra.com/issues/pdfs/158-5/Scirica.pdf>> [žiūrėta 2011-03-06].

¹⁷⁴ KRONKE, H. Efficiency, fairness, macro-economic functions: challenges of the harmonisation of transnational civil procedure. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-02-24], p. 742. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24]

vykdymas. Dėl to kai kurie autoriai teigia, kad visų pirma yra itin svarbu, kad būtų skatinamas 2005 m. Hagos konvencijos dėl teismų pasirinkimo susitarimų pasirašymas¹⁷⁵. Su tokia nuomone reiktų iš dalies sutikti, kita vertus, manytina, kad esant vieningam arba harmonizuotam tarptautinio civilinio proceso reglamentavimui, tikėtina, kad valstybės lengviau rastų kompromisą pripažįstant užsienio teismų sprendimus, nes valstybės labiau pasitikėtų užsienio valstybių teismų priimamais sprendimais.

Trečia, kaip vieną iš kritikų ALI/UNIDROIT principams ir taisyklėms civilinio proceso teisės specialistai nurodo tai, kad net jeigu principai būtų sėkmingai pritaikyti tam tikrų valstybių teismuose, vargu ar jie galėtų užtikrinti tarp valstybių taip siekiamą vieningumą, nes kadangi ALI/UNIDROIT taisyklėse yra nurodoma, kad taisyklės turi būti aiškinamos autonominio principo būdu (taisyklių komentaras *R-1A*), nesant jokio tarptautinio apeliacinio ar kitokio pobūdžio viršesnę galią turinčio teisminio organo, iškiltų šių principų ir taisyklių tinkamo interpretavimo problema, Vieningo taikymo problema padidėtų dar ir dėl to, kad nacionaliniai teismai neturėtų pavyzdžių, kaip reikia taikyti visiskai naujo pobūdžio normas, todėl aiškintų šiuos principus pagal vietos teisei įprastas aiškinimo tendencijas, susiformavusias pagal anksčiau galiojusią civilinio proceso nagrinėjimo tvarką¹⁷⁶. Be to, ši problema aktuali dar ir dėl to, kad siekiant suderinti skirtingus teisės sistemų būdingus bruožus, pavyzdžiui, susijusius su teisiniu nagrinėjimu, šalių pareigomis bei aktyvumu, neretai principai ir taisyklės buvo suformuluoti gana abstrakčia forma, taigi teismams liktų itin plati veikimo laisvė skirtingai interpretuoti šiuos principus¹⁷⁷. Su šia nuomone reiktų sutikti, tačiau pravartu pridurti, kad kiti autoriai laikosi optimiškesnės pozicijos ir teigia, kad ALI/UNIDROIT principai jau savaime užtikrintų tam tikrą vieningumo šerdį, o ir teismai nėra vienintelis problemos sprendimo būdas, nes galima pasitelkti ir mažesnio įpareigojimo teisės aktų interpretavimo vienodumą užtikrinančius elementus – tarptautinę teismų praktiką bei tarptautinės teismų praktikos apžvalgas¹⁷⁸.

Apibendrinant visa tai kas išdėstyta, galima daryti keletą išvadų. Pirma, beveik kiekvienu ALI/UNIDROIT principų ir taisyklių nagrinėjamu klausimu galima rasti labai įvairių ir neretai priešingų nuomonių. Tas neturėtų stebinti, nes šis projektas, kaip tarptautiniam (pasauliniam) taikymui skirtas principų ir normų rinkinys, yra

¹⁷⁵ McAULEY, S. *Supra*, note 27, p. 243.

¹⁷⁶ McAULEY, S., *Supra*, note 27, p. 243.

¹⁷⁷ McAULEY, S., *Supra*, note 27, p. 243.

¹⁷⁸ GIDI, A. Notes on criticizing the proposed ALI/UNIDROIT principles and rules on transnational civil procedure. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 820. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].

analizuojamas įvairių valstybių teisės specialistų, kurie kartais ALI/UNIDROIT projektą vertina ir iš savo šalies pozicijų. Tačiau pozicijų kiekvienu klausimu radikalus skirtingumas bet kokių atveju rodo ir tai, kad šis projektas, nors ir tikrai kokybiškas bei modernus teisės normų ir principų rinkinys, neturi visuotinio priimtumo ir besąlygiško įvairių pasaulio valstybių akceptavimo. Greičiausiai tai lemia iš ALI/UNIDROIT projekto universalumo kylantis svetimumas projekte įtvirtintoms nuostatomis ar pačiai normų išraiškai. Tad nepaisant to, kad dauguma ši projektą analizavusių autorių džiaugėsi tuo, kad buvo įrodytas skirtingų teisės tradicijų suderinamumas, manytina, kad šis projektas kaip tik parodo, jog civilinio proceso teisės specifiniai elementai yra iš tiesų giliai įsišakniję į nacionalines teisės sistemas ir kad net ir valstybėms parodžius kelią, kuriuo jos galėtų eiti vienodinant civilinį procesą, jos nebūtinai juo seks. Šiuo atveju labai tikėtų J. Walker išsakyta mintis, kad yra naivu manyti, jog civilinio proceso teisę galima suvienodinti tik įvedus vienodas normas¹⁷⁹.

Antra, kaip vienas iš ALI/UNIDROIT projekto privalumų buvo nurodytas jo lankstus pritaikomumas. Vis tik detalesnė projekto analizė atskleidžia, kad ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso principai be pakeitimų gali būti taikomi tik tam tikrai siaurai santykių grupei, juo labiau, kad siekiant projektą pritaikyti viso pasaulio valstybėms, projekto rengėjams nepavyko išvengti ir tam tikros aptakumo egzistuojančio ALI/UNIDROIT principuose ir taisyklėse. Atsižvelgiant į tai, kad civilinio proceso teisės vienodimas pasiūlytu modeliu daugeliui valstybių reikalauja nemažai reformų, bei į tai, kaip yra sunkiai vienodinama civilinio proceso teisė, nenuostabu, kad per septynerių metų laikotarpį jis tiesiogiai nebuvo pritaikytas nei vienoje valstybėje. Tad galima teigti, kad ir artimiausioje ateityje ALI/UNIDROIT principai greičiausiai pasitarnaus visų pirma kaip pavydinis įstatymas ar civilinio proceso modelis bei įkvėpimo šaltinis, arba pagrindas tolesnėms paieškoms, susijusioms su civilinio proceso teisės vienodinimu ar derinimu.

¹⁷⁹ WALKER, J. The utility of the ALI/UNIDROIT project on Principles and rules of transnational civil procedure. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 803-818. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491309> [žiūrėta 2011-02-24].

Išvados

1. Nors civilinio proceso teisės vienodinimas iš tiesų turi tam tikrų pagrįstų kliūčių, kurios stabdo šios teisės šakos vienodinimą, tačiau tai iš dalies gali būti lemta to, kad valstybės sunkiai įsivaizduoja kokią naudą tai joms gali atnešti. Todėl civilinio proceso teisę vienodinančios organizacijos turėtų koncentruotis ne tik į pačių civilinio proceso teisės vienodinimo instrumentų turinio kokybę, bet ir į motyvuotą ir faktais pagrįstą argumentavimą, kokią naudą gautų valstybės prisijungdamos prie vienodinimo ir derinimo procesų. Tai itin aktualu vienodinant civilinio proceso teisę pasauliniu mastu, nes nei viena organizacija, užsiimanti civilinio proceso teisės vienodinimo dokumentų kūrimu, nepriklauso jokioms ekonominėms sąjungoms.
2. Dabartinės plačiau taikomos Hagos konvencijos nepajėgia užtikrinti išsamesnio tarptautinio civilinio proceso teisės reglamentavimo, ir reglamentuoja tik epizodinius civilinio proceso teisės aspektus. Dar daugiau, net ir sėkmingiausiomis laikomos konvencijos – 1965 m. Hagos konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse ir komercinėse bylose įteikimo užsienyje ir 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų civilinėse ir komercinėse bylose paėmimo užsienyje ne tik nepajėgia užtikrinti vieningesnio civilinio proceso, bet ir neretai neužtikrina civilinio proceso teisei keliamų – ekonomiškumo ir kaštų mažinimo – tikslų ir yra vengiama taikyti daugelio pasaulio valstybių.
3. Kita vertus, Hagos konferencija turi didelę netiesioginę reikšmę ir jos priimamos konvencijos neretai įkvepia arba būna pavyzdys regioninio ar dvišalio lygmens vienodinimo rezultatams įtvirtinti. Atsižvelgiant į tai, Hagos konferencijai siūlytina apsvarstyti ir kitų, mažiau įpareigojančio pobūdžio nei konvencija civilinio proceso teisės vienodinimo instrumentų galimybę.
4. ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso teisės principai ir taisyklės – tai išpūdingas tarptautinio civilinio proceso teisės vienodinimo pasiekimas, savo turinio išsamumu, pritaikymo platumu gerokai lenkiantis bet kuriuose kitus prieš kada nors atliktus vienodinimo projektus. Vis tik nepaisant to, kad šio projekto nuostatos tikrai gali pasiūlyti neutralias ir modernias civilinio proceso reglamentavimo gaires, akivaizdu tai, kad bent jau artimiausiu metu yra mažai tikėtina, kad ALI/UNIDROIT projektas bus taikomas tiesiogiai pagal jo pirminę – tiesioginio taikymo teisme nagrinėjant tarptautinio komercinio pobūdžio ginčus - paskirtį.
5. Lietuva yra itin imli civilinio proceso teisės vienodinimo pasiekimams, nes yra ne tik dalyvė visų plačiau taikomų Hagos konvencijų, tarp jų ir 2005 m. Hagos konvencijos dėl teismų pasirinkimų susitarimo, bet ir yra recepavusi nemažai ALI/UNIDROIT

tarptautinio civilinio proceso teisės principų nuostatų, todėl visai pagrįstai yra laikoma modernų civilinio proceso kodeksą turinti valstybė.

Santrauka

Šiame darbe yra analizuojami bendrieji civilinio proceso teisės vienodinimo ir derinimo civilinėse ir komercinėse bylose teoriniai ir praktiniai klausimai: tai civilinio proceso teisės samprata, istorija ir pagrindiniai šių dienų civilinio proceso teisės raidos bruožai. Taip pat pirmojoje darbo dalyje analizuojamos civilinio proceso teisės vienodinimo kliūtys bei pagrindinės civilinio proceso teisės vienodinimo priežastys arba tikslai, svarstoma kiek jos yra pagrįstos. Antroji darbo dalis yra skirta dviejų pagrindinių civilinio proceso teisės vienodinimo organizacijų pasiekimams laimėjimams išanalizuoti - tai tarptautinės privatinės teisės instituto Hagos konferencijos priimtų konvencijų ir ALI/UNIDROIT tarptautinio civilinio proceso teisės principų ir taisyklių projektui išanalizuoti bei įvertinti. Civilinio proceso teisės pasiekimai yra vertinami remiantis keliais pagrindiniais aspektais – tai jų turinio, apimties bei masto požiūriu, taip pat įvertinama jų netiesioginė įtaka civilinio proceso teisės vienodinimui. Darbe naudojami istorinis, lyginamasis-sisteminis, lingvistinis-lyginamasis ir kiti metodai.

Literatūra

I. Norminiai teisės aktai

1. Tarptautiniai, Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos papildomi protokolai (Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987).
2. 1954 m. Hagos kovencija dėl civilinio proceso (Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4255).
3. 1958 m. Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražo sprendimų pripažinimo ir vykdymo (Valstybės žinios, 1995, Nr. 10-208).
4. 1961 m. Hagos konvencija dėl užsienyje išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo (Valstybės žinios, 1997, Nr. 68 -1699).
5. 1965 m. Hagos konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse ir komercinėse bylose įteikimo užsienyje (Valstybės žinios, 2000, Nr. 44-1252).
6. 1968 m. Hagos konvencija dėl informacijos apie užsienio teisę (Valstybės žinios, 1996, Nr. 18-459).
7. 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų civilinėse ir komercinėse bylose paėmimo užsienyje (Valstybės žinios, 2000, Nr. 44-1250).
8. 1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą (Valstybės žinios, 2000, Nr. 44-1251).
9. 2005 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą.
10. 2008 m. gegužės 9 d. Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija (OL C 115, 2008).
11. 2002 m. vasario 28 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262).

II. Specialioji literatūra

1. ALI, UNIDROIT. *Principles of transnational civil procedure*. Cambridge University press, 2004.
2. ALONZO. L., SERRAN. E., JOHNSON, M. H. *US and Mexico sign choice of court treaty* [interaktyvus]. June, 2009 [žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.latinarbitrationlaw.com/us-and-mexico-sign-choice-of-court-treaty/>> [žiūrėta 2011-03-07].
3. BAUGARTNER, S. P. *Civil procedure reform in Switzerland and the role of legal transplants*. University of Acron School of Law. Legal Studies Research Paper Series

- [interaktyvus]. No. 10-13 [žiūrėta 2011-02-24]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1677478> [žiūrėta: 2011-02-24].
4. BOLT, J. Review essay – Procedural laws in Europe: towards harmonisation (Marcel Storme ed. 2003). *German Law Journal* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-03-01] Vol. 06 No. 04, p. 818-826. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].
5. BONTA, S. D. Recent developments in US case law on pleading requirements in civil proceedings. *Civil Procedure Review* [interaktyvus]. v.1, n.3: 75-94, sep./dec., 2010 [žiūrėta 2011-03-06], p. 75-94. Prieiga per internetą: <http://www.civilprocedurereview.com/busca/baixa_arquivo.php?id=25&embedded=true> [žiūrėta 2011-03-06].
6. BORDEAUX, R. *Philosophie de la procédure civile - mémoire sur la réformation de la justice*. Imprimerie de Auguste Hérissey [interaktyvus]. 1857 [žiūrėta 2010-12-19], p. 35 - 36. Prieiga per internetą: <<http://books.google.lt/books?id=ak38PV-OMPAC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>> [žiūrėta 2010-12-19].
7. BORN, G. *International civil litigation in US courts: commentary and materials*, Kluwer Law International, 1996 m. p. 895.
8. BRAND, R. The European Union's new role in international private litigation. *Loyola University Chicago International Law Review* [interaktyvus]. 2004-2005 [žiūrėta 2011-03-10], Vol. 2, Issue 2, p. 277-295. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].
9. CERQUEIRA, G. V. da Costa. La conference de la Haye de droit international privé : Une nouvelle voie pour le développement du droit international privé des organisations régionales d'intégration économique. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-03-10], p. 361-493. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].
10. DEGUCHI, M., STORME, M. *The reception and transmission of civil procedural law in the global society: legislative and legal educational assistance to other countries in procedural law*. Antwerpen- Apeldoorn. Maklu, 2008, p. 332 - 340.
11. DRIUKAS, A; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*: vadovėlis. Teisinės informacijos centras, 2005. I t., p. 147 – 151.
12. DROZ G. A. L. Comment on the role of the Hague conference on private international law. *Law and contemporary problems* [interaktyvus] 1994 m. [žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/1191962>> [žiūrėta 2011-03-13].

13. DUCA, L. F. Developing global transnational harmonisation procedures for the twenty first century: the accelerating pace of common and civil law convergence. *Texas International Law Journal* [interaktyvus]. Vol. 42, Number 3, (Summer 2007) [žiūrėta 2011-03-03], p. 625-660. Prieiga per internetą: <<http://www.tilj.org/journal/42/del-duca/>> [žiūrėta 2011-03-03].
14. ELMER, M. B. Brief consideration on the harmonisation of civil procedure in European Union and worldwide. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-28], p. 461-463. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-28].
15. FARIA, J. A. E. Future directions of legal harmonisation and law reform: stormy seas or prosperous voyage? *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2009 m. [žiūrėta 2011-02-24], p. 5-34. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/publications/review/main.htm>> [žiūrėta 2011-02-24].
16. FERRAND, F. La procédure civile international et la procédure civile transnational: l'incidence de l'intégration de l'économie régional. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 397-436. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].
17. FERRAND, F. Les "Principes" relatifs à la procédure civile transnational sont-ils autosuffisants? – De la nécessité ou non de les assortir de "Règles" dans le projet ALI/UNIDROIT. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-02-24], p. 397-436. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].
18. FERRAND, F. Harmonisation mondiale du droit privé et intégration économique regional. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-03-20], p. 443 - 398. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-20].
19. GIDI, A. et al. Introduction to the principles and rules of transnational civil procedure. *Public Law and Legal Theory Series* [interaktyvus]. University of Houston Law Centre [žiūrėta 2011-03-10] 2007-A-42. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1016418> [žiūrėta 2011-03-10].
20. GIDI, A. Notes on criticizing the proposed ALI/UNIDROIT principles and rules on transnational civil procedure. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 819-826. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].
21. GILLES, P. A new perspective in the relationship between ordinary judges and arbitrators in western union legislations. *International conference*. Vilnius: Justitia 2007, p. 43-51.

22. GILLES, P. *Vereinlichung und Angleichung unterschiedlicher nationaler Rechte – Die Europainsierung des ZivilprozeBrects als ein Beispiel*. ZZP 7, 2002.
23. GLENN, H. Patric. Prospects of transnational civil procedure in Americas. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-03-01], p. 485-491. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-01].
24. GOLDSTEIN, S. The proposed ALI/UNIDROIT principles and rules of transnational civil procedure: the utility of such harmonization project. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-01], p. 789. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-01].
25. GOTTWALD, P. Comparative Civil Procedure. *Ritsumeikan Law review* [interaktyvus]. No. 22, 2005, [žiūrėta 2011-03-20], p. 23-35. Prieiga per internetą: <<http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr22/GOTTWALD23-35.pdf>> [žiūrėta 2011-03-20].
26. GUMULIAUSKIENĖ, L. *Teismų sprendimų pripažinimas ir vykdymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2008 m., p. 1-218.
27. HASARD, G. Preliminary draft of the ALI transnational rules of civil procedure. *Texas International Law Journal*. [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2011-03-01], p. 489-497. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-01].
28. KERAMEUS, K. D. Procedural harmonization in Europe. *The American Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. Vol. 43, No. 3 (Summer, 1995), [žiūrėta 2011-02-24], p. 401-416. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/840644>> [žiūrėta 2011-02-24].
29. KERAMEUS, K. D. Some reflections on procedural harmonisation: Reasons and scope. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 443-451. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].
30. KONTRAUSKAS, R. Tarptautinis civilinis procesas: samprata ir vieta teisės sistemoje. *Jurisprudencija, Mokslo darbai*, 2008 m. 7 (109), p. 70–76.
31. KOVAR, J. D. *Negotiations at the Hague Conference for a Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Foreign Civil Judgments* [interaktyvus] June 29, 2000 [žiūrėta 2011-03-11], p. 1-7. <www.state.gov/documents/organization/6846.doc> [žiūrėta 2011-03-11].
32. KRONKE, H. Efficiency, fairness, macro-economic functions: chalenges of the harmonisation of transnational civil procedure. *Uniform Law Review* [interaktyvus].

- 2001-4 [žiūrėta 2011-02-24], p. 740-751. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].
33. LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004. I t.
34. LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2005. II t.
35. MARQUES, C. L. Procédure civile international et MERCOSUR: pour un dialogue des règles universelles et régionales. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2, [žiūrėta 2011-02-28], p. 465-484. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-28].
36. McAULEY, S. Achieving the harmonization of transnational civil procedure: Will the ALI/UNIDROIT project succeed? *American Review of International Arbitration*, [interaktyvus]. 2004, [žiūrėta 2011-03-07], p. 231-252. Prieiga per internetą: <<http://www.mcauleyhawach.com.au/2010/12/06/achieving-the-harmonization-of-transnational-civil-procedure-will-the-aliunidroit-project-succeed-part-i-introduction/#more-296>> [žiūrėta 2011-03-07].
37. MILLER, G. The Legal-economic analysis of comparative civil procedure. *The American Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. Vol. 45, No. 4. Autumn, 1997 [žiūrėta 2011-03-07], p. 905-918. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/841025?seq=1>> [žiūrėta 2011-03-07].
38. MIKELĖNAS, V. in *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis* (moksl. red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009.
39. MIKELĖNAS, V. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 110 – 119.
40. MIKELĖNAS, V. Privatinės teisės harmonizavimas ir unifikuavimas: lietuviškas variantas. *Lietuvos teisės tradicijos*. Vilnius: Justitia, 1997.
41. MIKELĖNAS, V. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2001.
42. MIKELĖNAS, V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and rules of transnational civil procedure and the new code of civil procedure in Lithuania. *Uniform law review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-03-10], p. 982-995. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-03-10].
43. MIZARAS, V., et al. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos civilinėje teisėje: vadovėlis*. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2005., p. 251 – 263 (skyriaus autorius: ŽOLYNAS, M.).

44. NANDA, V. P. Landmark 2005 Hague Convention on Choice of Court Agreements, *The Texas International Law Journal* [interaktyvus]. Summer 2007, [žiūrėta 2011-03-07].
Prieiga per internetą: <<http://findarticles.com/p/search/?qa=Nanda,%20Ved%20P&tag=content:coll>> [žiūrėta 2011-03-07].
45. NEKROŠIUS, V. Europos Sąjungos civilinio proceso teisė. Pirmoji dalis. Vilnius, Justitia 2009.
46. PARKER, J. S. Comparative civil procedure and transnational „harmonisation“: A law-and-economics perspective. *George Mason University Law and Economics Research Paper Series* [interaktyvus]. 2009 m. [žiūrėta 2011-02-24], No. 09-03 Prieiga per internetą: <<http://www.law.gmu.edu/pubs/papers/09-03>> [žiūrėta 2011-02-24].
47. PROKHORENKO, V. V. Some aspects of unification of civil procedure law. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 453-460. Prieiga per internetą: <<http://home.heinonline.org/>> [žiūrėta 2011-02-24].
48. RHEE, C. H. VERKERK, R. Civil procedure. In J. M. Smits (ed.), *Elgar Encyclopedia of Comparative Law* [interaktyvus]. Cheltenham etc., 2006 [žiūrėta 2011-03-08], p. 120-134. Prieiga per internetą: <<http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=4846>> [žiūrėta 2011-03-08].
49. ROSS, C. Theorising transnational commercial law. *Texas international law journal*. [interaktyvus]. Summer, 2007, [žiūrėta 2011-03-08], p. 4. Prieiga per internetą: <http://findarticles.com/p/articles/mi_7753/is_200707/ai_n32256052/pg_4/> [žiūrėta 2011-03-08].
50. SCIRICA, A. Wise man of the law. Tribute. *University of Pennsylvania of Law Review*. [žiūrėta 2011-03-06], Vol. 158. P. 1301-1306. Prieiga per internetą: <<http://www.penumbra.com/issues/pdfs/158-5/Scirica.pdf>> [žiūrėta 2011-03-06].
51. SPILGEMAN, J. J. International commercial litigation: an Asian perspective. New South Wales, 20th biennial LAWASIA conference, Hong Kong, 7 June 2007 [žiūrėta 2011-03-06]. Prieiga per internetą: <http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/pages/SCO_spigelman_070607> [žiūrėta 2011-03-06].
52. SPIELGEMAN, J. J. Cross border issues for commercial courts: an overview of second judicial seminar on commercial litigation [interaktyvus]. Honk Kong, 13 January 2010 [žiūrėta 2011-03-12], p. 1-31. Prieiga per internetą: <[http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/vwFiles/Spigelman130110.pdf/\\$file/Spigelman130110.pdf](http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/vwFiles/Spigelman130110.pdf/$file/Spigelman130110.pdf)> [žiūrėta 2011-03-12].

53. SPIELGEMAN, J.J. Transaction costs and international litigation. 16th inter-pacific bar association conference [interaktyvus] Sydney 2, May 2006. [žiūrėta 2011-03-12]. Prieiga per internetą: http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/ll_sc.nsf/pages/SCO_spigelman_020506 [žiūrėta 2011-03-12].
54. STORME, M. Procedural law and the reform of justice: from regional to universal harmonization. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4 [žiūrėta 2011-02-24], p. 763 - 777. Prieiga per internetą: <http://home.heinonline.org/> [žiūrėta 2011-02-24].
55. STORME, M. A single civil procedure in Europe: a cathedral builders dream? *Ritsumeikan Law Review* [interaktyvus]. No. 22, 2005 [žiūrėta 2011-02-24], p. 87 - 100. Prieiga per internetą: <http://home.heinonline.org/> [žiūrėta 2011-02-24].
56. STURNER, R. *Transnational rules of civil procedure*. Feasibility study. UNIDROIT [interaktyvus]. Rome, February 1999 [žiūrėta 2011-03-16], p. 1-19. Prieiga per internetą: <http://www.unidroit.org/english/documents/1999/study76/s-76-01-e.pdf> [žiūrėta 2011-03-16].
57. TANIGUCHI, Y. The 1996 Code of civil procedure of Japan-a procedure for the coming century? *American Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. Autumn 1997, [žiūrėta 2011-03-10], Vol. 45, No. 4, p. 767-791. Prieiga per internetą: <http://home.heinonline.org/> [žiūrėta 2011-03-10].
58. TELL, O. La construction de l'espace unique européen en matière de justice face à l'harmonisation universelle de la procédure civile: propos réalistes d'un acteur Européen. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2003-1/2 [žiūrėta 2011-02-24], p. 453-460. Prieiga per internetą: <http://home.heinonline.org/> [žiūrėta 2011-02-24].
59. WALKER, J. The utility of the ALI/UNIDROIT project on Principles and rules of transnational civil procedure. *Uniform Law Review* [interaktyvus]. 2001-4, NS – Vol. VI. p. [žiūrėta 2011-02-24], p. 803-818. Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1491309 [žiūrėta 2011-02-24].
60. News from the Hague conference on private international law (be autoriaus). *Uniform law review* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2011-03-10], p. 156 - 178. Prieiga per internetą: <http://home.heinonline.org/> [žiūrėta 2011-03-10].

III. Travaux préparatoires

1. 2006 m. spalio 5 d. Tarybos sprendimas dėl Bendrijos prisijungimo prie Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos 2006/719/EB. *Oficialusis leidinys*. L 297, 26/10/2006.

2. 2009 m. balandžio 21 d. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui, Tarybai ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui dėl Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo taikymo (COM(2009) 174 galutinis).
3. 2010 m. birželio 29 d. pranešimas dėl Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo įgyvendinimo ir peržiūros (2009/2140(INI)).

IV. Teismų praktika

1. 2000 m. liepos 13 d. ETT sprendimas byloje *Group Josi Reinsurance Company SA v. Universal General Insurance Company*, (Case 412/98)
2. 2009 m. gegužės 18 d. JAV aukščiausiojo teismo sprendimas byloje *Ashcroft, Former attorneys general et al. v. IQBAL et al.*, (No. 07–1015).

V. Kiti šaltiniai

1. ALI oficialus puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-12-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.ali.org/>> [žiūrėta 2010-12-18].
2. Europos teismo tinklo civilinėse ir komercinėse bylose oficialus puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-12-18]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/civiljustice/network/network_en.htm> [žiūrėta 2010-12-18].
3. Hagos konferencijos dėl tarptautinės privatinės teisės oficialus puslapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24]. Prieiga per internetą: <http://www.hcch.net/index_en.php?act=text.display&tid=1> [žiūrėta 2011-02-24].
4. ICC arbitražas pasiekia naujus horizontus. ICC arbitražo faktai ir skaičiai - 2010 statistinė ataskaita. [interaktyvus]. 2011 January, [žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.iccwbo.org/court/arbitration/index.html?id=41190>> [žiūrėta 2011-03-04].
5. Londono tarptautinis komercinis arbitražas. Generalinio direktoriaus ataskaita. [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą: <http://www.lcia.org/LCIA/Casework_Report.aspx> [žiūrėta 2011-03-04].
6. LR užsienio reikalų ministerijos internetinis tinklalapis. Dokumentų legalizavimas ir tvirtinimas pažyma (*Apostille*). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt/index.php?678370596>> [žiūrėta 2011-03-04].
7. UNIDROIT oficiali interneto svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/dynasite.cfm?dssid=5189>> [žiūrėta 2011-02-24].

8. Vilniaus komercinio arbitražo nagrinėtų bylų statistika: skaičiai ir tendencijos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www.arbitrazas.lt/VKAT_statistika_iki_2007.pdf> [žiūrėta 2011-03-10].
9. 1961 m. Hagos konvencija dėl užsienio valstybėse išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo - apybraiža [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24], p. 1-2. Prieiga per internetą: <<http://www.hcch.net/upload/outline12e.pdf>> [žiūrėta 2011-02-24].
10. 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų užsienio valstybėse rinkimo civilinėse ir komercinėse bylose - apybraiža [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.hcch.net/upload/outline20e.pdf>> [žiūrėta 2011-02-24].
11. 1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą - apybraiža [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.hcch.net/upload/outline29e.pdf>> [žiūrėta 2011-02-24].
12. 2005 m. Hagos konvencija dėl teismų susitarimų pasirinkimo - apybraiža [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.hcch.net/upload/outline37e.pdf>> [žiūrėta 2011-02-24].

Summary

This work is the analysis of such general issues of civil procedure law unification and approximation of civil and commercial matters, as civil procedure law concept, history, and most important features of unification and harmonisation of civil procedure law nowadays. In the first part of the work the main obstacles of unifying the civil procedural law unification are analysed as well as causes or objectives of unification of civil procedure. The second part is aimed at the analysis and evaluation of the accomplishments achieved by two major organizations of unification and harmonisation of civil procedure - the conventions of Hague Conference on Private International Law conventions and the ALI/UNIDROIT principles and rules of transnational civil procedure. The achievements of civil procedural law are evaluated based on achievements in several aspects - the content, scope and extent, as well as the indirect influence of the civil procedural law. The paper uses historical, comparative-systematic, comparative-linguistic and other methods.